

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

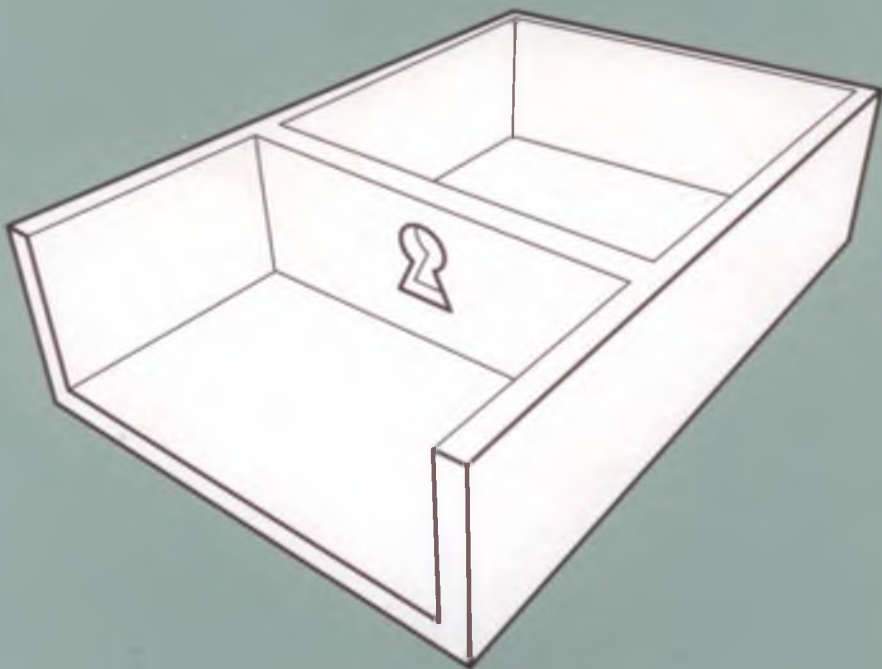
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Anna Freud

Ben ve Savunma Mekanizmaları

METİS / ÖTEKİNİ DİNLEMEK

Anna Freud

Ben ve Savunma Mekanizmaları

1895'te Viyana'da doğup 1982'de Londra'da ölen Anna Freud, Sigmund Freud'un en küçük kızı ve babasının çalışmalarının en sadık takipçilerindendi.

Çocuk psikanalizinin ilk ve önde gelen uygulayıcılarından olan Anna Freud, gençliğinde yaptığı ilkökul öğretmenliği sırasında çocukları yakından gözleme imkânı buldu.

Babası tarafından eğitilerek mesleğe başladı ve çocuk analizi üzerine çalışırken babasıyla yakın işbirliği içinde psikanaliz kuramını geliştirdi. 1925-28 yılları arasında Viyana Psikanaliz Derneğinin başkanlığını yaptı. Benin kişilik gelişimindeki etkileri ve savunma mekanizmalarının önemini vurgulayan elinizdeki yapıtıyla ben psikolojisinin gelişimine önemli bir katkıda bulundu.

1938'de hasta babasıyla birlikte Nazi tehdidinden kaçarak Londra'ya yerleşti; 1945'e kadar Hampstead'deki bir çocuk yuvasında çalıştı. İkinci Dünya Savaşı sırasında ailesiz kalmış çocuklar üzerinde yürüttüğü çalışmaları *Young Children in Wartime* (1942), *Infants without Families* (1943), *War and Children* gibi kitaplarında aktardı. 1947'de kurduğu Hampstead Çocuk Terapisi Kliniğinin 1952-82 arasında yöneticiliğini yaptı. Özellikle babasının ölümünden sonra Melanie Klein'la sürdürdüğü sert tartışmalar İngiliz Psikanaliz Derneğinin bölünmemek için iki paralel grup halinde çalışmasına neden oldu. Çalışmaları özellikle Heinz Hartmann ve Erik Erikson tarafından geliştirilen yazarın görüşlerini özetleyen son çalışması *Çocuklukta Normallik ve Patoloji* (Metis 2000) "Ötekini Dinlemek" dizisinde yayımlanmıştır.

METİS YAYINLARI
Ötekini Dinlemek 19

BEN VE SAVUNMA MEKANİZMALARI
Anna Freud

Özgün adı: Das Ich und die Abwehrmechanismen

© Executors of the Estate of Anna Freud 1937, 1966
Paterson Marsh Ltd. ve W. Ernest Freud'la yapılan
sözleşme temelinde yayımlanmaktadır.

© Metis Yayınları, 2002

İlk Basım: Kasım 2004

İkinci Basım: Mart 2011

Dizi Yayın Yönetmeni: Saffet Murat Tura

Yayıma Hazırlayan: Hayrullah Doğan

Dizi Kapak Tasarımı: Yetkin Başarır

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.

Baskı ve Cilt: Yayıncılık Matbaacılık Ltd.

Metis Yayınları

İpek Sokak No. 5, 34433 Beyoğlu İstanbul

Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519

e-posta: info@metiskitap.com

www.metiskitap.com

ISBN-13: 978-975-342-493-6

Anna Freud

Ben ve Savunma Mekanizmaları

Çeviren

Yeşim Erim

Dizi Yayın Yönetmeni

Saffet Murat Tura

İçindekiler

İkinci Basıma Önsöz 7
Yeşim Erim

I. BÖLÜM

A Savunma Mekanizmaları Kuramı 13

II. BÖLÜM

**B Nesnel Hoşnutsuzluk ve Nesnel Tehlikenin
Önlenmesine Örnekler 55**

C İki Savunma Türü İçin Örnekler 79

**D Dürtü Şiddetinden Korkunun
Güdülediği Savunma 97**

Sonsöz 121

Kaynakça 123

İkinci Basıma Önsöz

Yeşim Erim

Ben ve Savunma Mekanizmaları'nı Anna Freud 1936 yılında babasının 80'inci doğum gününe armağan olarak yayımladı. Eser yazılışından 53 yıl sonra 1989'da Türkçeye çevrildi ve birinci basımı yapıldı. Kitapla tıp öğrenimim sırasında çocuk ve gençlik psikiyatrisi bölümünde sayın Ulviye Etaner'in analitik gruplarını izlerken tanışmış, çevirisiyle uzun yıllar uğraşmış ve ancak Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde asistan olarak çalışmaya başladıktan sonra oluşan metnin klinik çalışmalarımızda kullandığımız dille uyuştuğunu ve anlaşılır olduğunu görünce yayımlamaya cesaret edebilmiştim.

Aradan bir 15 yıl daha geçtikten sonra ikinci basım Metis Yayınları'ndan yapıyor. Bu on beş yıl içinde Türkiye'de analize olan ilgi, psikanalizi ve analitik yönelimli psikoterapileri öğrenme imkânları çoğaldı. Özellikle İstanbul ve İzmir'de genç psikiyatri asistanları biyolojik psikiyatri bilgilerinin yanında derinlik psikolojisini, insan ilişkilerinin psikodinamiğini de öğrenmenin gerektiğini hissetmeye, bu bilgileri aramaya, öğrenmeye ve uygulamaya başladılar. Bu iki şehirde psikanalitik psikoterapiyi öğreten kurumlar, vakıflar oluştu. Gerek Freud'un metapsikoloji yazılarının gerekse psikanalizin modern okullarının belli başlı eserlerinin başarılı çevirileri yayımlandı. İzmir Halime Odag Vakfı çerçevesinde verdiğim vaka süpervizyonları sırasında kitabın ilk basımının piyasada bulunmadığını sık sık duyduğumdan Metis Yayınları Yayın Editörü sevgili arkadaşım Müge Gürsoy Sökmen'e kitabın ikinci basımının yapılmasını önerdim. Metis'in yukarıda belirtilen belli başlı psikanaliz yazılarını topladığı "Ötekini Dinlemek" dizisi bence Anna Freud'un *Ben ve Savunma Mekanizmaları*'nın da vatanı olmalıydı.*

* Çeviride dizi bütünlüğünü bozmamak için gereken değişiklikleri yapmamıza izin verdiği için Yeşim Erim'e teşekkür ederiz. (e.n.)

Ben ve Savunma Mekanizmaları yazıldığı yıldan itibaren güncelliğini yitirmemiş, bugün hâlâ gerek çocuk gerekse erişkin psikanalizini öğrenenler için en etkileyici ve öğretici eserlerden biri olma özelliğini korumaktadır. Psikanalizin dört okulunun, yani dürtü kuramı, ben psikolojisi, nesne ilişkileri kuramı ve kendilik psikolojisinin içinde Anna Freud'un kitabı ben psikolojisinin ilk ürünlerinden sayılır ve doğallıkla hâlâ dürtü kuramının bilimsel gereçlerini kullanmaktadır. Psikanalizin saydığım bu dört okulu arasında bana en analitik, en çözümleyici gelen dürtü kuramıdır. Anna Freud ise psikanalitik bilgiyi matematik formüllerine benzetiyor; formülden yararlanmak için onun nasıl çıkarsandığını her an hatırlamanız gerekmez. Klinikte karşılaştığımız her hastanın yaşam öyküsü benzersiz de olsa, bazı semptomlar ve ilişki biçimleri bizim için hastanın ruhsal yapısı, enerjisi, hatta terapi sürecinin nasıl gelişeceği konusunda şaşırtmaz ipuçları sunar.

Psikanaliz, kültürü anlamamıza yaptığı katkılarının ve sağlıklı ruhsal gelişimin bir kuramını oluşturmasının yanında, klinik bilgi, hastalığa ait bilgi ve psikopatolojidir. Anna Freud temel eğitiminin öğretmenlik olması dolayısıyla ruhsal yapının sağlıklılığa nasıl ulaştığını hep sorgulamış, ruhsal sorunlara nasıl yardımcı olunacağıyla birlikte sağlıklı ruh gelişimi için sosyal boyutta hangi önkoşulların gerekli olduğunu bu eserinde de tartışmıştır.

Bugün hâlâ güncelliğini koruyan bulgulardan biri A. Freud'un ergenlik psikolojisiyle ilgili betimlemeleridir. Ergenin duygusal ve düşünsel yaşamında ortaya çıkan çalkantıları ergenlik döneminde ruhsal enerjinin ve dürtüsel itkilerin artmasıyla bağlantılandırmış, ergenlikteki davranış sorunlarının prognostik değerlendirmesinde ılımlı bir tutumu önermiştir.

Anna Freud'un bu yapıtında tanımladığı saldırganla özdeşleşme savunma mekanizması travma sonrası gelişen ruhsal sorunların anlaşılmasında, güncel tartışmalarda hâlâ psikodinamik anlayışı temellendiren kavramlardan biridir.

Kitapta yer alan ikinci özgün savunma mekanizması "bir tür özgecilik" (altruizm) ise psikanalitik literatürde hem genelde kadın psikolojisiyle hem de Anna Freud'a atfedilen bir tutumla bağlantılandırılmıştır. A. Freud babasının kızı, babasının izinde ilerlerken kendi yaşamını kurmayı ihmal etmiş bir kadın olarak algılanmıştır. Oysa A. Freud babasının yapıtına duyduğu ilgiyi kendi özerk yapıtlarıyla

geliştirmeyi çok genç yaşta başarmış, psikanalitik kuramı çocukların davranış bozukluklarına uygulamaya başlamıştır. 27 yaşında Viyana Psikanaliz Enstitüsü'ne üye kabul edildikten sonra önceleri çocuklarını tedavi ettiği Dorothy Burlingham ile birlikte psikanaliz ilkelerine uygun bir ilköğretim okulu kurmuştur. Bu okulda öğretmenlik yapan Peter Blos ve Erik Erikson aynı zamanda analiz öğrencileriydi. Viyana'da Anna Freud'un kurduğu çocuk analizi tartışma grubunun diğer üyeleri olan August Aichhorn, Willi Hoffer ve Siegfried Bernfeld gibi isimlerle birlikte analitik eğitimbilimi ve çocuk psikoterapisinin ilkelerini geliştiriyorlardı. 1938'de Naziler Viyana'yı ellerine geçirdikten sonra Freud ailesi Londra'ya göçtü. Uzun süredir birlikte yaşadığı D. Burlingham ile birlikte A. Freud burada savaşta yakınlarını yitiren ya da travmatize olan çocuklar için bir bakımevi kurdu (Hampstead Nurseries). Gelişim psikolojisi, çocuk ve erişkin analizi konusunda sayısız eser verdi, sayısız psikanalist yetiştirdi. Kendilik psikanalizinin kurucusu Kohut da onun öğrencilerinden biridir. Hayatı çok verimli, çok doluydu ve "babasının kızı" ve "başkalarının çocuklarının eğiticisi" olmanın ötesinde Anna Freud çocuk analizinin kurucusuydu.

Kitabın genç arkadaşlara psikanalitik düşüncenin büyüleyici matematiğini duyumsatması umuduyla.

A. Savunma Mekanizmaları Kuramı

1. Gözlemin Yapıldığı Mevki Olarak Ben

PSİKANALİZİN TANIMI

Psikanaliz biliminin belirli gelişim dönemlerinde bireyin benini konu alan kuramsal çalışmalar pek tutulmazdı. Her nedense pek çok psikanalistte, ilgisini ruhsal yaşamın ne kadar derin katmanlarına yöneltirse, bilim ve tedavi bakımından o kadar iyi bir analiz uygulayıcısı olacağı kanısı yerleşmişti. İlginin, derinlerden daha yüzeysel katmanlara her yükselişi, yani araştırmanın idden bene her yönelişi, psikanalizden tümüyle bir uzaklaşma olarak değerlendirilirdi. Psikanaliz sözcüğü yalnızca, bilinçdışı ruhsal yaşamı inceleyen yeni buluşlar, yani bastırılmış dürtüsel itkilere, duygulara ve fantezilere ilişkin bilgiler için kullanılmalıydı. Çocuğun ya da yetişkinin çevreye uyumu gibi sorunlar, erdem ya da düşkünlük, sağlık ve hastalık gibi değer kavramları, psikanalizi hiç ilgilendirmemeliydi. Psikanalizin konusu, yalnızca, yetişkinlikte de sürdürülen çocuksu fanteziler, düşlenen haz yaşantıları ve bunların yol açacağından korkulan cezalar olmalıydı.

Psikanalizin böylesi bir tanımına psikanalitik literatürde sık sık rastlanır; bu tanım belki de psikanalizle derinlik psikolojisini eşanlamlı sayan, uzun süredir yerleşmiş bulunan dil alışkanlığından kaynaklanmaktadır. Hatta belki geçmişin de bu tanımı desteklediği söylenebilir; çünkü psikanalizin ilk yıllarını incelediğimizde, ampirik bir temel üzerine kurulan öğretinin, her şeyden önce bilinçdışını, bugünkü deyimle idin bir psikolojisi olduğunu görüyoruz. Fakat psikanalitik tedavi göz önüne alındığında, psikanalizle bilinçdışını eşdeğer tutan böyle bir tanım her türlü doğruluk iddiasını yitirecektir. Analitik tedavinin konusu, başından beri, ben ve benin sapmaları olmuştur. İdin ve çalışma biçiminin araştırılması yalnızca amaca giden bir araçtır. Amaç ise, her zaman aynı olmuştur: Bu bozuklukların giderilmesi ve benin bütünlüğünün yeniden sağlanması. Freud'un ya-

zılarında "Grup Psikolojisi ve Ben Analizi" ve "Haz İlkesinin Ötesinde" ile başlayan yeni yönelim, bene yönelik çalışmaları analiz dışı olma şaibesinden kurtarmış, ben yapılarına duyulan ilgi, açıkça dikkatlerin merkezi haline gelmiştir. Bu tarihten başlayarak, "derinlik psikolojisi" teriminin, analitik araştırmanın tüm alanlarını kapsamakta yetersiz kaldığını görüyoruz. Bugün genelde şöyle bir tanım yapıyoruz: Analizin görevi ruhsal kişiliği oluşturduklarını düşündüğümüz üç ruhsal yapı hakkında elden geldiğince geniş bilgi toplamaktır; bunların gerek birbirleriyle, gerekse çevreyle olan ilişkilerinin bilgisini. Ben yönünden bakıldığında bu; benin içerikleri, genişliği, işlevleri, ayrıca dış dünyaya, ide ve üstbene bağımlılıklarının öyküsünün, id açısından baktığımızdaysa; dürtülerin, yani idin içeriklerinin izlenmesi, betimlenmesi ve dürtülerin değişimlerinin izlenmesi anlamına gelir.

KENDİNİ ALGILAMADA İD, BEN VE ÜSTBEN

Hepimiz bu üç ruhsal yapının gözlenmesinin birbirine hiç benzemeyen koşullarda gerçekleştiğini biliriz. İd ya da eski adıyla BD (bilinçdışı) sistemi üzerine bilgi edinebilmek için, onun ÖB (önbilinç) ya da B (bilinç) sistemlerine kadar uzanan türevlerinden yararlanmamız gerekir. Eğer idde sükûnet ve doyum ortamı sürüp gidiyorsa, hiçbir dürtünün haz kazanımı amacıyla bene geçmek, orada gerilim ve sıkıntı duyguları ortaya çıkarmak için bir gerekçesi olmaz; ve bu durumda id içerikleri hakkında hiçbir şey öğrenemeyiz. Demek ki id, en azından kuramsal olarak her zaman gözleme açık değildir.

Üstben yapısı içinse durum tabii ki değişiktir. Üstben içeriklerinin büyük bir kısmı bilinçlidir ve böylece ruh içi algılama bunlara dolaysızca ulaşabilir. Buna karşın, ben ve üstben birbirleriyle uyum içinde oldukları zaman üstbenin görüntüsü elimizden kayıp gider. O zaman, ben ve üstben birbirleriyle örtüşüyor, yani ben ve üstben şu anda gerek öz algılama, gerekse gözlemci için ayrı ayrı yapılar olarak saptanabilir durumda değiller, diyoruz. Üstben, yalnızca benin karşısına düşmanca, ya da en azından eleştirici bir tavırla çıktığında, bende de böyle bir eleştirinin sonucu olarak, örneğin suçluluk duyguları ayrımsanır duruma geldiğinde karşımızda açıkça belirir.

GÖZLEMCİ OLARAK BEN

Bütün bunlar gözlemimizi sürekli olarak yöneltmemiz gereken gerçek alanın ben olduğunu gösterir. Diyebiliriz ki ben, aracılığıyla diğer iki yapının bir imgesini elde etmeye çalıştığımız ortamdır.

Eğer ben ve idin sınırlarında barış hüküm sürüyorsa ben, idin karşısında gözlemci rolünü kusursuz bir biçimde yerine getirir. Değişik dürtüsel itkiler art arda idden bene geçer, burada da doyumlarına yardımcı olabilecek hareket aygıtına girmenin bir yolunu bulur. Olumlu durumlarda ben onlara karşı çıkmaz, güçlerini onların emrine verir ve kendisi yalnızca algılamakla yetinir. Ben, dürtüsel itkinin ortaya çıkışını, hoşnutsuzluk duygularıyla birlikte gerilimin artışını ve en sonunda gerilimin doyum sağlayan bir hazzın yaşanmasıyla çözülmesini algılar. Bu olayın baştan sona gözlenmesi, bize, söz konusu olan itki, bu itkiye yatırılan libido miktarı ve itkinin hedefi üzerine açık, çarpıtılmamış bir tablo çizer. İtkiyle uyum içinde olan benin izleri neyse bu tabloda rastlanmaz.

Ne yazık ki, dürtüsel itkilerin bir yapı alanından diğerine geçmelerinin bir diğer sonucu, çatışmaya yol açabilecek tüm olasılıkların belirmesi ve böylece idin gözlenmesinin sekteye uğramasıdır. İddeki itkiler, doyumlarına giden yolda benin topraklarından geçmek zorundadırlar. Burası onlar için yabancı bir ortamdır. İdde "birincil süreç" olarak adlandırılan süreç egemendir; düşünceler birbirleriyle sentez yoluyla birleştirilmiş değildir, duygulanımlar birbirleriyle yer değiştirebilir durumdadır, karşıtlıklar birbirleriyle çelişmeksizin bir arada bulunabilir, yoğunlaşmalar her vesileyle ortaya çıkabilir; bütün bunlara yön veren en yüksek ilkeyse haz kazanımıdır. Buna karşılık, ben de düşüncelerin birbirleriyle ilişkilerinde "ikincil süreç" adı altında özetlediğimiz katı kurallar görülür; dürtüsel itkiler artık dolaysızca doyum bulma yoluna gidemez, onlardan gerçekliğin gereklerini ve bunun ötesinde üstbenden kaynaklanarak benin davranışlarını belirlemek isteyen etik ve ahlaki yasaları göz önünde bulundurmaları beklenir. Sonuçta dürtüsel itkiler kendilerine yabancı nitelikteki yapılar tarafından beğenilmemek tehlikesiyle karşılaşır, eleştiriye uğrar, reddedilir ve üzerlerinde yapılacak her türlü değişikliğe boyun eğmek zorunda kalır. İşte bu aşamada barışçıl sınır ilişkileri de sona ermiş demektir. Dürtüsel itkiler kendilerine özgü inatçılıkları ve enerjileri-

le hedeflerine saldırır, gafil avlayıp yenmek amacıyla bene düşmanca baskınlar düzenlemeye başlar. Diğer taraftan ikirciklenen ben de karşı eyleme geçer, idin alanına saldırılar düzenler. Amacı, sınırlarının korunmasını sağlayacak uygun savunma önlemleriyle dürtüleri sürekli olarak felce uğratmaktır.

Benin gözlemci etkinliğinin bu olaylardan bize sağladığı imgeler daha karmaşık ve aynı zamanda çok daha yararlıdır. Bize aynı anda eylemde olan iki ruhsal yapıyı da gösterirler. İzlediğimiz ve gördüğümüz artık çarpıtılmamış id itkileri değil, benin savunma eylemiyle değişikliğe uğramış id itkileridir. Gözlemi yapan analistin görevi, karşısındaki, ruhsal yapılar arasındaki bir uzlaşmaya tekabül eden bu tabloyu bir id, bir ben ve belki bir de üstben bileşenine ayırmaktır.

GÖZLEM MALZEMESİ OLARAK İD VE BEN SALDIRILARI

Burada öncelikle gözümüze çarpan, saldırıların kaynağının, bunların gözlem açısından sahip oldukları değeri çok değiştirebileceği gerçektir. Çünkü benin ide karşı bütün savunma eylemleri sessiz ve görünmez bir biçimde oluşurlar. Biz onları ancak oluştuktan sonra yenden kurgulayabiliriz, hiçbir zaman faal durumdayken izleyemeyiz. Örneğin başarılı bir *bastırmada* bu böyledir. Benin bastırmadan hiç haberi olmaz, ancak sonradan yok olma belirtilerinin ortaya çıkmasıyla *bastırmanın* ayırımına varırız. Yani, söz konusu bireyde, nesnel bir bakışla ele alındığında, doyum bulma amacıyla bende ortaya çıkmaları beklenen belli id itkilerinin eksik olduğu görülür. Eğer bu itkiler hiçbir zaman ortaya çıkmıyorsa, bene girişlerinin sürekli önlendiğini, yani bir bastırmaya uğradıklarını varsaymaktan başka yapılacak şey kalmaz. Bu arada bastırma sürecinin kendisi hakkında bilgi edinmek mümkün değildir.

Aynı şey, benin ide karşı sürekli korunmasında en önemli önlemlerinden biri olan *tepki oluşumunun* başarılması için de geçerlidir. *Tepki oluşumu* çocuğun gelişimi sırasında neredeyse hiçbir öncül görülmeksizin bende ortaya çıkar. Yerini tepkiye bırakan *karşıt* nitelikli *dürtüsel itkinin* daha önce benin dikkatinin merkezinde olduğu da her zaman söylenemez. Çoğunlukla ben, gerek bu dürtünün reddedilmesinden, gerekse yerine geçen yeni özelliğin ortaya çıkmasına neden olan tüm *çatışmadan* habersizdir. Eğer takıntılı bir ısrarın belirgin hatları tepkinin oluşumunun tepkisel özelliğini ve bunun ardında giz-

lenen eski çatışmayı imlemese, psikanalitik gözlem, tepkinin niteliğini, benin kendiliğinden gerçekleşen bir gelişimi saymak yanılgısına düşebilirdi. Fakat sonuç olarak bu savunma biçiminin gözlenmesi de onun oluşumuna yol açan süreç hakkında hiçbir ipucu vermez.

Bütün önemli ipuçlarını, diğer yöndeki, yani idden bene yönelen saldırıların incelenmesi sırasında elde ediyor olınamız dikkat çekicidir. Başarılı bir *bastırmanın* ayırımına varmak ne ölçüde güçse, nevrozlarda izlediğimiz gibi *bastırılan malzeme geriye döndüğünde*, yani tam karşıt yöndeki devinimde bastırma süreci de o ölçüde saydamlık kazanır. Dürtüsel itki ve savunma arasındaki savaş adım adım izlenebilir. Benzer biçimde tepki oluşumunun en rahat izlenebildiği durum, tepki oluşumlarının çözülüşüdür. Bu kez idin saldırısı, tepki oluşumunun gizlediği ilkel dürtüsel itkilerin *libido yatırımlarını* güçlendirmek biçimindedir. Böylece dürtü itkileri bilince çıkar ve bir süre için dürtüsel itkilerle tepki oluşumu, ben içerisinde yan yana izlenebilir hale gelir. Analitik gözlem için özellikle elverişli olan bu durum yalnızca birkaç an sürüyorsa bunun suçu benin başka bir işlevinde, senteze yatkınlığındadır. Sonra id türevi ile ben eylemi arasında içlerinden hangisinin üstünlüğü elinde tutacağı ya da birlikte hangi uzlaşma yolunu bulacaklarının saptanacağı yeni bir savaş başlar. Ben savunması, enerji yatırımının takviye edilmesi sonucunda başarıya ulaştığı takdirde, idin saldırısı son bulur ve böylece gözlem için hiç de verimli olmayan ruhsal ateşkes yeniden ilan edilmiş olur.

II. Ruhsal Yapıların İncelenmesinde Analitik Yöntemin Kullanımı

Buraya kadar betimlediklerimiz ruhsal olayların gözlenmesinde psikanalizin hazır bulduğu olanaklardır. Aşağıda analitik yöntemin gelişimi sırasında bu olanakları nasıl değerlendirdiğini özetlemeye çalışacağım.

ANALİZ ÖNCESİ DÖNEMDE HİPNOZ TEKNİĞİ

Analiz öncesi dönemdeki hipnoz yönteminde benin rolü hâlâ tamamen olumsuzdu. Amaç bilinçdışının içeriklerinin anlaşılmasıydı ve ben bu yolda yalnızca bir engel olarak görülüyordu. Hipnoz yoluyla

hastanın beninin devreden çıkarılabileceği ya da en azından zararsız kılınabileceği artık biliniyordu. "Histeri Üzerine İncelemeler"de (1893-1895) betimlenen yöntemin getirdiği yenilikse, hastanın beninin devreden çıkarılmasıyla o güne kadar kapattığı bilinçdışına (bugünkü id) giden yolun hekime açılmasının sağlanabileceği gerçeğiydi. Demek ki bilinçdışının ortaya çıkarılması özlenen amaç, ben bu yoldaki engel, hipnoz ise bu engeli bir süre için ortadan kaldırmaya yarayan araçtı. Hekim, hipnozda yakalanan bilinçdışı malzemenin ben tarafından kabul edilmesini sağlıyor ve bu zorunlu bilinçli kılışın semptom üzerinde iyileştirici etkisi oluyordu. Fakat benin kendisi tedavi sürecinin kapsamına alınmamıştı. Ben bu saldırganı ancak hipnozu uygulayan hekimin etkisi devam ettiği sürece hoşgörüyordu. Sonra başkaldırıp idin kendisine zorla kabul ettirilen unsuruna karşı yeni bir savunma savaşına giriyor ve böylece tedavide güçlüklerle elde edilen başarı yok oluyordu. Hipnoz yönteminin en büyük zaferi olan benin araştırma süresince tümüyle devreden çıkarılışı, böylelikle uzun süreli başarıyı engelliyor ve kendinden bekleneni veremiyordu.

SERBEST ÇAĞRIŞIM

Bu evrede araştırmada yardımcı olarak hipnozun yerini alan serbest çağrışım da bile benin rolü önceleri hâlâ olumsuz bir roldür. Tabii artık benin saf dışı bırakılması için zor kullanılmaz. Bunun yerine ben kendiliğinden devreden çıkmaya davet edilir. Çağrışımlar eleştirilmemeli, normalde geçerli olan mantıksal bağlantı talepleri göz ardı edilmelidir. Benden adeta susması rica edilir. İd ise türevlerinin bilince yükseldiklerinde alışageldikleri güçlüklerle karşılaşmayacaklarına söz verilerek konuşmaya çağrılır. Fakat tabii ki id türevlerine bene girişlerinde herhangi bir dürtüsel hedefe ulaşacakları da vaat edilmez. Geçiş izni yalnızca sözlü temsile tercüme için geçerlidir, yoksa (bilince) yükselmelerinin gerçek amacı olan hareket aygıtına egemen olma konusunda değil. Hareket aygıtı analitik yöntemin katı kurallarınca daha başından felce uğratılmıştır. Dürtü itkisiyle oynanan bu ikili oyun, yani bir yandan itki ortaya çıkmaya davet edilirken diğer yandan doyumun sürekli olarak engellenişi, analitik yöntemin uygulamadaki başlıca güçlüklerinden birine yol açar.

Analize yeni başlayanların çoğu bugün bile hastanın tüm çağrışımlarını sürekli olarak değiştirmeden ve ketlemeden anlatmasını,

yani analizin ana kuralına kesinkes uymasını sağlamaları gerektiğini düşünürler. Fakat, gerçekleşebilseydi bile, özlenen bu ideal durum bir ilerleme anlamına gelmeyecek, gerçekte önceden aşılmış olan bir durumu, hekimin dikkatinin hipnozdaki gibi tek yönlü olarak id üzerine yoğunlaşmasını yeniden ortaya çıkaracaktı. Analiz yönteminin büyük şansı, hastanın böylesine uysal olmasının uygulamada olanak dışı oluşudur. Analizin ana kuralına ancak kısa sürelerle uyulabilir. Ben bir süre için susar ve id türevleri bu dinlenmeden bilince üşüşmek için yararlanır. Psikanalistse bu ürünlerin açıklamalarından bilgi edinebilmek için acele etmelidir. Sonra ben yeniden kıpırdanır, kendine zorla kabul ettirilmiş olan edilgin hoşgörüyü karşı savunmaya geçer ve alışılmış savunma mekanizmalarından herhangi biriyle çağrışımların akışına müdahale eder. Hasta analizin ana kuralını çiğnemiştir, "direnc gösteriyor" deriz. Bu, hastanın idinden benine yönelen saldırıların bir karşı eylemle yanıtladığı anlamına gelir. Böylelikle gözlemcinin dikkati de çağrışımlardan dirence, yani id içerdiğinden ben eylemine çevrilmiştir. Analist, benin yukarıda betimlediğimiz kendini ele vermeyen savunma mekanizmalarından birinin ben eylemi tarafından gözlerinin önünde eyleme geçtiğini görür; yapılacak olan, bu savunma mekanizmasının ayrıştırılmak üzere ele alınmasıdır. Analist, analiz işleminin nesnesinin değişimiyle analiz durumunda da önemli değişiklikler olduğunu görecektir. İd analizinde id türevlerinin kendiliğinden bilince yükselişleri analiste yardımcı olur, analiz çalışmasının ve analiz edilecek malzemenin yönelişleri benzerdir. Benin savunma eyleminin analizindeyse bu tür bir yöndeşlikten tabii ki söz edilemez. Benin bilinçdışı unsurlarının bilinçli olma yönünde bir eğilimleri yoktur, zaten bu onların yararına da değildir. Bu bakımdan ben analizin tüm parçaları her zaman id analizinin kinden daha az doyurucudur. Analiz dolambaçlı yollardan ilerler, benin eylemini doğrudan izleyemez, ancak çağrışımlara yaptığı etkiden yola çıkarak yeniden kurgulayabilir. Bu etkinin türü, yani çağrışımlarda *atlamalar, karşıtına çevirmeler, anlam yer değiştirmeleri*, vb.'nin görülmesi benin bu karşı çıkışında ne tür bir savunma eyleminden yararlandığını gösterecektir. Demek ki analistin görevi öncelikle savunma mekanizmasını tanımak olacaktır. Böylelikle ben analizin bir bölümünü başarabilir. Bundan sonraki görevi savunmanın yaptığı geriyi çevirmek, yani *bastırmayla* ortadan kaybolanı bulup yeniden yerine yerleştirmek, *yeri değiştirileni* yeniden eski yönüne ge-

tirmek, *yalıtılanı* yeniden gerçek bağlamı içine sokmaktır. Koparılmış bağlantıların yeniden kurulmasıyla birlikte hekimin dikkati de yeniden ben analizinden id analizine dönecektir.

Görüldüğü gibi gerçekte bizim için önemli olan, analizin ana kuralının uygulanması değil de ana kuralın uygulanmasının yarattığı çatışmadır. Psikanaliz dediğimiz şeyi, hipnoz yönteminin tekyönlülüğünden farklı olarak, gözlemin id ve ben arasındaki gidiş gelişi, ilginin karşımızdaki insanın her iki yanına da yönelmesi oluşturur.

Analitik tekniğin diğer çeşitli araçları da gözlemcinin dikkatini yönelttiği yöne uygun olarak kolayca sınıflanabilir.

DÜŞLERİN YORUMU

Düşlerin yorumlanması sırasında serbest çağrışım sırasındaki analitik gözlem ortamı bir kez daha ortaya çıkar. Düş görenin ruhsal durumu analiz seansındaki hastadan yalnızca küçük ayrımlar gösterir. Hastanın, analizin ana kuralına uyarak kendi istemiyle gerçekleştirmesi gereken ben işlevlerinin askıya alınması koşulu, rüya görende uyku yoluyla kendiliğinden sağlanır. Hastanın hareket ederek dürtülerine doyum sağlamasını engellemeye yarayan analiz kanepesindeki hareketsizlik kuralına benzer biçimde uyku durumunda da hareket durur. Sansür eyleminin etkileri, yani gerekli çarpıtmalar, yoğunlaştırmalar, yer değiştirmeler, tersine çevirmeler ve atlamalar yardımıyla gizil düş içeriğinin açık düş içeriğine tercümesi ise direnç baskısı altında çağrışımların çarpıtılmasına karşılık gelir. Kısacası düşlerin yorumlanması, gizil düş fikirlerini (id içeriklerini) gün ışığına çıkardığı sürece idin; sansürün düş fikirlerine yaptığı etkiden hareketle onun benimsediği önlemleri yeniden kurgulamamızı sağladığı sürece ben yapılarının ve savunma eylemlerinin araştırılmasına yarıyor demektir.

SİMGELERİN YORUMU

Düş yorumunun bir yan ürünü düş simgeleri üzerine olan bilgimizdir; bu bilgi bize idin araştırılması açısından önemli bir kazanım sağlar. Simgeler belirli id içerikleri ve belirli bilinçli söz ya da nesne imgeleri arasındaki sürekli ve genel geçerliliği kabul edilmiş ilişkilerdir. Bu ilişkilerin bilinmesi benin bir savunma mekanizmasını güçlükle çözümlemeye çalışmaksızın, bilinçli açıklamalardan bilinçdışı hak-

kında güvenilir çıkarımlar yapmamıza izin verir. Yani simge çevirisi, anlamaya giden kestirme bir yoldur; aradaki ben eylemlerinden oluşan katmanları atlayarak bilincin en üst katmanından bilinçdışının en alt katmanına geçmemize izin verir. Aradaki katmanlar belki de bir zamanlar belirli bir id içeriğinin belirli bir ben oluşumuna dönüşmesini zorunlu kılmışlardır. Simge dilinin bilinmesinin idin araştırılmasındaki işlevi matematik formüllerinin tipik problemlerin çözülmesindeki işlevine benzer. Kullanılmaları yarar sağlar. İlk kez nasıl çıkarsandıkları bilinmese de zararı yoktur. Fakat formüller yardımıyla problem çözerken matematik kavrayışımız artmaz. Benzer biçimde simge çevirisi yardımıyla id içerikleri açıklanabilir, fakat bu arada karşımızdaki birey hakkındaki psikolojik bilgimiz gerçekte derinleşmiş değildir.

SÜRÇMELER

Bilinçdışına bakışımızın ara sıra gerçekleşen bir türü de sürçmeler adını verdiğimiz id baskınlarınca sağlanır. Bunlar bildiğimiz gibi analiz ortamına bağlı değildir. *Sürçmeler* benin gözcülüğünün herhangi bir koşulda kısıtlanması ya da başka yöne sapmasıyla, ya da bilinçdışı bir itkinin herhangi bir koşulda, birdenbire güç kazandığı her yerde ortaya çıkabilir. Sürçmeler, özellikle dil sürçmesi ve unutma, tabii ki analitik tedavi sırasında da ortaya çıkabilir ve böylece birdenbire analitik yorumun uzun zamandır uğraştığı bir bilinçdışı alanını aydınlatabilir. Analitik yöntemin ilk yıllarında, analitik anlayışa pek açık olmayan hastalara bilinçdışının varlığını neredeyse reddedilemeyecek bir biçimde sergilemek için rastlantının bu tür armağanlarından yararlanmak sevilen bir yöntemdi. Ayrıca yer değiştirme, yoğunlaştırma, atlama gibi ayrı ayrı mekanizmaları böyle kolay anlaşılır örnekler üzerinde gösterebilmek de bir sevinç nedeni oluyordu. Fakat analiz tekniği açısından bu rastlantısal olayların önemi, genel olarak, isteyerek analizin hizmetine sunulan id baskınlarınınkinden de bir hiçtir.

AKTARIM

İd ve ben gözlemleri arasında gözetilen kuramsal ayırım, analitik çalışmanın belki de en önemli aracı olan aktarımın yorumlanmasında da uygulanır. Hastanın analistine yönelttiği, ilk kez güncel analitik

durumda ortaya çıkmayan, tersine hastanın en erken *nesne ilişkilerinden* kaynaklanan ve analitik ortamdaki *zorlantılı tekrarın* etkisiyle yeniden canlanmış olan duygulanımların tümüne aktarım diyoruz. İşte bu duyguların yeni ortaya çıkan değil, yalnızca yinelenen duygular olmaları onları hastanın geçmiş duygu yaşantıları hakkında bilgi sağlamak açısından çok yararlı kılar. Sanırım hastaların aktarım görüngülerini karmaşıklık derecelerine göre çeşitli tiplere ayırmak doğru olacak.

a) *Libido İtkilerinin Aktarımı:*

Bu ilk tip çok basittir. Hasta psikanaliste karşı kendisini rahatsız edecek şiddette sevgi, nefret, kıskançlık, kaygı gibi coşkular duyar ki, o anda bunları haklı gösterecek bir olay yoktur. Hasta bu duygulara karşı savaşı, bunları istemeden açığa vurduğunda utanır, kendini aşağılanmış hisseder, vb. Bu duyguların bilinçli olarak ifade edilmesini sağlamak da çoğunlukla ancak psikanalizin ana kuralının baskısıyla olanaklıdır. Analitik araştırma ilerledikçe bu duyguların *id baskınları* olduğu ortaya çıkar. Bunlar Oidipus ve hadım edilme kompleksi gibi eski duygu kümelenmelerinden kaynaklanır; analitik ortamdan çıkarılıp çocuksu duygu ortamlarından birine yerleştirildiklerinde anlaşılır ve haklı hale gelir. Bu geriye oturtma hastanın geçmişindeki unutmaya bağlı bir boşluğu doldurmamıza yardımcı olur. Hastanın çocuksu duygusal ve dürtüsel yaşamı hakkında yeni bir bilgi elde ederiz. Bu tür bir yorumlama deneyinde hasta çoğunlukla azimli bir yardımcı olarak yanımızda yer alacaktır. Çünkü kendisi de aktarılan duygusal itkiyi bedenine girmiş yabancı bir cisim gibi duyumsamaktadır. Duygunun geçmişteki yerine geriye oturtulması onu o anda kendine yabancı olan bir itkinin etkisinden kurtarır, aynı zamanda analitik çalışmanın sürdürülmesini olanaklı kılar. Aktarımın bu ilk tipinin yorumlanması yalnızca idin araştırılması açısından kazanç sağlar.

b) *Savunma Aktarımı:*

İkinci aktarım tipi daha değişiktir. Hastanın analitik ortamda etkisi altında kaldığı zorlantılı tekrar yalnızca eski id itkilerini değil, aynı şekilde dürtüye karşı savunmanın eski önlemlerini de kapsar. Demek ki hastanın aktardıkları, yalnızca bilinçli olarak ifade edilecekleri sırada yetişkin beninin *ikincil sansürüne* uğrayan çarpıtılmamış çocuksu id

hastanın bilincinde belirme biçimleri benle bağdaşmıştır. Sansür açısından gerekli çarpıtmalar zaten geçmişte gerçekleştirilmiştir, yetişkin ben bu ifadelerin serbest çağrışım sırasında su yüzüne çıkmalarına karşı kendini savunma gereğini duymaz. Gözlemcinin kolayca fark ettiği ve aktarımın nesnel açıdan bakıldığında uygun olmadığını gösteren neden ve sonuç arasındaki uyumsuzluk karşısında hastanın tavrı kendisini basit *ussallaştırmalarla* aldatmak şeklindedir. Aktarım tepkilerinin bu türünde birincisinde olduğu gibi hastanın istekli yardımına güvenemeyiz. Yorum çalışması benin bilinmeyen yönlerine, eski ben eylemlerine yöneldiğinde hastanın tüm beni bir düşman olarak analizin karşısına dikilecektir. İşte bu, pek de uygun düşmeyen "karakter analizi" terimiyle tanımlamaya alışmış olduğumuz durumdur.

Bu aktarım yorumlarının ortaya çıkardığı görüngüleri, demek ki, kuramsal olarak bilinçli kılınan id içerikleri ve bilinçli kılınan ben eylemleri olmak üzere iki gruba ayırıyoruz. Bu ayrım serbest çağrışım sırasındaki yorumlarımızın sonuçlarına benzer. Çağrışımların serbestçe akışı id içeriklerini, direncin ortaya çıkışı ise benin kullandığı savunma mekanizmalarını aydınlatır. Aralarındaki tek ayrım, aktarım yorumlarının daha kesin olarak geçmişle ilgili olması ve hastanın bireysel geçmişinin uzun dönemlerini birdenbire aydınlatabilmesi; buna karşılık, serbest çağrışımın günışığına çıkardığı id içeriklerinin belli evrelere bağlı olmaması; ayrıca benden kaynaklanan, tedavi sırasında çağrışıma karşı direnç olarak ortaya çıkan savunma eylemlerinin hastanın güncel yaşamına da ait olabilmesidir.

c) Aktarımda Eyleme Koyma:

Aktarımın üçüncü bir biçimi hastayı tanımamızda değişik, önemli bir katkıda bulunur. Düş yorumu, serbest çağrışım, direnç yorumu ve aktarımın buraya kadar betimlediğimiz biçimlerinde, hastayı, hep analitik ortamda, yani doğal olmayan bir ruh içi durumda karşımızda buluruz. Ruhsal yapılar arasındaki güç dengesi, birinde uyku durumu dolayısıyla, diğerindeyse analizin ana kuralının uygulanması sonucunda id yararına bozulmuştur. Ben etmenleriyle hep güçten düşürülmüş durumlarında, ya düşlerin sansürcüsü, ya da serbest çağrışıma karşı direnç olarak karşılaşır, onları doğal güçlerinde ve büyüklüklerinde gözümüzün önüne getirmekte çok büyük bir güçlük çekeriz.

Analistlere karşı sık sık öne sürülen eleştiriyi hepimiz biliriz: Bilinç-dışını iyi tanıdıkları, fakat hastalarının benini iyi değerlendiremedikleri söylenir. Hastanın tüm benini eylem durumunda görme olanağının kısıtlılığından ötürü bu eleştiri bir ölçüde haklı sayılabilir.

Aktarımın bir üst derecesinde hasta, analitik tedavinin katı kural-larına uymaktan kaçır ve aktardığı duygularının gerek dürtüsel itki gerekse savunma yönünü günlük yaşamdaki davranışlarında eyleme koymaya başlar. Aktarımda *eyleme koyma* olarak adlandırdığımız, dar anlamda analizin dışında kalan bu olay, hastanın ruhsal yapısını kendiliğinden doğal büyüklük oranlarıyla gözümüzün önüne sermesi bakımından analiz için öğretici bir nitelik taşır. Eyleme koymayı başarıyla yorumlayabildiğimizde aktarım eylemlerini ruhsal oluşumların o andaki nicel enerji katkılarını gösteren bileşenlere ayırmak mümkündür. Serbest çağrışım sırasındaki gözlemlerimizden farklı olarak her oluşumun sağladığı enerji tutarı kendi doğal, mutlak ve göreceli büyüklüğünde görülür hale gelir.

Bize sağladığı bu değerli içgörülere karşın eyleme koymanın yorumu tedavi açısından pek bir kazanç getirmez. Öyle görünüyor ki gerek bilinçdışı malzemenin bilinçli kılınması olanağı, gerekse id, ben ve üstben arasındaki ilişkiler üzerindeki tedavi edici etki, ben yapılarının eylemlerinin kısıtlanmış olduğu, yapay olarak elde edilen ve hâlâ hipnozu andıran analitik ortamdan kaynaklanmaktadır. Eğer ben tüm işlevlerini yerine getirebilir durumdaysa veya idin bağdaştığı olarak onun tüm emirlerini uyguluyorsa, ruh içi yer değiştirmeler ve dışarıdan gelecek etkilere fazla fırsat kalmaz. Bu nedenle analist için aktarımın bu üçüncü biçimiyle, yani eyleme koymayla başa çıkmak, savunma biçimlerinin aktarımıyla başa çıkmaktan daha güçtür. Bu bakımdan, analistin, aktarımın bu türünü analitik yorumlar ve analitik olmayan yasaklarla sınırlamaya çalışması doğaldır.

BEN ANALİZİYLE İD ANALİZİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Aktarım görüngülerini libido eğilimlerinin aktarımı, savunma davranışlarının aktarımı ve eyleme koyma başlıkları altında böyle ayrıntılı bir şekilde ele almamın nedeni, analizde id türevlerinin bilinçli kılınmasıyla ilgili durumlarda teknik güçlüklerin en az ve analizin benin bilinçaltı unsurlarına saldırması gerektiği durumlarda en yoğun olduğu gerçeğidir. Daha açık söylemek gerekirse bu güçlüklerin nedeni,

analitik tekniğin kendisi değildir. Teknik, bendeki bilinçdışı içeriklerin bilinçli kılınmasına en az id ya da üstbendeki bilinçdışı içeriklerin bilinçli kılınmasına olduğu kadar uygundur. Ama biz analistler ben analizinin güçlüklerine id analizinkilerden daha yabancıyız. Kuramsal görüşlerimizde ben kavramını algısal bilinç sistemiyle aynı yere oturtmaktan vazgeçtiğimizden, yani ben yapılarının büyük bir bölümünün de-bilinçsiz olup, analitik yöntem yardımıyla bilinçli kılınmayı beklediğini öğrendiğimizden beri, ben üzerindeki analitik çalışmaya olan saygımız çok artmıştır. Ben alanından analize karışan her şey, herhangi bir id türevi kadar iyi bir malzemedir. Bu malzeme-yi yalnızca id analizinin bir engelleyicisi olarak görmeye hakkımız yoktur. Fakat, ben alanından gelen her şey, sözcüğün tam anlamıyla bir direnç, bilinçdışından çıkmaya ve böylelikle analistin çalışmasına karşı direnen bir güçtür. Benin istemine karşı gerçekleştirilmesine karşın, analizin bu ben yönünde de, en az hastalarımızın id yönünün analizinde olduğu kadar kendimize güvenmemiz gerekiyor.

ANALİZ TEKNİĞİNDE TEK YÖNLÜLÜK VE BUNUN YOL AÇTIĞI GÜÇLÜKLER

Şimdiye kadar anlatılanlardan serbest çağrışım, gizil düş düşünceleri, simge yorumu ile fantezide ya da eyleme koymada gerçekleşen aktarımın içerikleri üzerine yapılan çalışmaların tek yönlü bir şekilde idin araştırılmasına katkıda bulunduğunu gördük. Diğer taraftan, dirençlerin, düşe uygulanan sansürün ve dürtüsel itkilere ve fantezilere karşı aktarılmış savunma biçimlerinin incelenmesi de ben ve üstbenin bilinmeyen eylemlerinin araştırılmasına yarar, ama bu da tek yönlüdür. Eğer ancak araştırmanın bu iki yönünün tarafsız bir karışımının, analiz edilen kişinin iç dengelerinin eksiksiz bir resmini çizebileceği doğruysa, herhangi bir analitik aracın diğerlerini ihmal etmek pahasına tercih edilmesinin, ruhsal kişiliğin çarpık ya da en azından yetersiz bir resmini, gerçekliğin kötü bir kopyasını vereceği de bir gerçektir.

Örneğin, kendini çok kesin bir biçimde simge çevirisiyle sınırlayan bir teknik, çok sınırlı bir biçimde yalnızca id içeriklerini gün ışığına çıkarıyor olmak tehlikesiyle karşılaşacaktır. Bu yöntemle çalışan bir kişi, ancak başka analitik araçlar yardımıyla bilinçli kılınabilecek olan ben yapılarının bilinmeyen bölümlerini ihmal etmek ya da

en azından bunlara gereken önemi vermemek eğiliminde olacaktır. Böyle bir yöntemin haklılığını savunmanın bir yolu, bu yöntemin ben üzerinden dolanmaya gereksinimi olmadığını, bastırılmış dürtü yaşamına dolaysız bir yoldan erişebildiğini öne sürmektir. Fakat yöntemin sonuçları yine de yetersiz kalacaktır. Çünkü ancak benin bilinç-dışı savunma eylemlerinin analizi, bize, dürtülerin *dönüşümlerini* yeniden kurgulama olanağı verir. Gerçi bu analiz yapılmadan da, bastırılan dürtüsel arzuların ve fantezilerin içerikleri konusunda birçok şey öğreniriz, fakat bunların geçirdiği değişimler ve kişilik yapısındaki yerleri hakkında elde ettiğimiz bilgiler hiç denecek kadar azdır.

Diğer yöndeki çalışmaya aşırı ağırlık veren, yani dirençlerin analizini kesinlikle ön plana çıkaran bir yöntemin sonuçlarının ise tam ters yönde yetersizlikleri olacaktır. Bu yöntem, analiz edilen kişinin ben yapısının eksiksiz bir tablosunu elde eder, fakat id analizinin derinlik ve bütünlüğünden vazgeçmek zorunda kalır.

Aktarımı aşırı ölçülerde kullanmayı deneyen bir yöntemde de benzeri sakıncalara rastlanacaktır. Hastaların böylesi bir teknik deneyi destekleyecekleri ileri aktarım durumunda, idin en derin katmanlarından bolca malzeme getirecekleri tartışılmaz bir gerçektir. Fakat bu arada analitik ortamın dışına çıkacaklardır. Benleri, sınırlanmış, güçsüzleşmiş, yan tutmayan, eylemsiz bir gözlemci olarak olayın dışında kalamaz. Etkilenir, hareketlenir ve eyleme katılmaya zorlanır. *Zorlantılı tekrarın* hâkimiyeti altında tümüyle çocuksu bir ben olarak davranırsa da, bu, onun analiz etmek yerine eyleme koymakta olduğu gerçeğini değiştiremez. Bunun da anlamı, başlangıçta hasta hakkındaki bilgilerimizi derinleştireceğimize ilişkin bütün umutlarımıza karşın, böyle bir yöntemin, eyleme koyma mekanizmasının yol açtığı tedaviye ilişkin tüm düş kırıklıklarını da beraberinde getirebileceği gerçeğidir.

Benim de savunmuş olduğum (1926-1927) çocuk analizi yöntemi de tek yönlülüğün tehlikeleri için iyi bir örnektir. Analist, serbest çağrışımından vazgeçmek zorunda kalırsa, simge yorumunu tutumluca kullanır ve aktarımın yorumlanmasına tedavinin ancak ileri bir aşamasında başlarsa, id içerikleri ve ben eylemlerinin aydınlatılmasına giden üç önemli yol da ona kapalı kalacaktır. O zaman bu noktalardaki kaybın nasıl giderileceği ve ruhsal katmanlarının buna karşın nasıl aşılacağı sorusu ortaya çıkar ki, bu soruyu bundan sonraki bölümde yanıtlamak istiyorum.

III. Analizin Nesnesi Olarak Benin Savunma Eylemi

BENİN ANALİTİK SÜREÇLE İLİŞKİSİ

Önceki bölümün uzun ve sıkıcı kuramsal tartışmaları, uygulamada birkaç yalın cümleyle özetlenebilir. Analistin görevi, hangi ruhsal yapıya ait olursa olsun, bilinçdışı olanı bilinçli kılmaktır. Analist, dikkatini eşit şekilde ve nesnel bir biçimde, bilinçdışı kısımları içerdikleri oranda her üç yapı üzerine yöneltir; başka bir deyişle, aydınlatma çalışmasını id, ben ve üstbenden eşit uzaklıklardaki bir bakış noktasından gerçekleştirir.

Ne yazık ki bu ilişkinin nesnelliğine gölge düşüren çeşitli koşullar olacaktır. Analistin tarafsızlığı yanıtsız kalır, her yapı analistin çabalarına değişik biçimde tepki gösterir. İd itkilerinin bilinçdışı kalma gibi bir eğilimleri olmadığını biliyoruz. Bunların kendi itici güçleri, daima mevcut olan, bilince, böylelikle doyuma doğru ilerleme ya da en azından türevlerini bilinç yüzeyine gönderme eğilimleri vardır. Analistin çalışması yukarıda gösterdiğimiz gibi bu itici güçle aynı yönde ilerler ve onun etkinliğini artırır. Böylece analist, idin bastırılmış bölümlerinin bir yardımcısı ve kurtarıcısı görünümünü alır.

Ben ve üstben söz konusu olduğundaysa durum değişiktir. Geçmişte id itkilerini kendi yöntemleriyle gemlemeye çalışmış olduklarından, ben yapılarına analist bir bozguncu gibi görünür. Analistin çalışması, büyük güçlüklerle gerçekleştirilmiş bastırmaları geçersiz kılar, etki bakımından patolojik, fakat biçim bakımından gayet benle bağdaşmış olan uzlaşma oluşumlarını yıkar. Analistin bilinçdışını bilinçli kılma çabasıyla, ben yapılarının dürtüsel yaşama egemen olma çabası, birbirine karşıttır. Bu bakımdan birey, hastalığa ilişkin içgörüsüyle başka bir karara varmadıkça, analistin niyeti ben oluşumları için göz korkutan bir tehlikedir.

Bir önceki bölümün açıklamalarına dayanarak benin analitik çabalarla ilişkisi üç yönlü olarak betimlenebilir. Ben, yukarıda anlatılan kendini gözlemleme durumunda olması, bu konudaki yeteneklerini analizin emrine sunarak kendi topraklarına ulaşan türevler yoluyla diğer yapıların bir resmini vermesi açısından analizin bağdaşığdır. Ayrım yapmaksızın bilince yükselen her şeyi görmek isteyen analitik araştırmaya aykırı olarak, bu kendini gözlemleme sırasında

güvenilmez ve yan tutan bir davranış içerisine girmesi, belirli bilgileri anımsayıp iletmesi, diğerlerini ise değiştirmesi, geri çevirmesi ve görünür hale gelmekten alıkoyması açısdansa analizin düşmanıdır. Sonuç olarak benin kendisi de analizin nesnesidir, çünkü sürekli içinde bulunduğu savunma eylemi bilinçdışıdır ve ancak güçlkle bilinçli bilgiler arasına katılabilir. Bu açıdan benin savunma eylemi yasaklanmış dürtü itkilerinin herhangi birinin bilinçdışı eylemine çok benzer.

DÜRTÜYE KARŞI, DİRENÇ OLARAK ORTAYA ÇIKAN SAVUNMA

Önceki bölümde, uygulamada birbirlerine ayrılmaz biçimde bağlı olan id ve ben analizlerini, bu incelemenin amaçları doğrultusunda birbirlerinden ayırmaya çalıştım. Bu çabam da doğruluyor ki, ben analizinin gelişmesini sağlayan bütün malzeme, analitik süreç içinde direnç biçiminde id analizinin karşısına çıkmaktadır. Bu durum, herhangi bir açıklamaya gereksinim göstermeyecek kadar açıktır. Analiz içinde ben, idin saldırılarını kendi karşıt eylemleriyle önlemek istediği her noktada etkinlik kazanır. Bastırılmış dürtülerin düşünsel temsilcilerine bilincin yolunu açmak, yani bu tür saldırıları desteklemek analitik yöntemin görevi olduğundan, benin dürtü temsilcilerine karşı savunma eylemi kendiliğinden analitik çalışmaya karşı etkin bir direnç haline gelir. Bunun dışında analistin bireysel etkisiyle bu tür düşüncelerin serbest çağrışımında belirmesini olanaklı kılan analizin ana kuralına uyulmasında direktmesi, benin dürtüye karşı savunmasının açık bir karşı koyma biçiminde doğrudan analistin kişiliğine karşı yönelmesine yol açar. Analiste karşı duyulan düşmanlık ve ortaya çıkan id itkilerine karşı artırılmış bir savunma etkinliği kendiliğinden birbiriyle çakışır. Analiz sırasında savunmanın sustuğu ve dürtü temsilcilerinin engellenmeden, serbest çağrışımlar olarak belirebildikleri anlarda, benin analistle olan ilişkisi bu açıdan sorunsuzdur.

Doğallıkla bu bir tek direnç çeşidi, olası tek analitik direnç değildir. Ben direnci adını verdiğimiz bu dirençlerin yanında, bildiğimiz gibi bileşimleri daha değişik olan aktarım dirençleri ve zorlantılı tekardan kaynaklanan, analizde güçlkle altedilebilen karşıt güçler vardır. Demek ki dirençlerin tümü benin savunma eylemlerinin sonucu değildir. Fakat benin ide karşı bu tür savunma eylemlerinin her biri, analizde ortaya çıktığı zaman analitik çalışmaya karşı bir direnç ola-

rak hissedilecektir. Ben dirençlerinin analizi, bize, benin bilinçdışı savunma eylemlerini tüm canlılığıyla gözlemlemek ve bilinçli kılmak için iyi bir fırsat sunacaktır.

DUYGULANIMLARA KARŞI SAVUNMA

Ben ve dürtü arasındaki uzlaşmazlıklar, ben eylemlerinin yakından gözlenmesini olanaklı kılan tek fırsat değildir. Ben, yalnızca, alanında bilinç ve doyuma giden yolu arayan dürtü türevleri ile çatışma halinde değildir. Aynı derecede enerjik ve etkin biçimde, bu dürtü itkilerine bağlı *duygulanımlara* da karşı koyar. Dürtü istemlerini geri çevirirken ilk işi bu duygulanımlarla uzlaşmak olacaktır. Cinsel arzularla birlikte sevgi, özlem, kıskançlık, küçük düşme, acı ve yas, saldırgan arzuların yanındaysa nefret, kızgınlık ve öfke, ait oldukları dürtü istemi bastırıldıktan sonra benin çeşitli dizginleme çabalarıyla karşılaşır; yani dönüşüme zorlanır. Analiz çerçevesinde ya da dışında, duygulanım dönüşümlerinin söz konusu olduğu her noktada, ben bir etkinlik göstermiş demektir ve böylece ben eylemlerini inceleme olanağı ortaya çıkar. Dürtüsel bir istekle bağlantılı bir duygulanımın yazgısı, düşünsel temsilcisinin yazgısının tıpatıp eşi değildir. Diğer yandan benin elindeki savunma olanakları açık ki sınırlıdır. Bireyin beni, yaşamının belli dönemlerinde, kendi yapısına uygun olarak bastırma, yer değiştirme, karşıtına çevirme gibi değişik savunma mekanizmalarını tercih edebilir ve bunları gerek dürtüye karşı olan savaşımında, gerekse duygulanımın ortaya çıkmasına karşı olan savunmasında kullanabilir. Belli bir hastanın dürtüsel itkilerin belirmesine karşı kendisini nasıl savunduğunu, yani normalde ben dirençlerinden hangilerini oluşturduğunu bilirsek, aynı kişinin istenmeyen duygulanımlara karşı nasıl davranacağı konusunda da bir fikrimiz olur. Eğer bir hastada duygulanım dönüşümlerinin belli şekilleri özellikle belirginse –örneğin coşkuların tümüyle bastırılması, *yadsıma* gibi– o zaman hastanın kendini, dürtülerine ve serbest çağrışımındaki düşüncelerine karşı da aynı yöntemlerle savunma yapmasına şaşırmamamız gerekir. Kısacası, bir ben, elindeki bütün araçları değişen yoğunluklarda bütün çatışmalarında kullanır.

KALICI SAVUNMA GÖRÜNGÜLERİ

Benin savunma eylemlerinin incelenebileceği bir diğer alansa Wilhelm Reich'in (1933) "sürekli direnç analizi"nde ele aldığı görüngülerdir. Donukluk, katılık gibi bedensel tutumlar ve kişinin sabit bir gülümseme, alaycı, iğneleyici, kibirli davranış gibi özellikleri, bir zamanlar çok etkin olan savunma olaylarının kalıntılarıdır ki, bu kalıntılar kaynaklandıkları durumdan (dürtü ya da duygulanımla çatışmalardan) uzaklaşarak kalıcı karakter özellikleri, Reich'in deyiimiyle "karakter zırhı" haline gelmişlerdir. Analizin bunların geçmişteki kaynaklarına inebildiği noktada donukluk çözülür, bu saplantı durumu yüzünden örtülmüş olan benin güncel ve canlı savunma eylemleri yeniden ortaya çıkar. Bu savunma biçimleri, kalıcı hale geldiklerinden, belirmeleri ve kaybolmalarıyla içerden gelen dürtüsel talep ve duygulanımlar, dıştan gelen kışkırtıcı durumlar ve uyarılar arasındaki ilişkiyi kurmak da artık olanaklı değildir. Analiz edilmeleri bu bakımdan özellikle güçtür. Bunları çalışmanın ağırlık noktası olarak seçmek, ancak, ben, dürtü ve duygulanımlar arasında gerçek bir çatışma bulunmadığı zaman haklı sayılabilir. Bütün dirençler üzerinde yapılacak bir çalışmayı karşılaması gereken "direnç analizi" terimini, sadece bunlar üzerinde yapılacak bir çalışma için kullanmak da haklı sayılmasa gerekir.

SEMPATOM OLUŞUMU

Ben dirençleri, dürtülere karşı savunma önlemleri ve duygulanım dönüşümlerinin analizinde canlı akışları içinde, kalıcı karakter zırhlaşmalarındaysa donmuş bir biçimde görerek bilinçli kıldığımız savunma mekanizmaları, nevrotik semptom oluşumuyla yeniden karşımıza çıkar. Benin semptom dediğimiz uzlaşmaların oluşumunda oynadığı rol, belli bir dürtüsel isteme karşı belli bir savunma yönteminin saplantılı olarak kullanılmasıdır; bu saplantılı kullanım dürtüsel istemin stereotipik geri dönüşlerinde hep aynı biçimde yinelenir. Belli nevrozlarla belli savunma mekanizmaları arasında ilişkiler olduğunu biliyoruz.¹ Örneğin *histeriyle bastırma, takıntılı nevrozla yalıtma ve ya-*

1. S. Freud, "Ketleme, Semptom ve Kaygı"daki (1926) bir nottan. İleride, s. 34'te bu bölüm alınıyor. Karşılaştınız.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

pip bozma mekanizmaları arasında olduğu gibi. Nevroz ve savunma mekanizması arasındaki bu sürekli bağlantıya, duygulanıma karşı savunma ve benin direnç biçimleri arasında da rastlayabiliriz. Belli bir hastanın, analizde serbest çağrışımlarına karşı tutumu, yalnızken dürtüsel istemleri nasıl yendiği, istenmeyen duygulanıma nasıl karşı çıktığı hastanın semptom oluşturma biçimi hakkında önsel çıkarımlar yapmamıza olanak verir. Buna karşılık, bu semptom oluşturma biçiminin incelenmesi, hastanın dirençlerinin, duygulanım ve dürtülere karşı savunmasının yapısı üzerine sonsal çıkarımlar yapmamızı sağlar. Histeri ve takıntılı nevroz konularında, bu koşutlukları, özellikle semptom oluşumu ve direnç biçimi arasındaki koşutluğu iyi tanıyorduk. Histerik, dürtüyle çatışmasında semptom oluştururken her şeyden önce bastırmayı kullanır; cinsel itkilerinin düşünsel temsilcilerini bilinci dışına iter. Serbest çağrışıma karşı gösterdiği direnç de benzer biçimdedir. Bende savunmaya yol açan çağrışımlar derhal saf dışı bırakılır. Hasta sadece bilincinde bir boşluk duyar. Susar, bu da çağrışımlarının akışında bir kesinti olduğunu gösterir. Bu tıpkı dürtülerin gelişiminde semptom oluşumu sırasında ortaya çıkan kesintiye benzer. Öte yandan takıntılı zorlantılı benin ise yalıtım mekanizmasıyla semptom oluşturduğunu görüyoruz. Yani takıntılı ben dürtüsel itkileri bağlamından koparır, ama bilinçte muhafaza eder. Takıntılı nevrozlu hastanın gösterdiği direnç de buna uygun olur. Hasta susmaz, direnç gösterirken de konuşur, fakat çağrışımlar arasındaki ilişkileri koparır, konuşmasında düşünce ve duygulanımı yalıtır, sonuçta çağrışımları bize takıntılı semptomlarda büyük ölçüde olduğu gibi anlamsız görünür.

ANALİZ TEKNİĞİNDE DÜRTÜ VE DUYGULANIMA KARŞI SAVUNMA

Bir genç kız yaşamını ve öğrenimini olumsuz yönde etkileyen akut kaygı durumları yüzünden analitik tedaviye devam ediyor. Tedaviye annesinin ısrarları sonucunda gelmesine karşın, geçmişteki ve şimdiki yaşam koşullarını istekle anlatıyor. Bu sırada bayan analiste karşı tutumu da dostça ve içten. Yalnızca, konuşurken, semptomuna değinmekten kesinlikle kaçınması dikkati çekiyor. Analiz seansları arasında geçirdiği kaygı nöbetlerinden hiç söz edilmiyor. Analist hanım semptomu kendi inisiyatifıyla analiz içine almak istediğinde, ya da

hastanın çağrışımlarındaki bazı açık belirtilere dayanarak kaygı yorumları öne sürdüğünde hastanın dostça yaklaşımı değişiyor. Böyle durumlarda analisti her defasında kibirli ve alaycı sözlere boğuyor. Analistin, hastanın tutumunu annesiyle olan ilişkisiyle açıklama çabası da tümüyle başarısızlığa uğruyor. Kızın annesine karşı olan bilinçli ve bilinçdışı tutumu bambaşka bir görüntü çiziyor. Tekrar tekrar ortaya çıkan alaycı ve kibirli tavır analisti çaresiz bırakıyor, hastaya analitik bir yardımın sunulması imkânsız hale geliyor. Analiz çalışması derinleştğinde bu alay ve kibrin gerçek anlamda bir aktarım tepkisi olmadığı, hatta analitik duruma bile bağlı bulunmadığı sonucu ortaya çıkıyor. Hasta bu alay ve kibri duygusal yaşamında sevecenlik, özlem, ya da kaygı gibi coşkuların ortaya çıkar gibi olduğu her noktada kendi kendisine karşı da sürekli olarak kullanıyor. Duygulanımın zorlaması ne kadar güçlüyse hastanın kendi hakkındaki alaycı sözleri de o derece şiddetli ve incitici oluyor. Analist, kaygının bilinçli olarak ele alınma taleplerini desteklediği için bu savunma tepkilerine ikincil olarak hedef oluyor. Kaygı içeriklerinin yorumlanması, diğer anlatılanlardan doğru olarak elde edilebilse de etkisiz kalıyor, çünkü duygulanıma her yaklaşıma, savunmanın artırılmasıyla sonuçlanıyor. Burada kaygının içeriğini bilinçli kılmak ancak şimdiye kadar hastanın yaşamının her yanında kendiliğinden etkin olan duygulanıma karşı alaycı bir aşağılamayla savunma biçiminin bilince kadar yükseltilmesi ve böylelikle etkisiz hale getirilmesiyle olanaklı oluyor. Hastada görülen duygulanıma karşı alay ve aşağılama yoluyla savunma, tarihsel olarak kızın ölmüş olan babasıyla özdeşleşmesiyle açıklanıyor; babası küçük kızma coşkusal boşalmalarına hâkim olmasını alaycı sözlerle öğretmek istemiş. Demek ki burada duygulanıma karşı savunmanın yöntemi çok sevilen babanın anısı yoluyla stereotipleştirilmiştir. Yöntemsel olarak hastayı anlamanın yolu aktarımdaki direnci açıklayabilmek için duygulanım savunmasının analiz edilmesinden, bu noktadan çıkarak kaygının gelişim öyküsüyle birlikte gerçek analizine varılmasından geçiyor.

Teknik açıdan bakıldığında dürtüye karşı savunma ve duygulanıma karşı savunma, semptom oluşması ve direnç arasındaki bu koşutluklar, çocukların analizinde çok değerli yöntemsel bir bakış açısına temel olacaktır. Çocuk analizi yönteminde en çok duyumsanan eksiklik serbest çağrışımdan yararlanılamamasıdır. Serbest çağrışımın yokluğunun bu kadar büyük güçlükler yaratmasının bir nedeni id ko-

nusundaki en önemli bilgileri serbest çağrışımında bilince yükselen imgelere –ki bunlar dürtüleri simgeler– borçlu olmamızdır. Fakat güçlüğü yaratan yalnızca bu değildir. İd itkileri konusundaki bilgi kaybımızı başka araçlar yardımıyla doldurabiliriz. Çocuğun gece ve gündüz düşleri, oyun sırasındaki fantezi kurma eylemi, resimleri, vb. bize id itkilerini yetişkinlerdekinden daha açık, örtülü olmayan bir şekilde gösterir, analizimizde hemen hemen serbest çağrışımında id türevlerinin ortaya çıkmasının yerini alabilir. Fakat analizin ana kurallarının ortadan kalkmasıyla bu kurala uymak için verilen çatışma da ortadan kalkar; ki yetişkinlerin analizinde ben dirençleri, yani benin dürtü türevlerine karşı savunması konusundaki bilgilerimizi bu çatışmadan elde ederiz. Bunun için, çocuk analizi, id konusundaki bilgiler bakımından zengin, fakat çocuk beni konusundaki bilgiler bakımından yoksul olmak tehlikesiyle karşı karşıyadır.

İngiliz okulunun küçük yaştaki çocukların analizinde uygulanmasında savunduğu oyun tekniğinde (Melanie Klein, 1932) serbest çağrışımın eksikliği en dolaysız biçimde giderilir. Çocuğun oyun sırasındaki davranışları, yetişkinin serbest çağrışımındaki düşünceleriyle bir tutulur ve yorumlamada aynı biçimde değerlendirilir. Çağrışımların serbestçe akışı oyun davranışlarının rahatça sürüp gitmesine, oyun sırasındaki kesilmeler ve ketlenmeler ise serbest çağrışımın engellenmesine eşdeğer sayılır. Böylece oyunu bozan etmenin analizi ben savunmasının serbest çağrışımında ben direnciyle temsil edilen bölümünü temsil edecektir.

Fakat simge yorumunun çok kesin bir uygulamasına karşı duyulan kuşklar gibi kuramsal nedenlerle, serbest çağrışımındaki düşüncelerle oyun davranışları bütünüyle eşit tutulmaktan vazgeçilirse o zaman çocuk analizinde ben analizi yönüne hizmet edecek yeni teknik araçlar aramak gerekecektir. Bana öyle geliyor ki çocuğun duygulanım değişimlerinin analizi bu boşluğu doldurabilir. Çocuğun duygulanım yaşantısını anlamak, yetişkininkini anlamaktan daha az karmaşık ve daha kolaydır. Çocuğun yaşantısında, analitik ortamda ya da dışında bir duygulanımın oluşumuna neden olabilecek ne varsa gözlemliyoruz. Çocuk bir başkası yüzünden geri plana itiliyorsa, incinecek ve kıskançlık duyacaktır. Uzun zaman devam eden bir dileği yerine getiriliyorsa bunun sevince yol açması gerekir. Çocuk cezalandırılmayı bekliyorsa bu beklenti kaygıya yol açacaktır. Çocuğun beklediği, kendisine söz verilmiş olan bir haz unsuru birdenbire ertelenir ya

da yasaklanırsa, çocuk hüsrana uğrayacaktır. Normal olarak çocuğun belirli durumlara belirli duygulanımlarla tepki göstermesini bekleriz. Fakat gözlemlerimiz, ortaya beklentilerimizin tam karşısı olan çeşitli görüntüler çıkarabilir. Çocuk, hüsrana uğramasını beklediğimiz yerde umursamazlık, incinme yerine aşırı neşe, kıskançlık yerine aşırı sevecenlik gösterebilir. Bütün bu durumlarda normal gelişimi bozan bir şey, ben yönünden gelen ve duygulanım değişimine neden olan bir karşı koyma ortaya çıkmıştır. Bu bir *karşıtına çevirme*, *yer değiştirme*, ya da tam anlamıyla bir *bastırma* olabilir; duygulanıma karşı savunmanın bu belli türünün analizi ve bilinçli kılınması, bize, çocuk beninin özel yöntemleri konusunda bilgi verecek ve tıpkı direnç analizinde olduğu gibi benin dürtü karşısındaki ve semptom oluşumundaki davranışları konusunda çıkarımlar yapmamıza izin verecektir. Bu arada, çocuk analizinde özellikle önemli olan bir nokta da, duygulanım olaylarının gözlemi sırasında çocuğun gönüllü işbirliğine, anlattıklarında içten olup olmamasına bağımlı olmayışımızdır. Çocuk itiraf etmek istemese bile duygulanım kendini ele verir.

Örneğin küçük bir erkek çocuğu ne zaman hadım edilme kaygısı için bir neden ortaya çıksa savaştı heveslere kapılıyor, mutlaka üniforma giymesi, kılıçlar, oyuncak silahlar kuşanması gerekiyor. Böyle birkaç olayı gözlemledikten sonra kaygıyı karşıtına yani saldırma isteğine çevirdiğine karar veriyoruz. Bundan sonra saldırgan davranma krizlerinden bunların ardında gizli olan hadım edilme kaygısına varmamız güç olmuyor. Ayrıca bu çocuğun takıntılı nevrotik olduğunu, yani dürtü yaşantısında da istenmeyen itkileri karşıtına çevirme eğiliminde olduğunu öğrendiğimiz zaman hiç şaşırmıyoruz. Küçük bir kız çocuğu kendisini hüsrana uğratan olaylara görünürde hiç tepki göstermiyor. Gözlemlenebilen tek şey, dudağının köşesindeki bir kasılma. Bu kasılmayla, beninin, istenmeyen ruhsal süreçleri yenerek bunların yerine fiziksel süreçleri koyabilme yeteneğini ele veriyor. Bu örnekteyse, hastanın dürtü yaşamıyla olan çatışmalarında histerik tepkiler gösterdiğini öğrenmek bizim için şaşırtıcı olmayacaktır. Gizil dönemdeki bir kız hastaysa, yaşamını tamamen dolduran erkek kardeşine karşı duyduğu *penis hasedini*, izlerini takip etmenin analizde bile oldukça güç olacağı bir şekilde bastırmış. Analitik gözlem yalnızca, kızın kardeşine karşı kıskançlık ya da haset duyduğu her durumda garip bir fantezi oyununa başladığını gösteriyor. Bu oyunda kız, hareketleriyle bütün dünyayı değiştirebilen ve etkileyebilen bir

büyücü oluyor. Demek ki o da hasedi karşıtına yani kendi büyüsel yeteneklerinin aşırı vurgulanmasına çeviriyor, bu aşırı vurgulamaysa onu düşüncesindeki bedensel değersizliğini kabul etmenin acılarından koruyor. Kızın beni, savunmada duygulanıma karşı bir tür *tepki oluşumu* olan *karşıtına çevirmeyi* kullanıyor ve dürtüye karşı olan davranışının da takıntılı olduğunu ele veriyor. Bu andan başlayarak analizde büyüünün her ortaya çıkışında penis hasedinin varlığını saptamak güç olmayacaktır. Böylece, benin savunma dilini tercüme etmenin yeni bir yöntemini öğrenmiş oluyoruz; bu yöntem, serbest çağrışımdeki ben dirençlerinin çözülmesi yöntemine hemen hemen tümüyle analogdur. Burada amacımız direnç analizindeki tıpkısıdır. Direnci ve duygulanım savunmasını ne kadar başarılı bir şekilde bilinçli kılar ve böylelikle etkisiz bırakırsak, idi anlamakta o kadar başarılı oluruz.

IV. Savunma Mekanizmaları

PSİKANALİTİK KURAMDA SAVUNMA MEKANİZMALARI

Bundan önceki üç bölümde bolca kullanmış olduğum "savunma" terimi psikanaliz kuramında dinamik görüşün en eski temsilcisidir. Terim ilk olarak, 1894'te Freud'un "Savunma Psikonevrozları" konulu araştırmasında ortaya atılmış, burada ve bunu izleyen bir dizi çalışmada ("Histerinin Etiyolojisi Üzerine", "Savunma Psikonevrozları Hakkında Düşünceler") benin acı veren ya da katlanılamayan fantezi ve duygulanımlara karşı direnmesi anlamında kullanılmıştır. Bu ad daha sonra bırakılmış ve ardından "bastırma" onun yerini almıştır. Fakat bu iki ad arasındaki ilişki belirsiz kalmıştır. Ancak, "Ketleme, Semptom ve Kaygı"ya (1926) yazılan tamamlayıcı bir açıklamada eski savunma kavramına geri dönülür ve savunmanın "benin belki de nevroza dönüşebilecek olan çatışmalarında kullandığı bütün yöntemler için genel bir tanım olduğu, bastırmanın ise araştırmalarımızın yönü dolayısıyla ilk önce tanımış olduğumuz bu savunma yöntemlerinden birinin adı olduğu saptanmak koşuluyla savunma kavramının yeniden kullanılmasının yararlı olacağı" (s. 106) düşüncesi ileri sürülür. Böylelikle bastırmanın ruhsal süreçler arasındaki ayrıcalıklı durumuna açıkça son verilir ve psikanalitik kuramda aynı eğilimi, yani "be-

nin dürtüsel taleplere karşı korunmasını" amaçlayan başka olaylar için de yer açılır. Bastırmanın anlamı "özel bir savunma yöntemi"ne indirgenmiştir.

Bastırmanın rolüne bu yeni yaklaşım, savunmanın diğer özel biçimlerinin araştırılmaları, analitik çalışmada tanındıkları ve betimlendikleri ölçüde bir araya getirilmeleri için özendirici bir öge olmuştur.

"Ketleme, Semptom ve Kaygı"ya yapılan aynı ek, son bölümde açıklanmış olan "araştırmalarımızı derinleştirdiğimizde savunmanın belirli biçimleriyle belirli duygulanımlar arasında çok sıkı bağlantılar olduğu –örneğin bastırma ve histeri arasında– sonucuna varabiliriz" (s. 106) öngörüsünü de içermektedir. Aynı zamanda, takıntılı nevrozda kullanılan savunma yöntemleri olarak *gerileme*, *tepki*, *ben dalgalanması* (*tepki oluşturma*), *yalıtma* ve *yapıp bozma* sayılır.

Bu ilk işaretlerden sonra savunma yöntemlerinin listesini Freud'un diğer çalışmalarından tamamlamak güç değildir. Örneğin, "Kıskançlık, Paranoya ve Eşcinsellik" konusundaki makalesinde (1922) *içe yansıtma* ya da *özdeşleşme* ve *yansıtma* bu hastalıklardaki savunma için önemli olan ben yöntemleri olarak, "nevrotik mekanizmalar" adı altında görülür. Dürtü kuramına ilişkin çalışmasında (1915) *kendine yönelme* ve *karşıtına çevirme* "dürtü değişimleri" adı altında betimlenir. Ben yönünden bakılırsa bu iki olayın da savunma mekanizması olarak adlandırılması gerekir; çünkü bu dürtü değişimlerinin her biri bir ben eyleminden kaynaklanmaktadır. Ben ya da kendilerini benle temsil ettiren dış dünyanın güçleri karşı çıkmasalardı, her dürtünün karşılaşılabileceği bir tek yazgı olurdu: doyum. Analiz uygulamasında ve kuramında iyi tanınan ve ayrıntılı olarak betimlenmiş olan bu dokuz savunma yöntemine (*bastırma*, *gerileme*, *tepki oluşturma*, *yapıp bozma*, *yansıtma*, *içe yansıtma*, *yalıtma*, *kendine yönelme*, *karşıtına çevirme*) nevrozdan çok normallığın incelenmesine dahil edilebilecek bir onuncusu ekleniyor, yüceltme ya da dürtü hedefinin yer değiştirmesi.

Demek ki şu andaki bilgilerimize göre benin, dürtü temsilcileri ve duygulanımla olan savaşımalarında, emrinde bu on değişik yöntem vardır. Uygulamalı analizin görevi bu yöntemlerin her bir olguda ben dirençlerinin ve semptomun oluşumunda hangi rolü oynadığını izlemektir.

MEKANİZMALARIN BİREYSEL VAKALARDAKİ ETKİNLİKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Örnek olarak bir çocuk kurumunda görevli genç bir bakıcı kızın vakasını seçiyorum. Çok kardeşli bir ailede yaş olarak ortalarda bulunan bir çocuk. Çocukluğunu ağabeyi ve küçük erkek kardeşine karşı duyduğu şiddetli penis hasedi ve annesinin tekrarlanan hamileliklerinde her defasında yeniden uyarılan kıskançlık duyguları doldurmuş. Haset ve kıskançlık duyguları, sonunda annesine karşı güçlü bir düşmanlığa dönüşüyor. Annesine olan sevgi saplantısı, duyduğu nefretten daha güçsüz olmadığı için ketlenemeyen bir azgınlık ve yaramazlık döneminden sonra içindeki olumsuz itkilere karşı savunma amaçlı yoğun bir çatışma başlıyor. Nefret duygularını ifade ederse, annesinin vazgeçemeyeceği sevgisini yitireceğinden korkuyor. Annesinin verebileceği cezalardan da korkuyor ve yasaklanmış intikam arzularından dolayı kendisini en sert bir biçimde eleştiriyor. Bu kaygılı durumda ve gizil döneme girmesiyle giderek yoğunluk kazanan vicdan çatışmaları içinde beni itkilerine egemen olmak için çeşitli yollar deniyor. *Çift değerlilik* çatışmasını çözmek üzere *çift değerlilik*in bir bölümünü yer değiştirmeye dışarıya kaydırıyor. Anne sevgi nesnesi olarak kalıyor. Fakat bundan sonra kızın yaşamında daima annenin yanında şiddetle nefret edilen ikinci bir önemli kadın oluyor. Durum böylece kolaylaşıyor: Yabancı nesneye karşı duyulan nefrette, suçluluk duygusu anneye karşı duyulan nefretteki kadar şiddetli bir biçimde yaşanmıyor. Fakat bu yer değiştirmiş nefret bile beraberinde birçok acı getiriyor. Bu ilk yer değiştirmenin duruma egemen olmak bakımından yeterli olamayacağını daha sonraki gelişmeler de gösteriyor.

Kızın beni daha sonra ikinci bir mekanizmayı eyleme geçiriyor. Şimdiye kadar yalnızca dış evrene karşı kullanılmış olan nefret kendi kişiliğine karşı yöneliyor. Çocuk kendini yiyip bitiren sitemler ve aşağılık duygularıyla kendi kendine işkence ediyor, çocukluğu ve ilk gençliği boyunca, yetişkinliğe kadar, kendini mağdur bırakmak ve kendine zarar vermek için elinden ne gelirse yapıyor, kendi yaşamına ilişkin istemlerini sürekli olarak başkalarının istemleri yararına boşluyor. Dışardan bir bakışla bu savunma tekniğini uygulamaya başladıktan sonra kızcağız sanki mazosist olmuştur.

Oysa bu yöntemin de hastanın durumla başa çıkması için yeterli olmadığı ortaya çıkıyor. Hasta bu kez *yansıtma*ya başvuruyor. Kadın *sevgi* nesnelere ya da onların yerine koyduğu kişilere duyduğu *nefret*, bu kişilerin kendisinden nefret ettiği, kendisini hiçe saydığı ya da kendisine eziyet ettiği konusunda kesin bir inanca dönüşüyor. Beni suçluluk duygusundan kurtulup rahatlıyor. Çevresindeki kişilere beslediği kötü duygular yüzünden suçlu olan kötü bir çocukken, eziyet edilen, ihmal edilen, zulme uğrayan bir çocuk oluyor. Fakat bu mekanizmayı kullanmaya başladıktan sonra kişiliği, yaşamını gerek gençliğinde ve gerekse yetişkinliğinde olağanüstü güçleştirecek olan *paranoid* bir çizgi kazanmış oluyor.

Hasta analize ancak yetişkinliğinin ileri bir döneminde başvuruyor, çevresinde hasta olarak bilinmemesine karşın büyük acı çekiyor. Beni göstermiş olduğu bütün savunma çabalarına rağmen kaygı ve suçluluk duygularına gerçekten egemen olmayı başaramamış. Haset, kıskançlık ve nefrete neden olabilecek her durumda hemen yeniden bütün mekanizmalarını eyleme geçiriyor. Fakat coşkusal çatışmaları benini huzura erdirebilecek bir sonuca varamıyor. Bütün savaşımalarının sonunda elde ettiği pek küçük bir sonuç var. Annesini sevdiği kurgusunu saklamayı başarmış. Fakat kendisini nefret dolu duyumsuyor, bu yüzden de kendisine karşı güven ve saygısı yok. Yansıtma mekanizması sevilme duygusunu yıkmış. Kendini çocukluğunda korktuğu cezalardan sakınmayı da başaramamış, *kendine yöneltmeyle* bir zamanlar annesinden ceza olarak beklediği bütün kötülükleri kendi kendine yapıyor. Eyleme geçirmiş olduğu her üç mekanizma da benini sürekli gerilimli bir huzursuzluk, bekleyiş, abartılı talepler ve şiddetli bir sıkıntı duygusundan kurtarmıyor.

Bu süreçleri bir histeri ya da takıntılı nevrozdaki benzer ilişkilerle karşılaştıralım. Her vakada sorunun aynı olduğunu varsayalım: Penis hasedinden kaynaklanan ve anneye karşı duyulan nefrete egemen olunması. Histeri bu sorunu bastırma yoluyla çözmeye çalışır. Anneye karşı duyulan nefret bilinçten silinir, bunun bütün türevlerinin bene girişi şiddetle yasaklanır. Bu nefrete bağlı olan saldırgan itkiler ve penis hasedine bağlı olan cinsel itkiler, eğer döndürme yeteneği ve bedensel bir yatkınlık da varsa, bedensel semptomlara dönüştürülebilir. Başka durumlarda ben başlangıçtaki çatışmanın yeniden etkinleşmesine karşı kendini fobik kaçışlarla korur. Etkinliğini kısıtlar ve böylelikle bastırılan itkilerin geri dönüşünü kolaylaştırabilecek du-

rumlarla karşılaşmaktan korunmuş olur.

Histeride olduğu gibi takıntılı nevrozda da anneden nefret ve penis hasedi önce bastırmaya uğrar. Daha sonraki gelişme boyunca ben kendini bastırılanın olası bir geri dönüşüne karşı *tepki oluşumlarıyla* güvenliğe alır. Annesine karşı saldırganlığı olan çocuk, aşırı derecede sevecenleşir, annenin yaşamından endişe etmeye başlar. Haset ve kıskançlık, başkaları için duyulan fedakârlık ve düşüncelilik duygularına dönüşür. Takıntılı törenler ve önlemler ortaya çıkar, sevilen nesneler çocuğun saldırganlık itkilerinin patlamasından korunur, aşırı sıkı bir ahlak, cinsel dışavurumlara bekçilik eder.

Çocuksu çatışmalarına yukarıda anlatılan histerik ya da takıntılı nevrozla egemen olan çocuk daha önce anlattığımız hastadan daha patolojiktir. Yapılmış olan bastırma ile duygu yaşamının bir parçası üzerindeki egemenliğini yitirmiştir. Anne ve erkek kardeşlerle başlangıçtaki ilişkisi ve kendi dişillliğiyle olan önemli ilişkisi, bilinçli özümlemeye kapanmış, tepkisel ben dalgalanması içinde takıntılı ve geriye döndürülemez bir biçimde dondurulmuştur. Çocuğun eyleminin büyük bir bölümü, bastırmayı yaşam boyunca güvence altına alacak olan karşı yatırımların korunması için harcanır. Bu enerji kaybı kendini yaşamsal önem taşıyan başka eylemlerin ketlenmesi ve sınırlandırılması biçiminde belli edecektir. Çocuğun beni, çatışmalarını yenmek için patolojik sonuçlarıyla birlikte bastırmayı kullandıktan sonra rahata ermiştir. Şimdi ona ikincil olarak, bastırma yoluyla kazandığı nevrozun sonuçları acı çektirmektedir. Fakat, en azından döndürme histerisi veya takıntılı nevrozun sınırları içinde korkusunu yenmiş, suçluluk duygularını düzene sokmuş ve ceza düşüncelerini doyuma kavuşturmuştur. Ayrım, bastırma durumunda, semptom oluşumunun çatışmalarla başa çıkma görevini benden devralması, diğer savunma teknikleri kullanıldığında ise bu görevin benin eylem alanı içinde kalıyor olmasındadır.

Bastırma ve diğer savunma mekanizmaları çoğunlukla bu örnekte gösterdiğimiz gibi ayrı ayrı kullanılmaz, aynı bireyde birleşir. Örnek olarak çocukluğunun ilk yıllarından itibaren babasına yönelmiş çok şiddetli bir penis hasedi olan bir kadın hastanın öyküsünü almak istiyorum. Bu dönemin cinsel fantezileri babasının penisini ısırarak koparma arzusunda doruğuna ulaşıyor. Yine bu dönemde benin savunma eylemi başlıyor. Bu sarsıcı düşünce bastırılıyor. Bunun yerine karşıtı geçiyor: kısa zamanda histerik iğrenme duygularıyla birlik-

te kendini gösteren bir yeme bozukluğuna dönüşen, ısırma ya da karşı duyulan genel bir isteksizlik. Böylelikle olayın bir yönünün, oral fan-tezinin önu alınmış oluyor. Saldırgan içerik, yani babanın ya da yeri-ne geçecek herhangi bir kişinin bir şeyini zorla alma, çalma arzusu, bir süre daha, gelişen üstben oluşumu benin ahlaki savunmasını gö-reve çağırana kadar bilinçte kalıyor. Daha sonra çalma itkisi, ileride daha ayrıntılı olarak söz konusu edilecek olan yer değiştirme meka-nizmasının yardımıyla özel bir hoşnutluk ve kanaatkârlık şekline dö-nüştürülür. Birbirini izleyen bu iki savunma yöntemi bir histerik nev-roz katmanı oluşturmaktadır, bunun üstüne binen gördüğümüz özgül-ben değişiminin artık kendi başına patolojik bir özelliği kalmamıştır.

Bu birkaç küçük örnekten edinilen izlenim, değişik mekanizma-ların etkisini çeşitli vakalarda izlediğimizde pekişmektedir. Her ne kadar bastırma kuramsal sıralamada savunma genel kavramı altında savunmanın diğer çeşitleri arasında yer almaktaysa da, etkinlik bakı-mından diğer yöntemlere karşı özel durumunu korur. Nicelik açısin-dan diğer yöntemlerden daha fazla iş görür, yani karşısında başka sa-vunma önlemlerinin etkisiz kaldığı güçlü dürtüsel itkilere egemen olabilir. Bastırmanın etkisi bir kereliktir, ancak güvenliği için devre-ye sokulan karşı yatırım sürekli enerji harcayan, kalıcı bir yapıdır. Buna karşılık, diğer mekanizmalar ortaya çıkan her yeni dürtü hare-ketinde yeniden eyleme geçirilmelidir. Diğer yandan bastırma yal-nızca en etkili değil, aynı zamanda en tehlikeli mekanizmadır. Duy-gulanım ve dürtü yaşamının küçümsenmeyecek bölümlerinin bilinç-dışı bırakılmasıyla oluşan *hendeki çözülme* kişiliğin bütünlüğünü bir daha düzeltilemeyecek biçimde bozabilir. Böylelikle bastırma, *uzlaş-ma* ve nevroz oluşumları için temel oluşturur. Diğer savunma teknik-lerinin sonuçları da daha az ciddi değildir, fakat güçlerinin çok art-ması durumunda bile daha çok normal sınırlar içinde kalırlar. Bunlar, benin sayısız dönüşümleri, çarpıtılmaları ve biçim bozuklukları ola-rak kimi zaman nevroza eşlik eder, kimi zaman da nevrozun yerine geçer.

BİR KRONOLOJİK SINIFLAMA DENEMESİ

Bastırmanın özel konumu kabul edildikten sonra bile okuyucuda savunma mekanizmalarına ilişkin olarak türdeş olmayan çeşitli öğelerin bir kavram altında toplandığı izlenimi kalacaktır. Yalıtma ve yapıp bozma gibi teknikler gerileme, karşıtına çevirme, kendine yöneltme gibi gerçek dürtü süreçlerinin yanında yer almaktadır. Bunlardan bazıları büyük, bazıları ise küçük miktarlarda duygulanım ya da dürtüye egemen olabilir. Benin mekanizmalar arasında hangi ölçütlere göre seçim yaptığı sorusu yanıtsız kalmaktadır. Belki de bastırma, özellikle cinsel dürtülere karşı savaşım vermekte, diğer yöntemlerle diğer dürtü güçlerine, özellikle saldırgan itkilere karşı daha yararlı olmaktadır; belki diğer savunma yöntemleri yalnızca bastırmadan arta kalanları ya da yasaklanan düşüncelerden bastırmanın başarısızlığından sonra bene geri dönenleri işlemek durumundadır.² Belki de belli bir savunma yönteminin ilk ortaya çıkışı belli bir dürtüsel itkinin denetlenmesiyle, yani çocuksu gelişmenin belli bir evresiyle bağlantılıdır.³

Şimdiye kadar birçok alıntı yapmış olduğum "Ketleme, Semptom ve Kaygı"ya yapılan ekte bu soruların geçici bir ilk yanıtı da bulunuyor: "Ruhsal aygıtta ben ve idin kesin ayrımından ve üstbenin gelişiminden önce, bu örgütlenme basamaklarına erişilmesinden sonra olduğundan daha değişik savunma yöntemleri kullanıldığı düşünülebilir" (1926: 107). Ayrıntılı olarak açıklamak gerekirse: Bastırma bir imge ya da duygulanımın bilinçli benin dışında tutulması ya da bilinçli benden atılmasıdır. Ben ve idin kaynaşmış durumda olduğu dönemlerde bastırmadan söz etmenin bir anlamı olmayacaktır. Hatta yansıtmanın ve içe yansıtmanın da ben ile dış evrenin ayrıştırılması-na dayanan yöntemler oldukları ileri sürülebilir. Benin dışına atma ve dış dünyaya katma, ben için ancak kendisini dış dünyayla karıştırmayı öğrendikten sonra rahatlatıcı bir etki yapabilir. Benzer şekilde, dış dünyadan bene yapılan bir içe yansıtma ancak eğer daha önceden neyin bene, neyin dış dünyaya ait olduğu konusunda kesin bir ay-

2. Jeanne Lampl de Groot'un Viyana Derneği'nin bir toplantısındaki bir saptamasına dayanarak.

3. Helene Deutsch'un bir saptamasına dayanarak.

Ben yapılmışsa benin zenginleştirilmesi anlamına gelir. Ama ilişkiler hiç de bu kadar yalın değildir. Yansıtma ve içe yansıtmanın gelişim tarihleri daha da karanlıktır.⁴ Yüceltmenin, yani dürtü amacının daha yüksek sosyal değerler yararına yer değiştirmesinin ön koşulu, bu tür değerlerin kabul edilmesi ya da en azından bilinmesi, yani üstbenin varlığıdır. Buna göre bastırma ve yüceltme görece olarak daha geç kullanılan savunma mekanizmalarıdır. Yansıtma ve içe yansıtmanın aralanışıysa, kuramsal görüşlerin güncel değerlendirmesine göre değişir. Gerileme, karşıtına çevirme, kendine yöneltme gibi tümüyle dürtü üzerinde geçen olayların kişiliğin yapısal gelişiminden bağımsız, dürtüsel itkilerle dürtü doyumunu engelleyen öğeler arasındaki çatışma kadar eski olduğu düşünülebilir. Bunların ilk kullanılan mekanizmalar olduğunu öğrenmek bizi şaşırtmayacaktır.

Fakat küçük çocuklarda ortaya çıkan en erken nevrotik semptomların bastırma ile ilişkileri kuşku götürmeyen histeri semptomları olması, diğer yandan dürtünün kişinin kendisine yöneltmesi mekanizmasından kaynaklanan gerçek mazoşizm görüngülerine erken çocuklukta hemen hemen hiç rastlanmaması şeklindeki deneyimler, bu tür bir kronolojik sınıflama önerisiyle çelişmektedir. Ben ve dış evrenin farklılaşmasından sonraki döneme yerleştirmek istediğimiz içe yansıtma ve yansıtma, İngiliz analitik okulunun kuramında ben gelişimi ve benin dış dünyadan ayrılmasının baş sorumluları sayılmaktadır. Burada ruhsal süreçlerin kronolojisinin analitik kuram içindeki en karanlık noktalardan biri olduğu gerçeğiyle karşılaşyoruz. Bireyin üstbeninin gerçekte ne zaman oluştuğu konusundaki tartışmalı soru buna iyi bir örnektir. Demek ki savunma mekanizmalarının sınıflanması, analizdeki kronolojik saptamaların bugün hâlâ arınamadığı bütün kuşku ve belirsizlikleri de taşımak zorunda kalıyor. Bu nedenle, bu mekanizmaları sınıflandırmaya çalışmayı sürdürmek yerine savunma durumunun kendi inceliklerini derinlemesine incelemek daha yerinde olur.

4. Freud (1915: 81) ile İngiliz okulunun aşağıda açıklanan yaklaşımlarını karşılaştırınız.

V. Savunma Süreçlerinin Kaygı ve Tehlike Kaynaklarına Göre Yönlendirilmesi

Benin kendisini savunduğu dürtü kaynaklı tehlikeler hep aynıdır, fakat belirli bir dürtü saldırısını tehlike saymasının nedeni değişebilir.

YETİŞKİN NEVROZUNDA ÜSTBEN KAYGISININ YOL AÇTIĞI DÜRTÜ SAVUNMASI

Analizin en uzun zamandır ve en ayrıntılı olarak tanıdığı, yetişkinin nevrozuna yol açan savunma durumudur. Bu durumda söz konusu olan, bilinçli kılınıp benin yardımıyla doyum bulmak isteyen bir dürtüsel arzudur. Benin eğilimlerinin de dürtünün doyurulması yönünde olmasına karşın üstben buna karşı çıkar. Ben kendisinden daha yüksek olan yapıya boyun eğerek ve bütün sonuçlarını göze alarak dürtüsel itkiye karşı savaşa başlar. Bu sürecin karakteristik yönü benin kendisinin, savaştığı itkiyi hiç de tehlikeli olarak algılamamasıdır. Savunmada izlediği güdü kendisinden kaynaklanmamaktadır. Dürtü, doyurulması üstben tarafından yasaklanmış olduğu ve bu doyumun gerçekleşmesi ben ve üstben arasında mutlaka bir çatışmaya neden olacağı için tehlikelidir. Demek ki yetişkin nevrozunda ben dürtüden, üstbenden korktuğu için korkar. Dürtü savunması da üstben kaygısının baskısı altında gerçekleşir.

Yalnızca yetişkin nevrozunun dürtü savunmasıyla ilgilendiğimiz sürece üstbenin gözümüzdeki önemi çok büyüktür. Üstben burada tüm nevrozların nedeni gibi görünür. Ben ve dürtüler arasında dostça bir anlaşma yapılmasını engelleyen bozguncudur. Cinselliği ayıp sayıp yasaklayan ve saldırganlığı toplum karşısına ilan eden değer yargılarını simgeler. Talep ettiği cinsel perhiz ve saldırganlığa koyduğu kısıtlamalar ruh sağlığıyla bağdaşmayacak boyuttadır. Benin bütün bağımsızlığını elinden alır, onu kendi isteklerinin bir uygulayıcısı durumuna düşürür, böylece dürtü düşmanı yapar ve haz duyma yeteneğinden yoksun bırakır. Yetişkin nevrozundaki savunma durumunun incelenmesi tedavide üstbenin analitik yöntemle ayrıştırılmasına özel bir önem verilmesine yol açar. Üstbenin gücünün kısıtlanması, ılımlılaştırılması ya da bazıları için aşırı bir biçimde ifade ettikleri gibi yerle

bir edilmesi benin yükünü hafifletip nevrotik çatışma içinde en azından bir yönden rahatlamayı sağlayacaktır. Üstbenin bütün "nevrotik kötülüklerin" kökeni olduğu yönündeki bu görüş nevrozlardan korunma açısından büyük umutlar beslenmesine neden olmuştur. Nevroza yol açan sıkı, sert bir üstben olduğuna göre eğitimde aşırı katı bir üstben gelişimine yol açan etkenlerden sakınılmalıdır. Sonradan üstbence içselleştirilecek olan eğitim araçları ılımlı tutulmalıdır; üstbenin özdeşleşme yoluyla kendine maledeceği ana-baba örneği gerçekte uygulanması imkânsız katı bir ahlak anlayışıyla göz boyamak yerine, çocuğa ana-babanın gerçekteki insani zaaflarını, dürtülere karşı hoşgörülerini de göstermelidir. Çocuğun saldırganlık eğilimlerineyse dış dünyaya karşı ifade edilme olanağı verilmelidir ki, birikip içe yönelmesinler, üstbende acımasız çizgilerin ortaya çıkmasına yol açmasınlar. Eğitim bu koşulların hepsini bir araya getirdiğinde ortaya çıkacak insanların kaygıdan ve nevrozdan kurtulmuş, haz duyma yeteneğine sahip ve içsel çatışmaların yıpratmadığı insanlar olmaları bekleniyordu. Tüm nevrozların ortadan kaldırılmasına⁵ yönelik bu umutlar pedagojik uygulamada gerçekleşmedikleri gibi kuramsal olarak da analitik araştırmaların bir sonraki aşamasında temelinden sarsıldı.

ÇOCUKLUK NEVROZLARINDA NESNEL KAYGIYA KARŞI DÜRTÜ SAVUNMASI

Çocukluk nevrozundaki savunma incelendiğinde (Freud, 1926: 108-9) üstbenin nevroz oluşumunda mutlaka gerekli bir öge olmadığı ortaya çıkar. Yetişkin nevrotik üstbeniyle çatışmaya girmemek için cinsel ve saldırganca dürtüsel arzulara karşı kendini savunurken küçük çocuk da ana-babasının yasaklarıyla ters düşmemek için benzer şekilde davranır. Küçük çocuğun beni de kendi seçimiyle savaşmaz dürtüyle, savunma sırasında uyduğu güdü kendisinden kaynaklanmaktadır. Dürtü, doyurulması eğiticiler tarafından yasaklanmış olduğu için tehlikelidir. Dürtünün ortaya çıkması sınırlamalara, cezalara ve ceza tehditlerine yol açabilir. Hadım edilme kaygısı çocukta yetişkin nevrozunda vicdani kaygının yarattığı etkiyi yaratır; çocuk dış

5. Bu görüşler birçok başka yazarın yanında en uç biçimiyle Wilhelm Reich tarafından savunulmaktadır.

dünyadan korktuğu için dürtülerden de korkar. Dürtü savunması dış dünyanın yol açtığı kaygının, yani nesnel kaygının baskısı altında gerçekleşir.

Nesnel kaygının çocuk beninde, yetişkinde üstben kaygısının sonucu olarak tanıdığımız fobi, takıntılı nevroz, histerik semptom ve nevrotik kişilik çizgilerinin aynısını ürettiği gözlemi, üstbenin gözü-müzdeki önemini azaltacaktır. Gerçekte kaygının kendisinin yol açtığı durumları üstbenin etkisi sandığımızı anlarız. Benin kimden korktuğu nevroz oluşumu açısından önemsiz görünüyor. Önemli olan, benin kaygısının (ister dış dünyadan ister üstbenden olsun) savunma sürecini başlatmasıdır. Savunma sürecinin nihai sonucu olarak bilinçte beliren semptom, ortaya çıkışını benin ne tür bir kaygısına borçlu olduğunu ele vermez.

Bu ikinci savunma durumunu izlediğimizde (nesnel kaygının yol açtığı dürtü savunması) dış dünyanın çocuk üzerindeki gücüne verdiğimiz önem artar, bir kez daha nevrozlara karşı bu açıdan etkili olabilecek bir korunma için umutlar beslemeye başlarız. Bu bakışla saptamamız gereken nokta günümüzde çocukların gerekenden çok daha fazla nesnel kaygı duyduklarıdır. Zira dürtü doyumundan dolayı verilen cezaların çoğu ulaştığımız uygarlık düzeyinde ortadan kalkmış bulunuyor. Artık ne yasaklanmış cinsel zevklerin cezası olarak hadım etme, ne de saldırgan davranışların cezası olarak sakat bırakma uygulanıyor. Fakat eğitim önlemlerimizin eski çağların bu barbarca yöntemleriyle hâlâ uzak bir benzerlikleri var; uzak da olsa bazı kalıtsal artıkları, bulanık korkuları ve endişeleri harekete geçirmeye yetebilecek bir benzerlik. İyimser olanlar, kullanılan eğitim araçlarından siline bile yetişkinlerin sesine ve tavrına yansıyan hadım etme tehdidi ve kaba gücün bu belli belirsiz işaretlerinin de önünün alınmasının olanaklı olacağını düşünmektedirler. Böylelikle bir gün eğitimimizle eski ceza görme korkuları arasındaki bağların kesinlikle kopacağı umuluyor. Sonuç olarak çocuğun nesnel kaygısının azaltılması, beniyile dürtüleri arasındaki bağların önemli derecede değişmesi ve çocuk nevrozunun temellerinden birinin tümüyle ortadan kalkması beklenmektedir.

DÜRTÜ ŞİDDETİNİN YOL AÇTIĞI KAYGIYA KARŞI DÜRTÜ SAVUNMASI

Fakat psikanalizin diğer bir deneyimi bu ümitlerin de yıkılmasına neden oluyor. İnsan beni, yapı olarak, aksamayan, kesintisiz bir dürtü doyumuna uygun bir alan değildir. Daha doğrusu ben, gelişimi içinde idden fazla farklılaşmamış olduğu sürece dürtülere dostça davranır. *Birincil süreçten ikincil sürece, haz ilkesinden gerçeklik ilkesine geçişi tamamladığı zaman, yukarıda belirtildiği gibi dürtülere yabancı bir bölge haline gelir. Benin dürtü istemlerine karşı bu güvensizliği her zaman mevcut olmakla birlikte normal koşullar altında pek az duyumsanır. Bu güvensizlik üstben ve dış dünyanın ben toprağı üzerinde id itkilerine karşı giriştikleri gürültülü savaşın gölgesinde kalır. Fakat ben bu yüksek güçlerin kendisini terk ettiğini hisseder ya da dürtüsel itkilerin istemleri fazlasıyla artarsa dürtüye karşı duyulan bu sessiz düşmanlık kaygıya dönüşür. "Benin dış tehlike ya da libido tehlikesi olarak idde nelerden korktuğu belli değildir; ancak korktuğu yadsınamaz. Yenilmekten ya da yok edilmekten korktuğunu biliyoruz, ama bunu analitik olarak saptamak olanak dışıdır"*⁶ (Freud, 1923: 114). Robert Waelder (1930: 287) bunu benin bütün örgütlenmesinin yıkılması ya da örtülmesi tehlikesi olarak tanımlamaktadır. Benin dürtü şiddetine karşı duyduğu bu kaygının etkisi şimdiye kadar incelediğimiz üstben kaygısı ya da nesnel kaygının etkilerine benzer. Nevroz ve nevrotik kişilik oluşumunda bildiğimiz sonuçlara yol açan savunma mekanizmalarını dürtülere karşı eyleme geçirir. Çocuklarda, analitik pedagoji ya da analitik tedavi sonucunda nesnel kaygı ve vicdani kaygının nedenleri ortadan kalktığında olağan koşullarda bunların gölgesinde kalan, dürtü şiddetinin yol açtığı kaygı nedeniyle yapılan savunma açık bir biçimde incelenebilir hale gelir. Yaşamın ileri dönemlerinde ise içten gelen ani bir dürtü artışının ruhsal yapılar arasındaki dengeyi bozma tehlikesi yarattığı durumlarda bu kaygı ortaya çıkar – normal ve fizyolojik olarak ergenlikte ve üreme yetisinin yitirildiği (klimakterik) dönemde, patolojik olarak ise psikozdaki dönemsel ilerlemelerin başında olduğu gibi.

6. "Ketleme, Semptom ve Kaygı" (1926: 31) ile karşılaştırın. Bu makalede üstbenin bastırmadaki rolüne gereğinden fazla önem verilmemesi konusunda uyarılır, şiddetli uyarılar ve nicel etmenlerin önemi vurgulanır.

DÜRTÜ SAVUNMASININ DİĞER GÜDÜLERİ

Dürtü savunmasının bu üç güdüsüne, yani üstben kaygısı, nesnel kaygı ve dürtü gücüne bağlı kaygının yol açtığı dürtü savunmasına, yaşamın ilerki yıllarında benin sentez gereksiniminden doğan güdüler eklenir. Yetişkin ben, içindeki itkilerin uyumlu olmalarını ister. Bu yüzden ortaya Alexander'ın (1933) ayrıntılı olarak betimlediği karşıt yönelimler arasındaki (eşcinsellik ve karşıtçinsellik, edilginlik ve etkinlik gibi) çatışmalar ortaya çıkar. İki karşıt itkidenden hangisinin geri çevrilip hangisine izin verileceği ya da ikisinin nasıl bir uzlaşmaya varacakları her vakada yatırımlarının büyüklüğüne göre yeniden kararlaştırılır.

Bunun ötesinde şimdiye kadar tanıştığımız güdülerden ilk ikisi, yani üstben kaygısı ve nesnel kaygı, ortak bir kaynağa sahiptir. Dürtünün doyurulması üstbenin ya da dış dünyanın karşı çıkmasına rağmen gerçekleştirilebilseydi, birincil olarak haz, fakat ikincil olarak bilinçdışından kaynaklanan suçluluk duyguları ve dış dünyadan kaynaklanan cezalardan dolayı sıkıntı ortaya çıkacaktı. Bu iki güdüden dolayı dürtü doyumunun geri çevrilmesi demek ki *gerçeklik ilkesine* dayanmaktadır ve her şeyden önce ikincil *acıyı* önleme amacına yönelmiştir.

DUYGULANIMA KARŞI SAVUNMANIN GÜDÜLERİ

Dürtü savunması için saptanabilen nedenler duygulanım savunması için de geçerlidir. Ben, sayılan güdülerden herhangi birinden dolayı kendini dürtülere karşı savunduğu zaman dürtüsel süreçle birlikte taşınan duygulanımlar da reddedilmek zorundadır. Bu arada ne tür duygulanımların söz konusu olduğu önemli değildir, duygulanım haz ya da acı verici ya da beni tehdit eden bir duygulanım olabilir. Çünkü ben onu başkalaşmamış haliyle, ilk biçimiyle duyumsamaz. Eğer duygulanım yasaklanmış bir dürtüsel sürece aitse, o zaman yazgısı başından çizilmiş demektir; sadece bu bağlantı bile benin ona karşı savunma durumuna geçmesi için yeterli olacaktır.

Duygulanım savunmasının yukarıdaki nedenleri ben ve dürtü arasındaki çatışmadan kaynaklanıyor. Fakat bunun yanında ben ile duygulanım arasında, ben-dürtü ilişkilerinde benzeri bulunmayan daha

ilkel bir ilişki vardır. Bir dürtünün doyurulması birincil olarak her zaman haz veren bir şeydir. Fakat bir duygulanım birincil olarak türüne göre haz ya da acı verici olabilir. Benin dürtü olayına bir itirazı olmadığı, yani duygulanımın geri çevrilmesi için bu bakımdan bir neden ortaya çıkmadığı zaman ben, duygulanıma karşı tavrını yalnızca *haz ilkesine göre* ayarlar. Haz veren duygulanımı kabul edip acı verene karşı kendisini savunur. Hatta bastırılan dürtü yönünden kaygı ve suçluluk duygularının duygulanım savunmasını zorunlu kıldığı durumlarda bile haz ilkesine göre yapılan bu seçimin kalıntılarına rastlanır. Yasak cinsel itkilerle ilgili duygulanımlar ayrıca bir de acı, özlem, yas gibi hoş olmayan duygulanımlarsa, ben bunları geri çevirmeye daha da çabuk karar verir. Buna karşılık olumlu duygulanımlar sadece haz verici özelliklerinden dolayı yasakların baskısına karşın bende daha uzun süre tutulur ya da bazen ani bir baskınla beni kısa bir süre kendilerine göz yummak zorunda bırakabilir.

Birincil olarak acı veren özellik gösteren duygulanımlara karşı yapılan bu savunma dış dünyadan bene giren, birincil olarak acı veren nitelikteki uyarılara karşı yapılan savunmaya benzer. Aşağıda, yalnızca haz ilkesine uyan bu ilkel savunma biçimleri için çocuğun elinde ilkel yöntemler de bulunduğunu göreceğiz.

KURAMSAL YAKLAŞIMIMIZIN ANALİTİK UYGULAMADA DOĞRULANMASI

Kuramsal anlatımlarda binbir güçlkle özetlenip sıralanan birçok olgu, bereket versin analiz uygulamasında hasta üzerinde kolayca gösterilip kanıtlanabilmektedir. Bir savunma sürecini analitik olarak geriye doğru izlediğimizde savunma sürecinin ortaya çıkmasında rol oynayan değişik unsurlarla karşılaşırız. Analizde, bir bastırmayı çözerken karşımıza çıkan direncin gücünden, bastırmanın oluşumunda harcanan enerjinin büyüklüğünü anlarız. Benzer biçimde hastanın, bastırılmış bir dürtüye analizde yeniden bilincin yolunu açmaya çalışırken ortaya çıkan ruhsal durumundan bir dürtü itkisine karşı savunma uygulanmasına neden olan güdüyü çıkarsayabiliriz. Eğer üstbenin baskısı altında ortaya çıkmış olan nevrotik savunmayı geriye çeviriyorsak, analizdeki hasta suçluluk duyguları, yani üstben kaygısı duyacaktır. Eğer dış dünyanın zorladığı savunmaları geri çevirmeye çalışıyorsak nesnel kaygı ortaya çıkacaktır. Eğer analizdeki bir çocu-

ğu bastırıldığı hoş olmayan duygulanımı yeniden duyumsamak zorunda bırakırsak, beni, onu savunma önlemleri almak zorunda bırakan aynı şiddetli hoşnutsuzluğu yeniden duyacaktır. Son olarak, dürtünün büyüklüğünün neden olduğu bir savunma sürecine karıştırsak yine tam da benin korunmak istediği şey ortaya çıkacaktır: O zamana kadar kısıtlanan id türevleri daha özgürce benin alanına gireceklerdir.

PSİKANALİTİK TEDAVİYE İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Savunma süreçleri konusundaki bu kısa özet bize aynı zamanda analitik tedavi için olanaklı saldırı noktalarını da bütün açıklığıyla göstermektedir. Analitik süreç, savunmayı tersine çevirir, bastırılmış dürtüsel itkileri ve duygulanımları yeniden bilince girmeye zorlar ve sonra da bunlarla daha iyi bir temel üzerinden uzlaşma işini ben ve üstbene bırakır. Çatışmaların çözümlenmesine en uygun olan koşullar, dürtü savunması için güdüyü üstben kaygısının sağladığı durumlardır. Burada çatışma gerçekten ruh içi, ruhsal yapılar arası bir çatışmadır ve yapılar arasında çözümlenebilir; özellikle eğer üstben, temelini oluşturan özdeşleşmelerin ve üstlendiği saldırganlık duygularının analizinden sonra akılcı istemlere daha açık bir duruma gelmişse. Bu durumda benin üstben kaygısı azalmıştır. Böylece patolojik sonuçları olan savunma yöntemlerine başvurmak gereği de kalmamıştır.

Savunmayı nesnel kaygının güdülediği çocuk nevrozunda bile analitik başarı olasılığı büyüktür. Analistin uygulayabileceği en basit ve analizin ilkelerine en az uygun olan yöntem, savunma sürecini çocuğun zihninde tersine çevirdikten sonra, gerçekliği yani çocuğun ana-babasını ve eğitimcilerini nesnel kaygının azalmasını sağlayacak biçimde etkilemektir; çocuğun beni böylece dürtülere karşı daha yumuşak davranır ve daha az dürtü savunmasına gereksinim duyar. Başka durumlarda ise analiz, savunmaya neden olan kaygının artık geçmişte kalmış olan gerçeklerle ilgili olduğunu gösterir; ben artık bu gerçeklikten korkmasına gerek olmadığını anlar. Diğer bazı vakalarda görünürdeki nesnel kaygının artık ortadan kalkmış, insanlık tarihinin çok eski gerçeklerinin etkisinde, büyütülen, kabalaştırılan, çarpıtılan gerçeklik olduğu ortaya çıkar. Analiz, bu "nesnel kaygının" dürtü savunmasını başlatmaya değmeyecek fantezi ürünleri olduğunu kanıtlar.

Analiz, hoşnutsuzluğu önlemek için gerçekleştirilen duygulanım savunmasını çözdükten sonra bu etkinin sürekli olması için, ufak bir girişim daha gerekir. Çocuk, kendini savunmak için hemen savunma mekanizmalarına başvurmak yerine giderek artan miktarlarda kaygıya katlanmayı öğrenmelidir. Fakat kuramsal olarak bunun çocuğun analizinden çok eğitimin görevi olduğunu unutmamalıyız.

Analitik çalışmalara iyi yanıt vermeyenler yalnızca dürtü şiddetinin yol açtığı kaygıya karşı yapılan savunmanın sonucu olan patolojik durumlardır. Burada savunma oluşumunun bozulmasının hemen ardından bene yardım etmemek onu tehlikeye atmak demektir. Analiz sırasında analist, id itkilerinin bilinçli kılınmasından korkan hastasını, bilinçli itkilerin aynı eğilimlerin bilinçsiz durumundan daha az tehlikeli ve daha kolay baş edilebilir oldukları güvencesiyle sakinleştirmeye çalışır. Dürtü şiddetinden korkunun yol açtığı savunma durumu, savunma durumları içinde analistin bu sözünü tutamadığı tek durumdur. Benin idin kendisini boğmasına karşı verdiği bu en ciddi savaşım, örneğin psikotik krizde, her şeyden önce nicel bir durumdur. Benin bu çatışmada gereksinim duyduğu tek yardım güçlendirilmiştir. Analiz, bilinçsiz id içeriklerinin bilinçli kılınmasıyla bu gücü ona verebildiyse bu, tedavide etkisini gösterecektir. Fakat eğer analiz bilinçsiz ben eylemlerinin bilinçli kılınmasıyla savunma süreçlerini su yüzüne çıkarır ve etkisiz hale getirirse beni daha da güçsüzleştiren bir etki yapmış ve hastalık sürecini hızlandırmış olur.

II

B. Nesnel Hoşnutsuzluk ve Nesnel Tehlikenin Önlenmesine Örnekler (Savunmanın Ön Aşamaları)

VI. Fantezide Yadsıma

Psikanalitik çalışmanın bize şimdiye kadar tanıttığı savunma mekanizmalarının hemen tümü benin dürtüsel yaşamıyla savaşımına yardımcı olur. Bunlar benin karşı karşıya olduğu üç büyük kaygı, dürtüsel, nesnel ve vicdani kaygı tarafından güdülenir. Bunun yanında çarpışan itkiler arasındaki basit savaşım da savunma mekanizmalarını harekete geçirmeye yeter.

Analitik araştırmanın gelişim yolu, id ve ben yapıları arasındaki çatışmalardan başlar (histeri, takıntılı nevrozlar, vb.), ben ve üstben arasındaki çatışma (melankoli) ve buradan da ben ve dış dünya arasındaki çatışmaların gözlemlenmesine kadar uzanır (krş. "Ketleme, Semptom ve Kaygı"daki çocuksu hayvan fobisi). Bütün bu çatışma durumlarında ben kendi idinin bir parçasını yadsımak için direnmektedir. Dolayısıyla, savunma yapan yapı ve uzaklaştırılmak istenen istilacı güç her zaman sabit kalmaktadır, değişken etmenlerse bene savunma eylemlerini gerçekleştirmesi için baskı yapan güdülerdir. Son çözümlemede savunma eylemlerinin her biri benin güvenliğinin sağlanmasına ve hoşnutsuzluğun önlenmesine yaramaktadır.

Fakat ben kendisini sadece içten gelen hoşnutsuzluğa karşı savunmaz. İçten gelen tehlikeli dürtü uyarılarını öğrendiği erken aşamada dış dünyadan kaynaklanan hoşnutsuzluğu da öğrenir. Ben dış dünya ile sıkı bir ilişki içindedir, dış dünyadan sevgi nesnelerini, duyularının algılayıp aklının özümlediği izlenimleri alır. Dış dünyanın haz ve ilgi kaynağı olarak önemi onun için ne kadar büyükse onda hoşnutsuzluk yaratma olasılığı da o kadar büyük olacaktır. Küçük çocuğun beni hâlâ haz ilkesine göre yaşamaktadır, hoşnutsuzluğa katlan-

manın ona öğretilmesi için uzun bir sürenin geçmesi gerekecektir. Bu aşamada birey dış dünyanın karşısına etkin olarak çıkabilecek, kendini bedensel güçleriyle savunacak veya dış dünyayı iradesi yönünde değiştirecek kadar güçlü değildir; çoğunlukla bedenine ondan kaçamayacak kadar bağımlıdır, aynı zamanda akli da önlenemeyecek zorunlulukları kavrayıp bunlara uyum sağlamasına yetecek kadar gelişmiş değildir. Bu toyluk ve bağımlılık çağında ben, dürtüsel uyaranlara egemen olmak için gösterdiği çabanın yanında kendisini sıkı nesnel hoşnutsuzluk ve tehlikelere karşı da her türlü savunma çabasında bulunur.

Psikanalitik kuramın nevroz araştırmalarından doğmuş olması, analizde gözlemin öncelikle, sonucu nevrotik semptomlar olan dürtü ve ben arasındaki iç savaşıma yönelmiş olmasını anlaşılır kılar. Çocuk beninin hoşnutsuzluğu önlemek için dolaysız bir savunmayla yanıt vermesi durumu ise normal psikolojinin sınırları içinde kalır. Bu savunmanın sonuçları ben ve karakter oluşumunda çok önemlidir, fakat patojen değildir. Bu nedenle benin bu işlevi, klinik, analitik araştırmalarda karşımıza araştırmanın gerçek nesnesi değil de sadece gözlemin bir yan ürünü olarak çıkacaktır.

İç ve dışa yönelik savunma süreçlerinin bir arada bulunduğu klinik vakalara örnek olarak bir kez daha küçük Hans'ın hayvan fobisini ele alalım. Oğlanın nevrozuna Oidipus kompleksinin normal itkilerinin neden olduğunu öğreniyoruz.¹ Annesini seviyor, onu kıskanması yüzünden babasına karşı saldırgan bir tutum içine giriyor ki bu tutumu da ikincil olarak yine babasına duyduğu sevgiyle çatışıyor. Bu saldırgan itkiler –nesnel kaygı olarak yaşadığı– hadım edilme kaygısını uyandırıyor ve böylece dürtülere karşı çeşitli savunma mekanizmaları harekete geçiyor. Nevrozun kullandığı yöntemler, *yer değiştirme*, yani korkulan hayvanın babasının yerine geçirilmesi ve babaya yöneltilen tehdidin *karşıtına*, yani onun tarafından tehdit edilme korkusuna *çevrilmesidir*. Son olarak, tabloyu tümüyle çarpıklaştıracak biçimde oral evreye bir *gerileme* olarak ısırılma düşüncesi ortaya çıkıyor. Kullanılan yöntemler dürtü savunması amacını tümüyle yerine getiriyor. Anneye duyulan yasak libidinal sevgi ve babaya duyulan saldırganlık tümüyle bilinçten kayboluyor. Baba tarafından hadım edilme kaygısı attan korkma semptomuna bağlanıyor, kaygı ata-

1. "Ketleme, Semptom ve Kaygı"daki (1926) vaka.

ğı ise fobik mekanizmanın yardımıyla, yani bir nevrotik ketlenmeyle, sokağa çıkmaktan vazgeçilerek önlenebiliyor.

Bu durumda küçük Hans'a uygulanacak analizin görevi bu savunma mekanizmalarını tersine çevirmektir. Dürtüsel itkileri yeniden ele alınarak çarpıtılmışlıklarından arıtılır, kaygı attan alınarak gerçek nesnesi olan babaya yöneltilir, daha sonra tartışılır, yatıştırılır ve gerçekdışı özelliği ortaya konur. Çocuğun annesine sevgi dolu bağlılığı artık yeniden canlanabilir, bilinç alanında yaşayabilir, hadım edilme kaygısının ortadan kalkmasıyla bunun zorunlu kıldığı gerileme de artık gereksiz hale gelir, libidinal gelişim bir kez daha fallik evreye ulaşır. Çocuğun nevrozu böylelikle tedavi edilmiş olur.

Dürtüsel yaşama yönelik savunma süreçlerinin seyriyle ilgili olarak söyleyeceklerimiz bu kadar.

Fakat analitik yorumlarla normal dürtüsel yaşamının yeniden kurulmasından sonra da küçük Hans bir süre tedirgin kalacaktır. Gerçekte dış dünya sürekli olarak hâlâ ısınamadığı iki nesnel olguyu karşısına çıkarmaktadır. Bedeninin, özellikle cinsel organlarının boyutları doğal olarak babasminkilerden küçüktür, böylece babası, karşısında, bundan sonrası için de yenilmez bir rakip olarak belirmektedir. Böylece çocuk nesnel bir nedene bağlı olarak kıskançlık ve haset duygularını sürdürecektir. Bu iki duygulanım günlük temizlikleri sırasında birlikte eğlenmelerine karşı haset duyduğu annesi ve kız kardeşine de yöneliyor. Gerçekten bu sırada Hans yalnızca olaya katılmayan üçüncü kişiyi oynamak zorunda kalıyor. Beş yaşındaki bir çocuğun bilinçli ve akılcı bir içgörüyle bu nesnel engellenmelere boyun eğmesini, kendisini çok uzak bir geleceğe ilişkin doyum vaatleriyle avutmasını, çocuksu dürtüsel yaşamının gerçeklerini kabul etmeye hazır olduğu gibi, bu sıkıntıyı da kabullenmesini bekleyemeyiz herhalde.

"Beş Yaşındaki Bir Erkek Çocuğun Fobisinin Analizi"ndeki ayrıntılı betimleme bize bu iki nesnel engellenmenin yazgısının başka bir yönde geliştiğini anlatıyor. Analiz çalışmasının sonunda Hans kurduğu iki düşü anlatır: klozet üzerinde temizlediği ve baktığı bir sürü çocukla ilgili olan fantezisi ve hemen bunun ardından daha büyüğünü ve daha iyisini getirmek üzere poposunu ve penisini kerpetenle söken muslukçu fantezisi. Analist (ki aynı zamanda Hans'ın babasıdır) bu fantezilerde çocuğun gerçekte hiçbir zaman yerine gelmeyen iki dileğini tanımakta güçlük çekmeyecektir. Hans –şimdi en

azından imgeleminde— babasınınki gibi bir cinsel organa ve annesinin küçük kız kardeşine yaptıklarını yapabildiği çocuklara sahiptir.

Açık alan fobisi bu fantezilerden önce zaten kaybolmuş olan Hans'ın bu ruhsal başarıdan sonra neşesi de yerine geliyor. Nasıl nevrozu sırasında dürtüsel itkileriyle uzlaşmayı başardıysa, bu fantezileriyle de gerçeklikle uzlaşıyor. Zorunlulukların bilinçli olarak kavranmasının burada kesinlikle önem taşımadığını görüyoruz. Hans *fantezisinin yardımıyla gerçeği yadsıyor*, gerçeğe istekleri yönünde kendi kullanımı için yeni bir biçim veriyor ve ancak böylelikle onu kabul etmesi olanaklı oluyor.

Küçük Hans'ın analizindeki savunma süreçleri izlendiğinde, saldırganlık ve kaygısının babasından ata *yer değiştirdiği* andan başlayarak nevrozunun yazgısının belirlenmiş olduğu kanısına varırız. Fakat bu yanıltıcı bir izlenimdir. İnsan nesnelerinin yerine bir hayvanın geçirildiği bu tür *ikameler* gerçekte kendi başlarına nevrotik bir süreç sayılamaz, çocuğun normal gelişiminde de sık sık ortaya çıkar, ayrıca çok değişik biçimlerde sonuçlanabilir.

Örneğin analiz ettiğim yedi yaşındaki bir erkek çocuk şöyle bir fanteziyle oyalanıyor: Evcil bir aslanı var. Bu aslan diğer bütün insanları korkutup yalnızca onu seviyor, onun her sözünü dinliyor, küçük bir köpekçik gibi nereye gitse onu izliyor. O da aslana bakıyor, besleyip rahatını sağlıyor, akşamları ona kendi odasında yatacak bir yer hazırlıyor. Fantezilerde alışılmış olduğu gibi bu ana fanteziden birçok zevk verici fantezi geliştiriyor. Örneğin bunların birinde bir maskeli baloya gidiyor ve çevresindekilere yanındaki aslanın yalnızca kılık değiştirmiş bir arkadaşı olduğunu söylüyor. Fakat bu açıklaması doğru değil ve "kılık değiştirmiş" arkadaş onun gerçek aslanı. Sırrını bilselerdi insanların ne kadar korkacaklarını düşünerek eğleniyor. Bir yandan da bu korkunun nedensiz olduğunu düşünüyor, çünkü onun denetiminde olduğu sürece aslan zararsız.

Bu çocuğun analizi sırasında aslanın, —tıpkı küçük Hans'ta olduğu gibi— çocuğun annesinin sevgisine rakip görerek korktuğu ve nefret ettiği babasının yerini aldığını öğrenmem zor olmuyor. Gerek saldırganlığın kaygıya dönüşümü, gerekse babanın hayvanla yer değiştirmesi iki çocukta da benzer biçimde gelişiyor. Fakat bu noktadan sonra duygulanımlarıyla başa çıkmak için başvurdukları yöntemler değişiyor. Hans at korkusu temelinde bir nevroz geliştiriyor, yani dürtüsel arzular konusunda *kendi kendisine yasak koyuyor*, tüm çelişkiyi iç-

selleştiriyor ve tüm istek uyandıran durumlardan fobik bir biçimde kaçıyor. Benim hastamsa keyfinin bu kadar kaçmasına izin vermiyor. Hans'ın muslukçu fantezisinde yaptığı gibi gerçekliğin acı veren bir ayrıntısını yadsıyor ve aslan fantezisi yardımıyla haz verici karşısına dönüştürüyor. Korkulan hayvan arkadaş durumuna getiriliyor, gücüyle çocuğu korkutmak yerine ona yardımcı olmaya başlıyor. Aslanın eski bir kaygı nesnesi olarak geçmişini ele veren artık yalnızca imgesel epizotlarda betimlenen diğer insanların yarattığı kaygıdır.²

Bu noktada on yaşındaki diğer bir hastanın hayvan fantezisini de eklemek isterim. Belli bir süre hayvanlar bu oğlanın yaşamında azımsanamayacak bir rol oynuyorlar, onlarla ilgili fantezi gününün büyük bir bölümünü dolduruyor, üstelik çocuk bazı imgesel epizotları yazıya bile dökmüş. Bu fantezisinde büyük bir sirkin sahibi ve aynı zamanda aslan terbiyecisi oluyor. Özgürken birbirlerinin can düşmanı olan en yabanıl hayvanlar onun yönetimi altında uysalca bir araya geliyorlar. Küçük hastam onları evcilleştiriyor; bu da hayvanlara öncelikle birbirlerine sonra da insanlara zarar vermemeyi öğretmesi anlamına geliyor. Hayvanları eğitirken kırbaç kullanmıyor, hayvanların arasına elinde hiçbir silah olmaksızın giriyor.

Oğlanın tüm hayvan epizotlarının merkezi şu öykü: Bir gün, tüm hayvanların bulunduğu bir sirk gösterisi sırasında izleyiciler arasından bir haydut birdenbire tabancasıyla ona ateş etmeye başlıyor. Hemen onu korumak üzere birleşen hayvanlar haydutu özenle, başka kimseyi yaralamadan kalabalığın arasından çıkarıp alıyorlar. Fantezi daha sonra hayvanların hep efendilerine duydukları bağlılıkla, haydutu nasıl cezalandırdıklarını, tutsak ettiklerini, yere gömdüklerini, zaferlerinin coşkusuyla haydutun üzerine kendi bedenleriyle kocaman, göğe uzanan bir kule kurduklarını işleyerek sürdürüyor. Daha sonra onu mağaralarına götürerek üç yıl orada kalmaya zorluyorlar. En sonunda salıvermeden önce upuzun bir sıra oluşturan filler onu hortumlarıyla dövüyor ve sonra da parmaklarını (!) sallayarak tehdit ediyor ve yaptığını bir kez daha yinelememesi için uyarıyorlar. O da buna söz veriyor. "Ben hayvanlarımla birlikte oldukça yaptığını yine-

2. Berta Bornstein'in (1936) aktardığı yedi yaşındaki bir oğlanın fantezilerinde güncel yaşamda iyi hayvandan kötü hayvana dönüşüm gözlemlenir. Oğlanın koruyucu tanrılar olarak her akşam yatağının çevresine dizdiği oyuncak hayvanlar her gece ona saldırmak isteyen bir canavarla işbirliği etmektedirler.

lemeyecek." Haydutun hayvanlardan tüm çektikleri sergilendikten sonra şaşılası son bir açıklamayla hayvanların tutsaklığı sırasında haydutu çok iyi besledikleri, böylece onun kuvvetten düşmediği konusunda da güvence veriliyor.

Yedi yaşındaki çocuğun aslan fantezisinde sezinlenebilen baba karşısındaki çift değerli konumun ele alınışı buradaki sirk fantezisinde birkaç adım daha ilerlemiştir. Burada da gerçeklikte korku duyulan baba, fantezideki karşıtına çevirmeyle koruyucu hayvanlara dönüştürülmektedir. Ama bunun yanında tehlikeli baba nesnesinin imgesi de haydut figüründe saklı tutulmaktadır. Aslan öyküsünde baba ikamesinin koruyuculuğunun gerçekte kime karşı kullanıldığı belirli değildi. Bu ikame genel olarak insanların gözünde çocuğun değerini artırmakla kalıyordu. Fakat sirk fantezisinde babanın hayvanlarda somutlaşan gücünün yine babadan korunmaya yaradığı belirgin biçimde ortaya çıkmaktadır. Burada hayvanların geçmişteki yabanıllığının vurgulanması onların geçmişte kaygı nesneleri olduklarına işaret etmektedir. Hayvanların gücü ve becerikliliği, hortumları ve salladıkları parmakları gerçekte açıkça babanın özellikleridir. Fantezi bu değerli sıfatları haset duyulan babadan alarak artık onların yardımıyla babasını yenebilecek olan oğlana yüklemektedir. Demek ki fantezi rolleri değiştirmektedir. Baba aynı şeyi "bir kez daha yapmaması" yolunda uyarılmakta ve bağışlanmayı dilemek zorunda kalmaktadır. En sonunda, hayvanların zorlamasıyla oğlana güvenliği için verdiği sözün de oğlanın hayvanlara sahip olmasına bağlı olması dikkati çeken bir nokta. Öykünün sonunda haydutun doyurulmasıyla ilgili görüşle babaya karşı duygulardaki çift değerlilik nihayet su yüzüne çıkıyor. Açıkça görülüyor ki, fantezi kuran çocuğun, tüm saldırganlığına karşın, babasının yaşamı için endişelenmenin gereksiz olduğuna inanıp rahatlaması gerekiyor.

Bu iki oğlanın fantezilerinde sergilenen temalar onlara özgü değil, bunlara çok yaygın olarak masalarda ve çocuk yazınında da rastlarız.³ Bu bağlamda avcıyla hayvanlar konulu halk masalını anımsatmak isterim: Kötü kral bir avcıyı küçük bir yanlış yüzünden haksız-

3. Burada psikanalitik literatürde şimdiye dek çeşitli –ama şu ana kadar bizimkinden farklı– açılardan işlenmiş olan mitolojideki "yardımsever hayvanlar" motifinden de söz edilebilir. O. Rank'ın *Kahramanın Doğuşu Miti* adlı kitabıyla (1909: 87) karşılaştırım.

ca kovup ormandaki evinden atar. Avcı yola koyulmadan önce üzüntülü ve kızgın, son bir kez ormanda dolaşmaya çıkar. Ormanda art arda bir aslanla, bir kaplanla, bir panterle, bir ayıyla vb. karşılaşır. Avcı her defasında vurmak için hayvana nişan alır ve her defasında şaşkınlıkla hayvanın dile geldiğini ve yaşamını bağışlamasını dilediğini görür. ("Avcı avcı vurma beni. İstersen sana iki yavrumu vereyim.") Avcı her seferinde pazarlığı kabul edip armağan edilen yavrularla birlikte yoluna devam eder. Bu yolla genç yabanıl hayvanlardan kocaman bir tümen topladığında ordusunun gücünün bilincine varır ve başkente, kral sarayının önüne yürür. Avcının yabanıl hayvanları üzerine salıvereceği gözdağıyla korkan kral, ondan özür dilediği gibi ayrıca ülkesinin yarısını ona verip kızını da avcıyla evlendirir.

Masaldaki avcıda babasıyla savaşım içinde olan bir oğul figürünü seçmemiz güç değil. Çatışma burada özel, dolambaçlı bir yol izliyor. Avcı öcünü ilk baba ikamesi olan büyük hayvandan almaktan vazgeçiyor. Bunun karşılığında hayvanın gücünü simgeleyen yavrularını elde ediyor. Sahip olduğu yeni güçlerle babasını yendiği gibi ona ait olan bir kadını da zorla ele geçiriyor. Demek ki fantezi burada da gerçek koşulları *karşıtına çevirmektedir*. Güçlü oğul babanın karşısına dikiliyor, yalnızca onun gücünü görmesi ile baba pes edip oğlunun tüm dileklerini yerine getiriyor. Çocuk masalında yararlanılan yöntemler hastanın sirk fantezisindekilerden değişik değil.

Yukarıda anlatılan aslan fantezisinin benzerlerine çocuk yazının da hayvan öyküleri dışında da rastlanır. Birçok çocuk kitabında, belki de en belirgin olarak "Küçük Lord Fauntleroy"⁴ün öyküsünde ve "Küçük Albay"⁵da herkesi korkutan güçlü veya zengin, aksi bir yaşlı adamı tüm beklentilerin tersine "evcilleştirebilen" küçük bir kız ya da erkek çocuğu figürüne rastlarız. Yaşlı adamın kalbi yalnızca bu çocuklara açıktır. Diğer bütün insanlardan nefret etmesine karşın, çocuklar kendilerini ona sevdirmeyi başarırlar. Şimdiye kadar kendisi de dahil kimsenin söz geçiremediği bu adam sonunda küçük bir çocuğun kendini yönetmesine ve üzerinde egemenlik kurmasına razı olur. Çocuk bununla da kalmaz, adamı diğer insanlara da çeşit çeşit iyilikler yapmaya ikna eder.

Bu öykülerde de haz verici nitelik gerçekliğin tümüyle karşıtına

4. Alice Hudgson Burnett'in *Little Lord Fountleroy* (Küçük Lord) adlı eseri.

5. Annie Fellows Johnston'un *Little Colonel* (Küçük Albay) adlı eseri.

çevrilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Çocuk yalnızca güçlü baba figürünün (aslanın) sahibi ve egemeni olmakla ve böylelikle çevresindeki tüm insanlardan üstün bir konuma yükselmekle kalmaz, aynı zamanda kötüyü iyiye dönüştüren eğitici rolünü de üstlenir. İlk fantezideki aslanın insanlara zarar vermeyecek biçimde eğitildiğini ve sirk müdürünün hayvanlarının da her şeyden önce birbirlerine ve insanlara karşı olan saldırganlıklarını gemlemeyi öğrenmek zorunda bırakıldıklarını anımsayalım. Çocuk öykülerinde de babadan kaynaklanan kaygı hayvan fantezilerindeki gibi yer değiştirir. Bu kaygı, öykü içinde çocuğun yatıştırdığı kişilerde kendini ele vermekteyse de, bu halyle artık yalnızca haz kazanımını artırmaktadır.

Küçük Hans'ın iki fantezisinde ve hastalarımın hayvan fantezilerinde kullandığımız nesnel hoşnutsuzluk ve nesnel kaygıyı önleme yöntemi çok basit bir yöntemdir. Çocuğun beni gerçekliğin sevimsiz bir parçasını benimsememek için direnmektedir. Böylece öncelikle gerçekliğe sırt çevirip onu yadsır, sonra da istenmeyenleri imgelerinde karşıtına çevirir. Fantezide "kötü" baba koruyucu hayvan, güçsüz çocuk ise güçlü baba ikamelerini yöneten biri olur. Dönüşüm başarılı olursa ve çocuk fantezi kurma yoluyla gerçekliğin sözü geçen parçasına duyarsızlaşırsa, ben kendisini gerek kaygının gelişmesinden gerekse dürtüsel itki ve nevroz oluşumuna karşı savunma önlemlerine başvurmadan korumuş olacaktır.

Çocuğun ben gelişiminin normal bir evresine ait olan bu mekanizma ilerki yaşamda tekrar ortaya çıkarsa bu kez ruh hastalığının ileri bir aşamasını ifade eder. Bazı akut psikotik kafa karışıklığı durumlarında ben gerçeklik karşısında tam olarak bu biçimde davranır. Örneğin beklenmedik bir *sevgi nesnesi kaybının* yarattığı şok etkisi altında olayın nesnel unsurlarını yadsır ve gerçekliğin tahammül edemediği olgularının yerine kendi ürettiği, istediği bir hezeyan oluşumunu koyar.

Çocuğun fantezi kurmasıyla psikotik hezeyan karşılaştırıldığında insan beninin hem basit hem de çok etkin olan nesnel kaygı ve hoşnutsuzluk kaynaklarının yadsınması mekanizmasını niçin daha yaygın olarak kullanmadığı sorusunun ilk yanıtları ortaya çıkar. Benin gerçekliği yadsıma yeteneği çok değer verdiği diğer bir yeteneğiyle, nesnelerin gerçekliğini tanıma ve eleştirel bir bakışla sınama yeteneğiyle çelişmektedir. İlk çocukluk yıllarında bu çelişki bir aksaklığa neden olmaz. Gerek küçük Hans'ta gerek aslanlı çocukta gerekse sirk

müdüründe gerçekliğin sınanması açısından bir bozukluk yoktur. Doğallıkla çocuklar gerçekte ne hayvanlarının varlığına ne de babalarından üstün olduklarına inanırlar. Zihinsel olarak gerçekliği fanteziden ayırmayı çok iyi başarırlar. Fakat duygusal yaşantılarında acı veren nesnel olgulardan vazgeçip bunların karşıtlarına çevrildiği fanteziye aşırı yatırım yapılır, öyle ki imgelemden kaynaklanan haz, nesnel hoşnutsuzluk karşısında bir zafer elde eder.

Benin büyük miktarlardaki nesnel hoşnutsuzluğu fanteziler yardımıyla aşma olanağını ne zaman yitirdiğini söylemek zor. Yetişkin yaşamında bile fantezilerin kısmen çok dar bir gerçekliğin genişletilmesi kısmen de karşıtına çevrilmesi biçiminde bir rol oynayabileceğini biliyoruz. Fakat fantezi bu aşamada artık neredeyse oyun niteliğinde, fazla libido yatırılmayan, olsa olsa çok küçük miktarlarda huzursuzluğu yenebilecek ya da bireye önemsiz hoşnutsuzluklarını unutturabilecek bir yan ürün olmaktan öteye gidemez. Öyle görünüyor ki, fanteziler kaygıya karşı savunma aracı olarak başlangıçtaki önemlerini daha çocukluğun ilk evresinin bitimiyle yitirmektedir. Bir yandan *gerçekliği sınama yetisinin* nesnel olarak duygusal yaşamda bir kenara atılamayacak kadar güçlendiğini sanıyoruz, diğer yandan bende egemen olan sentez gereksinmesinin ilerki yaşamda karşıt unsurların bir arada varolmasını kesinlikle imkânsız kıldığını biliyoruz; belki de olgun benin gerçekliğe olan bağı genelde daha güçlüdür ve fanteziye önceki yıllardaki kadar değer verilmesi kendiliğinden olanaksızlaşmaktadır. Kesin olan şudur ki, fantezilerin getirdiği doyum yetişkin yaşamda zararsız olmaktan çıkmakta, tuttuğu yer ciddi boyutlara vardığında artık fantezi ve gerçeklik barış içinde yan yana yaşayamaz duruma gelmekte, "ya o ya bu" ilişkisi içine girmektedir. Bir id itkisinin bene girerek varsam yoluyla doyum elde etmesi bir yetişkin için psikoza giden yol demektir. Gerçekliği yadsıyarak kendini, kaygıdan, dürtülerin kısıtlanmasından ve nevrozdan korumayı deneyen bir ben, bu mekanizmaya fazla yüklenmiş olacaktır. Bu eğer gizil dönemde ortaya çıkarsa öykülerini anlattığım iki oğlanda olduğu gibi kişiliklerinin çarpılmasına yol açacaktır; yetişkinlikte ortaya çıkarsa benin gerçeklikle olan ilişkileri düşündürücü biçimde sarsılacaktır.⁶

6. Yadsıma mekanizmasının gerek ruhsal hastalıkla gerekse karakter oluşumuyla ilişkisinin son yıllarda çeşitli yazarlarca ele alındığını anımsatmak isterim. Helene Deutsch (1933) bu savunma sürecinin kronik hipomaninin oluşumundaki

Gerçekliğin sınanması işlevinden vazgeçip hezeyanlarla doyumunu seçtiğinde yetişkinin beninde neler olup bittiğini söylemek şimdilik olanak dışındadır. Ben bu sırada kendini çevreden soyutlar, çevreden kaynaklanan uyarıları algılamayı tamamen durdurur. Dürtüsel yaşamla içsel uyaranlara karşı benzer duyarsızlıklar ancak bastırma mekanizmasının yardımıyla elde edilebilmektedir.

VII. Söz ve Eylemde Yadsıma

Yine de çocuk beni yıllar boyunca sağlıklı bir gerçeği değerlendirme yetisini yitirmeksizin gerçekliğin hoşuna gitmeyen yanlarını yadsıma olanağına sahip olacaktır. Bu olanaktan en geniş ölçüde yararlanır, kendini salt imge ve fantezi alanlarıyla sınırlamaz; düşünmekle kalmaz, davranır. Yaptığı karıştına çevirmeleri oyunlaştırmak için çevredeki türlü çeşitli öğeleri kullanır. Genelde çocuk oyunlarının ve özelde rol yapma oyunlarının ardında aranması gereken güdülerden biri de gerçekliğin yadsınmasıdır.

Bu noktada çocuk kahramanın yaşamında fantezi ve gerçekliğin birlikteliğini şiir biçiminde ve çok çekici bir üslupla betimleyen bir İngiliz yazarın küçük kitabını anımsatmak isterim (A. A. Milne'in *When We Were Very Young* [Biz Daha Çok Küçükken] adlı kitabı). Üç yaşındaki bir çocuğun odasında dört iskemle var. Bu iskemlelerin birincisine oturduğunda geceleri Amazon Irmağı'nda akış yönünün tersine yol alan bir macera avcısı, ikincisine oturduğunda kükreyince dadısını ürküten bir aslan, üçüncüsüne oturduğundaysa denizde gemisini süren bir kaptan oluyor. Ama dördüncü iskemlede, ki bu yüksek bir mama iskemlesi, yalnızca kendisi, yani küçük bir oğlanmış gibi yapmaya çalışıyor. Yazarın ifade etmek istediğini tahmin etmek güç değil: Haz dolu bir fantezi evrenini yaratmaya yarayan öğeler her zaman çocuğun elinin altındadır. Fakat onun gerçek görev ve başarısı gerçekliği tanımak ve özümsemek olacaktır.

Yetişkinlerin çocuklarla tam da bu mekanizma üzerine kurulmuş ilişkilere girmeye bu kadar istekli olmaları dikkat çekicidir. Yetişkinin

önemini ele alıyor. Bertram D. Lewin (1932) yadsımanın hipomanik hastanın yeni gelişen haz beni tarafından nasıl kullanıldığını gösteriyor. Anny Angel (1934) ise yadsıma ve iyimserlik arasındaki ilişkiye işaret ediyor.

çocuk için hazırlayabileceği eğlencelerin çoğu, bu tür yadsımalardan kaynaklanır. Küçük çocukların "ne kadar büyüdüklerini" söylemek çok yaygındır. Gerçekle alay edercesine çocuğun "babası gibi güçlü", "annesi gibi becerikli", "asker gibi yürekli" ve "ağabeyi gibi dayanıklı" olduğu ileri sürülür. Çocuğu avutmak için girişilen çabalarda da bu tür karşıtına çevirmelerden yararlanılması doğal karşılanır. Daha demin oluşan yara, yetişkinlere göre "acıımıyordur", nefret edilen yemeklerin tadı "hiç de fena değildir", çocuğun gitmesine üzüldüğü kişi ise "hemen gelecektir". Bazı çocuklar bu tür avutma sözlerini benimser ve bunları hoşla gitmeyeninin betimlenmesinde kullanırlar. Örneğin iki yaşındaki küçük bir kız çocuğu, annesinin her odadan çıkışını mekanik olarak mırıldandığı "annen hemen gelecek" sözleriyle duyurmaktadır. (İngilizce konuşan) diğer bir çocuk, tadı iyi olmayan her ilaç karşısında "like it, like it" (seveceksin, seveceksin) diye bağırmaktadır. Hemşirenin, şurubunu her şeye karşın seveceği yolundaki yüreklendirmelerinden geriye kalan bir cümle parçasıdır bu.

Çocuğun yakın çevresinden olmayan yetişkinlerin getirdiği armağanların çoğu da aynı çizgidedir. Küçük bir el çantası ya da küçük bir güneş ya da yağmur şemsiyesi küçük kızın "bir hanımefendi olduğu" kurgusunu destekler. Bastonlar, üniformalar ve oyuncak silahlar, erkek çocuğun erkekliği oynamasına yarar. Oyuncak bebekler tüm diğer işlevlerinin yanında annelik kurgusu yaratmaya da yararlar. Trenler, otomobiller ve inşaat oyunları, çeşitli isteklerin doyumunu sağlamaları ve yüceltme olanakları sunmaları yanında hoş bir evrene egemen olma fantezisi de yaratır. Bu aşamada, yolumuz, yalın savunma ve kaçınma süreçlerinin incelenmesinden çocuk oyunlarının koşullarının incelenmesine ayrılmaktadır. Bu inceleme akademik psikolojinin çeşitli yönelimlerin de geniş çapta uygulanmaktadır.

Çocuk eğitimi konusundaki daimi çelişki de (Montessori'ye karşı Froebel yöntemi) bu noktadan çıkarak yeni bir kuramsal temel bulabilir. Bilindiği gibi burada söz konusu olan tartışma, en küçük çocuğu bile yalnızca gerçekliği özümsemeye yöneltmek ne dereceye kadar eğitimin görevidir ve çocuğa bu gerçekliği yadsımakta ve bir fantezi evreni kurmakta yardımcı olmaya eğitimin ne dereceye kadar hakkı vardır, tartışmasıdır.

Yetişkinlerin, çocukların acı veren gerçekliği yadsımasına istençli katkıları, daima belirli sıkı koşullara bağlıdır. Çocuktan kurduğu fantezi evreninin belirli sınırlarını aşmaması beklenir. Daha demin at

ya da fil olarak, kişneyerek ya da böğürerek dört ayak üzerinde koşuşturan çocuk, kendisine söylenir söylenmez sessiz ve uslu bir biçimde masa başına oturmak zorundadır. Aslan terbiyecisi bakıcısının sözünü dinlemek, bir macera avcısı ya da korsan, tam da yetişkinlerin evreninde en ilginç olaylar başlayacağı sırada yatağa gönderilmeyi sineye çekmek zorundadır. Fantezi ve gerçeklik arasındaki geçişin bir anda, gecikmesiz ve düzgün bir biçimde gerçekleşmediği, çocuğun fanteziden gerçek davranışlarına ilişkin sonuçlar çıkarmak istediği, ya da daha kesin bir dille söylersek, çocuğun fantezi eyleminin oyun olmaktan çıkıp otomatizm ya da takıntıya dönüştüğü anda yetişkinlerin çocuğun yadsıma mekanizmalarına gösterdiği hoşgörü son bulur.

Örneğin gözlemlediğim küçük bir kız cinsel ayırım gerçekliğini kabullenemiyor. Bir ağabeyi, bir de kendinden küçük erkek kardeşi var. Kendini kardeşleriyle karşılaştırması kız için sürekli ve acı veren bir hoşnutsuzluk kaynağı oluyor, bu kaynağa karşı kendini savunması veya ona saldırması gerekiyor. Kızın dürtü yaşamının gelişiminde teşhircilik özel bir rol oynuyor. Bunun sonucunda penis hasedi ve penise sahip olma isteği, erkek kardeşleri gibi gösterecek bir şeye sahip olma dileğine dönüşüyor. Bu istekleri gerçekleştirmek için kızın önünde çeşitli yolların bulunduğunu başka çocukların gelişim öykülerinden biliyoruz. Bir şeyler teşhir etme gereksinimini yer değiştirme mekanizmasıyla cinsel organlarından güzel bedeninin diğer bölümlerine kaydırabilirdi. Güzel giysilerle ilgilenmeye başlar ve "kibirli"leşebilirdi. Erkek kardeşlerinin cinsel organlarının hareket hünerlerini ikame etmek üzere kendini fiziksel egzersiz ve jimnastiğe adayabilirdi. Oysa çocuk daha kısa bir yol seçiyor. Penisin yokluğunu yadsıyor, böylelikle bir penis ikamesi bulmak zorunluluğundan kurtulmuş oluyor ve bu andan başlayarak neredeyse zorlantılı bir biçimde bulunmayan göstermekte direniyor. Bu zorlantı kızın sık sık eteklerini kaldırarak kendini teşhir etmesi biçiminde somutlaşıyor. Bunun anlamıysa: "Bakın benim neyim var," olmalı. Günlük yaşamda her fırsatta yanındakileri ortada bulunmayan bir şeyi hayranlıkla karşılamaya çağırıyor.⁷ "Gelin bakın tavuklar ne çok yumurtlamış!"

7. S. Rádo'nun (1933) küçük kızlarda "arzulanan penis" ile ilgili yaklaşımı ile karşılaştırınız. Rádo, kızların gördükleri erkeklik organını imgelemelerinde varsanısal olarak yeniden ürettikleri savını ileriye sürüyor.

"Duydun mu, amcamı getiren araba gelmiş bile!" Gerçekte ne istenen yumurtalar yumurtlanmış ne de özlemle beklenen araba gelmiştir. İlk zamanlar bu şakalarıyla yetişkinleri eğlendirip onların beğenisini kazanıyor. Sürekli olarak hüsrana uğrattığı kardeşlerinin ise ağlamalarına neden oluyor. Davranışlarının bu sırada tam oyunla takıntı arasında bir sınırdaki sınırda olduğu söylenebilir.

Aynı süreç bir önceki bölümde anlatılan yedi yaşındaki aslan terbiyecisinde daha da belirgindir. Analizinin gösterdiği gibi fantezileri yalnızca hoşnutsuzluk ve rahatsızlık kalıntıları için bir telafi değil, aynı zamanda şiddetli hadım edilme kaygısına tümüyle egemen olma girişimidir. Yadsımları giderek çoğalıyor, kaygı uyandıran tüm nesneleri onu koruyan ya da ona boyun eğen arkadaşlara çevirme gereksinimi, giderek doyurulmaz hale geliyor. Bu denemelerini daha yoğunlaştırarak sürdürüyor ve kendini korkutan her şeyin gözündeki değerini giderek düşürüyor. Artık kaygı uyandıran şeylerin tümü gülünç hale gelmiş. Tüm evren onu korkuttuğu için tüm dünyayı eğretileyerek gülünç hale getiriyor. Hadım edilme korkusunun sürekli baskısına sürüp giden alaycılığıyla yanıt vermektedir. Önceleri oyun izlenimini veren bu alaycılığın takıntılı özelliği, çocuğun artık sadece şakalaşırken kaygıdan uzak olması ve gerçekliğe ciddice yaklaşma deneyimlerinin her birinin kaygı krizlerine mal olmasıyla kendini ele vermektedir.

Babasının şapka ve bastonuyla "babacılık" oynayan "büyümüş de küçülmüş" oğlan tipinde bir anormallik görmüyoruz. Bu, en azından hepimizin bildiği, alışık olduğu bir tiptir. Gördüğü iri ve güçlü her erkek karşısında yoğun bir hoşnutsuzluğa kapılan çocuk hastalarımın birinin en çok sevdiği oyunun bu olduğunu öğrendim. Bu çocuk babasının şapkasını giyerek dolaşıyor. Onu kimse engellemediği sürece mutlu ve memnun oluyor. Bir yaz tatili boyunca sırtında içi dolu bir sırt çantasıyla dolaşıyor. Bu çocukla, büyümiş de küçülmüş çocuk arasındaki önemli ayrımsa hastam olan çocuğun oyununu ciddiye almasıdır, çünkü şapkasını evin içinde, yemekte ya da yatakta çıkarmaya zorlandığında huzursuzlaşmakta ve keyfi kaçmaktadır.

Babasının şapkasıyla başlayan süreç daha sonra armağan edilen yetişkin kasketi havasındaki bir kasketle tekrarlanıyor. Her gittiği yere kasketini de taşıyor ve giymesinin yasak olduğu yerlerde de kasketini konvülfik bir biçimde elinde tutuyor. Diğer yandan, sık sık insanın ellerini başka amaçlarla da kullanması gerektiği gerçeğiyle karşı-

laşıyor. Yine böyle sıkıntı içinde kasketini koyacak bir yer aradığı sırada deri pantolonunun ön cebinin ona sağladığı olanağın ayrımına varıyor. Anlık bir kararla kasketini pantolonunun önüne sıkıştırıyor, elleri boşalıyor, kasketinin artık hep yanında kalacağını saptayarak rahatlıyor. Açıkça görülüyor ki, kasket simgesel anlamına göre başından beri bulunması gereken yere, çocuğun cinsel organının yanına ulaşmıştır. •

Elimizde başka bir isim bulunmadığından buraya dek çocukların sergilediğimiz davranışlarını hep takıntı olarak nitelendirdik. Dışardan bakıldığında bunlar gerçekten de takıntı belirtilerine çok benzer. Ama yakından incelendiklerinde gerçek anlamda takıntılı davranışlar olmadıkları görülür. Yapıları hiçbir yönden nevrotik semptomun yapısı için belirleyici saydığımız yapıya benzemez. Gerçi ortaya çıkışlarını hazırlayan *sürecin* başında nevrotik semptom oluşumundaki gibi nesnel bir engellenme ya da hüsrana vardır. Ama oluşan çatışma, bundan sonra içselleştirilmez, tam tersine dış dünyaya bağlı kalır. Benin yardıma çağırdığı savunma yöntemi, dürtüsel yaşama değil, doğrudan dış dünyadan kaynaklanan engellenmeye yönelmektedir. Nevrotik çatışmada yasaklanmış dürtü uyaranına karşı bastırmayla savunma sağlanmasına koşut olarak, çocuk beni, yadsıma yardımıyla çevreden gelen acı verici izlenimleri tanımamakta direnir. Takıntılı-zorlantılı nevrozlarda bastırma, bastırılan dürtüsel itkinin karşısını içeren tepki oluşumu yoluyla güvence altına alınır (acımasızlığın yerine duygudaşlığın, teşhirciliğin yerine utancın geçmesi gibi). Benzer biçimde çocukluktaki açıkladığım durumlarda da, çocuk fantezilerinde, sözlerinde veya davranışlarında gerçek olguları karşısına çevirdikçe gerçekliğin yadsınması tamamlanır ve onaylanır. Takıntılı tepki oluşumunun ayakta kalması, *karşı yatırım* dediğimiz sürekli enerji tüketimlerine bağlıdır. Haz veren fantezilerin oluşturulması ve korunması da çocuğun beninin benzer çabalarını gerektirir. Erkek kardeşleri küçük kıza sürekli erilliklerini gösteriyorlarsa, o da bunu "kendisinin de gösterecek bir şeyleri olduğunu" sürekli kanıtlayarak yanıtlayacaktır. Çevresindeki erkekler nasıl sürekli olarak haset duygularını depreştiriyorlarsa, hastamız olan kasketli çocuk da onlara sürekli olarak şapkasını, kasketini ya da sırt çantasını göstermektedir, ki bunlar onun kendi erilliğinin elle tutulan birer kanıtıdır. Bu yadsıyıcı davranışlara dışardan müdahale edilmesiyse gerçek takıntılı etkinliklerin dış güçlerce engellenmesiyle aynı sonuçları doğuracaktır.

Dürtü savunmasının nesnesi ve savunma mekanizması arasındaki güçlükle korunan denge bozulur, yadsınan çevre uyararı ya da bastırılan dürtü uyararı bilinçli olarak algılanmak için direnirken, bende kaygı ve hoşnutsuzluk duygularına yol açar.

Söz ve eylemle yadsıma yönteminin kullanıldığı dönem, zamansal açıdan bir önceki bölümde fantezide yadsıma için saydığımız koşullarla sınırlıdır.⁸ Bu yöntem, ancak gerçeği değerlendirme yetisinin yanında, ona zarar vermeksizin bulunabildiği sürece kullanılabilir. Yetişkin ben örgütlenmesinin sentez yoluyla birleşerek oluşumunu tamamlamış olduğu koşullarda bu yöntem ortadan kaybolur ve ancak gerçeklikle bağlantı çok bozulup, gerçekliği değerlendirme işlevi askıya alındığında yeniden ortaya çıkar. Örneğin psikotik hezeyanlarda bir tahta parçası, çocukluktaki koruyucu yerine konan eşyalar gibi, özlenen ya da yitirilmiş bir nesneyi betimlemeye yarayabilir.⁹ Nevrozlarda karşılaştığımız tek kuraldışı durum, belki de takıntılı hastaların uğur saydıkları eşyalardır. Ama hastaların sıkı sıkıya sarıldığı bu uğur getiren eşyalar yasaklanmış iç itkilere karşı mı, tehlikeli dış güçlere karşı mı bir korunmadır, ya da bu iki savunma tipini birleştirirler mi, sorusunu yanıtlamaya çalışma ihtiyacı hissetmiyorum.

Bunun yanında söz ve eylemle yadsıma yöntemi, fanteziyle yadsıma söz konusu olmayan, ikinci bir kısıtlamaya tabidir. Çocuk fantezi kurarken özgür bir konumdadır. Fantezilerini kimseye anlatmadığı sürece çevresinin ona karışması için bir neden yoktur. Buna karşılık, fantezilerin söz ve eylem biçiminde oyuna dökülmesi için dış dünyada bir sahneye gereksinim vardır. Demek ki, gerçekliği değerlendirme işleviyle uyuşması bu mekanizmanın kullanılmasının iç koşulu olduğu gibi, çevrenin çocuğun bu oyunlarına ayak uydurması da dış koşuldur. Örneğin kasketli çocuğun savunma çabalarının başarıya ulaşması, tümüyle, evde, okulda ve yuvada kasket giymesine izin verilmesine bağlıdır. Diğer yandan çevre, bu tür korunma mekanizmalarının normal ya da anormal oluşunu yargılamak, savunma biçiminin iç yapısını değil de yalnızca göze çarparlık derecesini esas almaktadır. Oğlan, takıntısı şapkayı başından çıkarmamak olduğu sürece bir "septom" göstermektedir; tuhaf karşılaşır ve kendisi-

8. Çocukların "rol yapması", "söz ve eylemle yadsıma" ile "fanteziyle yadsıma" arasında bir yerde bulunmaktadır. Burada bu olgunun analizine girmeyeceğiz.

9. R. Laforgue'nin (1928) "Yoksama Anlayışı" ile karşılaştırınız.

ni kaygıdan koruyan bu nesnenin elinden alınması tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yaşamının daha sonraki bir döneminde korunma istemleri azalır. Sırt çantasını ve şapkalarını bırakır, cebinde sürekli bir kurşunkalem taşımakla yetinir. Bu andan başlayarak normal sayılacaktır. Savunma mekanizmasını çevresini memnun edecek biçimde uyarlamış ya da en azından gizlemiş, diğer insanların şartlarıyla çatışmasını önlemiştir. Beri yandan içsel kaygı durumunda değişen bir şey yoktur. Hadım edilme korkusunu yadsıyabilmek için bu kez de kurşunkalemını sürekli yanında taşımak takıntısına bağlanmıştır ve kalemin yitmesi olasılığı yine eski hoşnutsuzluk ve kaygı nöbetlerine mal olacaktır.

Çevrenin bu tür korunma önlemlerine gösterdiği hoşgörü bazen, kaygı gelişiminin bu aşamada durdurulup özgün "septom"ı mı bağlı kalacağını, yoksa savunma çabalarının dürtüsel yaşama yöneltilecek gerçek nevrotik gelişimin mi yaşanacağını belirler. Ama çocukların takıntılarını önleme çabalarını, yadsımalara gösterilecek hoşgörü üzerine temellendirmek de tehlikeli olurdu. Çünkü mekanizmanın ölümsüzce kullanıldığı durumlarda ben birtakım uzantılar, aykırılıklar, kendine özgümlükler kazanır ki bunlar ilkel yadsımalar dönemi geçtikten sonra güçlkle düzeltilebilen özelliklerdir.

VIII. Benin Kısıtlanması

Benin dış ve iç kaynaklardan gelen hoşnutsuzluktan kaçınmak için benimsediği yöntemler arasında, yadsıma ve bastırma, fantezi kurma ve tepki oluşumunu karşılaştırdığımızda ortaya çıkan koşutluk, daha basit diğer bir savunma mekanizmasını incelerken de izlenebilir. Yadsıma ve bunun üzerine kurulan, gerçek olguları karşıtına çevirme fantezisi acı veren bazı dışsal izlenimlerden kaçmak imkânsız hale geldiğinde kullanılır. Çocuk biraz büyüyüp de artan bedensel devinim özgürlüğü ve ruhsal eylem olanaklarıyla uyarandan kaçabilir duruma geldiğinde böyle karmaşık bir ruhsal işleme hiç gerek kalmaz. Artık ben, acı veren izlenimleri algılayıp sonra da bunlara bağlamış olduğu yatırımı geriye almak yerine çevredeki tehlikeli durumla karşılaşmayı işin başından engelleyebilir. Demek ki ben artık kaçabilir ve hoşnutsuzluğun oluşumundan sözcüğün gerçek anlamında "kaçı-

nabilir". Kaçınma mekanizması öylesine ilkel ve doğal, normal ben oluşumuna öyle sıkı sıkıya bağlıdır ki, kuramsal tartışma amacıyla alışılmış bağlamından çıkarılıp tek başına gözlemlenmesi kolay olmayacak.

Geçen bölümde kasketli çocuk olarak tanıttığım oğlan analizi sırasında bana hoşnutsuzluktan kaçınma mekanizmasının bu tür gelişimlerini de gözlemlene olanağı verdi. Bir gün benim evimde büyü- lü bir resim defteri buluyor, bu defteri pek değerli buluyor ve çok se- viyor. Büyük bir hevesle yaprakları boya kalemiyle boyamaya koyu- luyor ve benim de aynısını yapmamdan memnun oluyor. Ama birden- bire benim yaptıklarına gözü takılıyor, duruyor ve neşesi kaçıyor. Hemen boya kalemini elinden bırakıyor, o ana kadar kıskançlıkla benden sakındığı kâğıtları önüne itiyor, ayağa kalkıyor ve "sen de- vam et, ben izlemeyi daha çok seviyorum," diyor. Beni izlerken re- simlerimi daha güzel, daha yeterli ya da daha kusursuz bulduğu açık. Bu karşılaştırma üzerinde besbelli bir şok etkisi yapıyor. Ama çabu- cak kendini toparlayarak daha demin haz kaynağı olan eylemine son veriyor ve üzücü sonuçlarıyla birlikte yarışmayı ortadan kaldırmış oluyor. Performansı başkalarınıninkiyle karşılaştırılamayacak olan gözlemci rolünü benimsiyor ve bu kısıtlamayla sıkıntı veren dış izle- nimlerin yinelenmesini önlemiş oluyor.

Bu yalıtılmış bir olay olarak da kalmıyor. Benimle oynayıp da ka- zanmadığı bir oyun, tıpkısını çizerken benden fazla yanlış yaptığı bir resim, aynen yineleyemediği herhangi bir devinim hemen keyfinin kaçmasına yetiyor. Yaptığından haz almamaya başlıyor, bırakıyor ve ilgisini sanki otomatik olarak söz konusu uğraştan çekiyor. Bunun yerine takıntılı bir biçimde, uzun süre, başka, kendini bana üstün du- yumsadığı uğraşlarla oyalanıyor. Çok doğaldır ki yeni başladığı okul- da da benimle oynarken davrandığından başka türlü davranmıyor. Kendinden çok emin olmadığı sürece başkalarıyla oynamaya ya da çalışmaya kesinlikle yanaşmıyor. Çocukların arasında dolaşıyor ve onları dışarıdan izlemekle yetiniyor. Eskiden kullandığı, hoşnutsuz- luğu yenmek için onu haz veren karşıtına çevirme yöntemi artık de- ğişmiştir. Ben işlevlerini kısıtlıyor, gelişimine zarar verecek biçimde, en çok korktuğu şey olan hoşnutsuzlukla karşılaşmasına yol açabile- cek tüm çevre koşullarından kaçıyor. Yalnızca kendinden çok daha küçük çocuklarla olan ilişkilerinde bu kısıtlamalardan kurtulabiliyor ve onların yaptıklarına karşı etkin bir ilgi gösteriyor.

Toplu dersin öğrencinin özgür seçimine bağlı kişisel çalışmalar yararına arka plana itildiği çağdaş yönetimli ana ve ilkokullarda kas-ketli çocuk tipi hiç de ender rastlanan bir tip değildir. Buralardaki eğit-ciler, bilinen zeki, ilgili ve çalışkan çocuk kümeleriyle, zekâca daha az parlak, ilgisiz ve tembel çocuk kümeleri arasında, durumu ilk ba-kışta bilinen öğrenme zorluğu kategorilerinin hiçbirine uymayan ye-ni bir ara katman oluştuğunu anlatıyorlar. Bu çocuklar, belirgin bir bi-çimde zeki ve iyi gelişmiş olmalarına ve arkadaşlarınca sevilip sayıl-malarına rağmen oyun ve çalışmanın olağan akışına giremiyorlar. Okulda uygulanan yöntemler eleştiri ve cezaya kesinlikle yer verme-diği halde bu çocuklar sanki horlanmış, yıldırılmış gibi davranıyorlar. Ortaya koydukları ürünleri başkalarınınkiyle karşılaştırmaları çalış-malarının değersiz olduğu yargısına varmalarına yetiyor. Verilen bir ödevi hazırlamakta ya da yapıcı bir oyunda gösterdikleri başarısızlık, bu deneyin yinelenmesine karşı sürekli bir isteksizlik duymalarına yol açıyor. Böylece eylemsiz kalıyorlar, hiçbir yere ve uğraşa bağlan-mak istemiyorlar. Başkalarının çalışmasını izlemekle yetiniyorlar. İkincil olarak, işsiz güçsüz dolaşmalarının toplum karşısı etkileri or-taya çıkıyor, çünkü canları sıkıldığından işe ya da oyuna dalmış olan diğ-er çocuklarla kapışıyorlar.

Üstün yetenekleri ve beklenenin altındaki başarıları arasındaki karşıtlık dolayısıyla bu çocukların nevrotik ketlemeye uğramış oldu-ğu, rahatsızlıklarının ardında gerçek ketlemelerin çözömlenmesinden tanıdığımız süreç ve içeriklerin bulunabileceği düşünölebilir. Bu iki durumun da geçmişle olan ilişkisi aynıdır. Her ikisinde de semptom, görönen gerçeğe değil de geçmişteki hâkim bir ilginin güncel ikame-sine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir öğrencinin hesap yaparken ya da düşünürken, bir yetişkinin konuşurken ve bir müziz-yenin aygıtını çalarken ketlemeye uğramasında temelde önlenen ey-lem, ne kavramlar ya da sayılar üzerindeki düşünsel işlemler, ne söz-cüklerin söylenmesi, ne keman yayını oynatmak ne de piyanonun tuşlarına dokunmaktır. Benin temelde zararsız olan bu görevleri eski, savunma sürecinin nesnesi olmuş cinsel edimlerle ilişkiye girmiş, bunların simgesi olmuş ve "cinselleştirilmiş" edimler olarak güncel savunma çabalarının nesnesi haline gelir. Benzer biçimde, sözü edi-len çocukların kendilerini başkalarıyla karşılaştırmalarından doğan, önlemeye çalıştıkları hoşnutsuzluk da ikame edici niteliktedir. En azından benim hastalarımda, çevrenin önlerine sürdüğü üstün başarı-

yı görmek, kendilerinininkinden büyük, haset duydukları bir cinsel organı görmekle; katılmaları beklenen yarışma, Oidipus dönemindeki umutsuz yarışmayla ya da cinsel ayrımın sıkıntı yaratıcı biçimde vurgulanmasıyla eşanlamlıdır.

Bununla birlikte, tüm benzerliklerine karşın nevrotik semptomla burada söz konusu olan benin kısıtlanması durumu arasında gözden kaçırılmaması gereken, önemli bir ayrım vardır. Betimlenen "gözlencilerin" çalışma yetenekleri, çalışma koşullarındaki bir değişiklikten yeniden kazanılabilir. Gerçek ketlemelerse değişmez ve çevredeki değişikliklerden pek etkilenmez. Bu gruptaki çocuklardan küçük bir kız, başka çocukları dışarıdan izlemeyi alışkanlık haline getirdiği sınıftan (birinci sınıf) çevre koşulları nedeniyle bir süre uzak kalıyor. Özel ders alıyor ve başka çocukların varlığında neresinden tutacağım bilemediği konuları kolaylıkla kavlıyor. Aynı değişimi yedi yaşındaki diğer bir kız çocuğunda da izliyoruz. Bu kız da okuldaki kötü durumunu düzeltebilmek için özel ders alıyor. Yalnız olduğu bu derslerde davranışları normal ve bir ketlemeye rastlanmıyor, ama bu başarılarının özel derse koşut olarak ilerleyen okuldaki derslere aktarılması olanak dışı kalıyor. Demek ki bu iki kız öğrenci, tıpkı hastam olan küçük oğlanın yalnızca kendinden küçük çocukların oyununa katılabilmesi gibi, ancak başarıları arkadaşlarınıninkiyle karşılaştırılmadığı zaman derslerini öğrenebiliyor. Dış görünüşe bakılırsa bu çocukların eylemleri hem iç hem de dış güçlerce yasaklanmış gibidir. Gerçekteyse sıkıntı verecek bir etkiyle karşılaşıldığında davranış kendiliğinden yasaklanır. Demek ki bu çocukların durumu "Dişillığın İncelenmesi"nde (Freud, 1933: 283) ele alınan, küçük kızların belirleyici bir gelişim aşamasında yaşadıkları içsel durumunun bir eşidir. Bu döneme ulaşan küçük kız cezaya ilişkin ya da vicdani kaygılardan bağımsız olarak, erkeksi yönelişlerini kısıtlamak amacıyla klitoris mastürbasyonundan vazgeçer. Kendini daha iyi mastürbasyon olanakları olan oğlanlarla karşılaştırdığında incinir ve mastürbasyon eylemini yineleyerek sürekli bu güçsüzlüğünü anımsamak istemez.

Böyle kısıtlanmalar yardımıyla önlenenlerin yalnızca karşılaştırmada yenik düşmenin verdiği hoşnutsuzluk, yani hüsrana ve yılgınlığa olduğunu düşünmek doğru olmaz. On yaşındaki bir hastamın tedavisi sırasında aynı mekanizmanın dolaysız nesnel korkuyu önlemek için, geçici bir semptom olarak ortaya çıktığını görüyorum. Ama bu çocuğun kaygısının nedeni, diğer çocuklardakinin tam tersi. Analizin

belli bir döneminde oğlan olağanüstü bir futbolcu oluveriyor. Okulundaki büyük çocuklar başarısını fark ederek kendilerinden çok daha küçük olan oğlanın eşit haklarla oyunlarına katılmasına izin veriyorlar; o da buna çok seviniyor. Kısa bir süre sonra oğlan bana bir düşünüyü anlatıyor: Top oynuyor. Büyük çocuklardan biri topa öyle hızlı vuruyor ki, bizimki topa hedef olmamak için üzerinden atlayıp kaçmayı ancak başarabiliyor. Sonra kaygı içinde uyanıyor. Düşün yorumu, çocuğun büyüklerle olan ilişkisinden duyduğu gururun çabucak kaygıya dönüştüğünü gösteriyor. Oynayışını kıskanabilecek olan büyük çocukların saldırganlaşmalarından korkuyor. Başarısıyla elde ettiği, başlangıçta haz veren durum şimdi kaygı verici olmuştur. Kısa bir süre sonra uykuya dalarken kurduğu bir fantezide aynı tema yinelenenecektir. Fantezide, büyük çocuklar, topla ayaklarını kırmaya çalışır. Koskoca top üzerine doğru gelmektedir, kurtulmak için yattığı yerde bacalarını havaya fırlatır. Analizin önceden gösterdiği gibi ayakları; koku duyumu, uyuşma, duyu yitimi gibi dolaylı yollardan cinsel organının simgesi olarak ayrıcalıklı bir rol oynamaktadır. Düş ve fantezileriyle spora karşı tutkusunun gelişmesi engellenmiştir. Başarısı giderek azalır, başarının kazandırdığı hayranlık çabucak yitip gider. Bu geri çekilişiyle söylemek istediği şudur: "Topla ayaklarımı kırmanıza gerek yok, artık nasılsa iyi bir oyuncu değilim."

Ama yaşadığı süreç beninin bu yönde kısıtlanmasıyla sona ermiş değildir. Spor alanında geri çekilirken başarılarını başka bir yönde, zaten başından beri eğilimli olduğu şairlik ve yazarlık yönünde geliştiriyor. Bana şiirler okuyor, kendisi şiirler yazıyor, daha yedi yaşındayken yazdığı öyküleri getiriyor ve şairliğinin gelecekteki gelişimi için hırslı planlar yapıyor. Böylece futbolcu edebiyatçıya dönüşüyor. Bu konuşmalarımızdan birinde bana çeşitli erkek meslekleri ve uğraşlarıyla ilgili görüşlerini gösteren bir çizim getiriyor. Bu çizimde edebiyata tam ortada büyücek bir nokta ayrılmış, çeşitli bilimlerin çevresinde bir çember üzerinde dizilmiş, bunları daha uzak noktalarda meslekler izliyor. Kağıdın üst köşesinde, tam kenarda kısa bir süre önce onca çok önemli olan spora da küçücük bir nokta ayrılmış. Bu noktacı onun artık sporu ne denli küçümsediğini göstermeye yarıyor. Kaygısının *ussallaştırılışını* nasıl birkaç gün içinde bilinçli değer yargılarındaki değişikliğin izlediğini görmek öğreticidir. Beri yandan bugünlerde şairlik yönünden şaşırtıcı ürünler veriyor. Spordaki başarılarının yitmesiyle ben işlevlerinde ortaya çıkan boşluk

başka bir yöndeki aşırı üretimle bir anlamda dengelenmiş oluyor. Analiz, beklenebileceği gibi büyük oğlanların intikam almasından duyulan korkunun şiddetinin baba ile rekabetinin yeniden etkinleşmesinden kaynaklandığını açıkça ortaya koyuyor.

On yaşındaki bir kız çocuğu büyük beklentilerle yaşamında ilk kez danslı bir toplantıya gidiyor. Uzun uzun düşünerek seçtiği yeni giysileri ve ayakkabılarıyla kendini pek hoş buluyor ve anında orada bulunan oğlanların en yakışıklı ve en göze çarpanına tutuluyor. Hiç tanımadığı çocuğun rastlantısal olarak kendisiyle aynı soyadını taşıması aralarında gizli bir bağ olduğu fantezisini kurmasına yol açıyor. Oğlana yaklaştırmaya çalışıyor, ama karşılık göremiyor. Dahası oğlan bir danstan sonra beceriksizliğine ilişkin alaylı sözler söylüyor. Bu hüsrana kızın üzerinde şok etkisi yapıyor ve utanç duymasına neden oluyor. Bundan böyle *bu tür* toplantılardan kaçıyor, giysilere ilgisini yitiriyor ve dans öğrenmek için çaba göstermekten de vazgeçiyor. Bundan sonraki bir dönem boyunca ilgisizce ve ciddi bir tavırla diğer çocukların dans edişini izlemek ona bir parça haz veriyor. Giderek yaşamının bu yönünü kibirli bir küçük görmeyle örtüyor. Ama aynı zamanda, küçük futbolcu gibi, ben kısıtlamasını dengeliyor. Dişil ilgilerini bir yana bırakırken entelektüel açıdan kendini geliştiriyor, sonunda çok dolaylı bir yolla yaşıtı birçok oğlanın da saygısını kazanmış oluyor. Analizin ilerki bir aşamasında aynı adı taşıyan oğlanın kendisini geri çevirmesini ilk çocukluk yıllarındaki travmatik bir olayın yinelenmesi olarak algıladığını anlıyoruz. Bu durumda da benin kaçtığı öge kaygı ya da suçluluk duygusu değil, kendini öne sürüp de geri çevrilmiş olmaktan kaynaklanan yoğun bir hoşnutsuzluktur.

Şimdi bu noktada ketleme ve ben kısıtlaması arasındaki ayrıma bir kez daha dönelim. Nevrotik ketlemesi olan hasta, kendini yasaklanmış dürtüsel bir itkinin eyleme tercüme edilmesine, yani iç tehlikeler yoluyla serbest kalacak hoşnutsuzluğa karşı savunur. Kaygı ve kaygıya karşı savunmanın, fobide olduğu gibi, görünürde çevreye yöneldiği durumlarda bile aslında korkmasına yol açan içsel süreçlerdir. Örneğin hasta eskiden saldırılarına maruz kaldığı ayartıcı şeylere rastlamamak için sokağa çıkmaktan kaçınır. Korktuğu hayvandan kaçırırsa, bu kaçış, hayvandan değil, bu karşılaşma ile uyarılacak kendi saldırgan eğilimlerinden ve bunların sonuçlarındandır. Diğer yandan benin kısıtlanması yöntemi geçmişteki sıkıntı verici çevresel izlenimlerin anılarda canlanmasına yol açabilecek güncel çevresel sı-

kıntı kaynaklarına karşı korunmayı da sağlar. Görülüyor ki, ketleme ve ben kısıtlaması arasındaki esas ayrım, bastırma ve yadsımanın karşılaştırılmasında gördüğümüz gibi, savunma sürecinin birinde içsel süreçlere, diğesinde ise çevredeki uyaranlara yönelmiş olmasıdır.

Bu temel ilkesel ayrımın sonuçları olarak iki tablo arasında daha başka ayrımlar da belirecektir. Nevrotik ketlemeye uğramış her eylemin ardında bir dürtüsel istek yatar. Her bir id itkisinin doyum nesnesine ulaşmakta gösterdiği kararlılık, basit bir ketleme olayını, idin arzularıyla ben savunmasının sürekli savaştığı saplantılı bir nevrotik semptomla dönüştürebilir. Birey bu savaşında enerji harcar, idden kaynaklanan ve çok az değişime uğramış olan hesap yapmak, izleyici önünde konuşmak, keman çalmak, vb. isteklerinin esiri olmuştur; bu arada eşzamanlı olarak ben de aynı kararlılıkla bireyin bu eylemlerinin engellenmesini ya da en azından aksamasını sağlamak için çaba harcar.

Nesnel korku ya da nesnel hoşnutsuzluktan kaynaklanan ben kısıtlanmasında aksayan eyleme bu tür bir saplanma söz konusu değildir. Burada ön planda olan eylemin kendisi değil, oluşturduğu hoşnutsuzluk ya da hazdır. Haz ararken ve hoşnutsuzluğu önlerken ben, elindeki tüm becerileri özgürce kullanır. Hoşnutsuzluk ya da kaygı oluşumuna yol açabilecek tüm eylemlerden vazgeçer, bu eylemlerin uygulanması isteğinde de ısrar etmez. Kötü deneyimlerden sonra ilgisini o alanlardan tümüyle geri çekerek elden geldiğince karşıt alanlara yöneltir. Böylece futbolcu şair, hüsrana uğrayan dansçı ise tam bir akademisyen haline gelir. Bu arada doğal olarak ben yeni yetenekler kazanmamış, ancak elindekilerden yararlanmıştır.

Yadsımanın diğer türleri gibi, bir hoşnutsuzluk önleme yöntemi olarak benin kısıtlanması, nevroz psikolojisine değil, ben gelişiminin olağan sürecine dahil edilir. Genç ve esnek bende bir alandaki geri çekilme bazen diğer bir alanda yoğunlaşıp kendini geliştirerek telafi edilir. Benin esnek olmadığı ya da hoşnutsuzluğa karşı tahammülünü yitirmiş olduğu, takıntılı biçimde kaçma yöntemine saplandığı durumlarda bu yöntem ben gelişimindeki kötü sonuçlarla cezalandırılacaktır. Değişik konumlarını terk edip geri çekilen ben, tek yönlü olur, birçok ilgi alanını yitirir ve beceri yönünden yoksullaşır.

Son yıllarda bazı eğitimbilimsel deneylerin başarısızlığa uğramasında sorumluluğun bir bölümü de çocuk beninin hoşnutsuzluğun önlenmesi işlevinin kuramsal alanda yeterince önemsenmemesine bağ-

lıdır. Çağdaş pedagoji, çocuğun gelişen benine daha fazla eylem özgürlüğü, özellikle de uğraşlarını ve ilgi alanlarını özgürce seçme olanağı sağlamak istiyor. Amaçlanan, benin daha iyi gelişmesini sağlamak ve çeşitli yüceltmelerin ortaya çıkmasına olanak hazırlamaktır. Fakat unutuluyor ki, gizil dönemdeki çocuk kaygı ya da hoşnutsuzluktan kaçınmaya dürtülerinin dolaylı ya da dolaysız olarak doyurulmasından daha fazla önem verebilir. Dışardan gelen yol göstermelerle yönlendirilmezse, uğraşlarını çoğu kez yeteneğine ve yüceltme olanaklarına göre değil de, kaygı ve hoşnutsuzluktan en kısa yoldan kaçınacak şekilde seçecektir. Bu özgür seçimlerin eğitimcilerin şaşkınlıkla karşıladıkları sonucu, kişiliğin gelişmesi değil de benin yoksullaşması olmaktadır.

Nesnel hoşnutsuzluk ve nesnel tehlikenin önlenmesindeki savunma araçlarının üçünü burada örnek olarak gösterdim; bunların yardımıyla ve tehlikelerini göze alarak çocuk beni nevrozlardan korunur. Acılardan kaçınmak için ben kaygı gelişimini izleyerek kendisinde biçim bozuklukları yaratır. Üstelik, bedensel başarılarından kaçıp zihinsel başarıları amaçlamak, kadının erkeklerle eşitliğine saplanması, kişinin etkinliklerini güçsüzlerle olan ilişkilerine indirgemesi gibi önlemlerin hepsi, ilerki yaşamda her yönden saldırılarla karşılaşacaktır. Bir sevgi nesnesinin yitirilmesi, hastalık, yoksulluk ve savaş gibi yıkımların zorunlu kıldığı yaşam biçimi değişiklikleri, beni yeniden başlangıçtaki kaygı durumuyla karşı karşıya getirir. Alışılmış dürtü doyumunun engellenmesinde olduğu gibi, kaygıdan korumasına alışılmış bir etmenin yitimi nevroz oluşumu için güncel bir neden oluşturabilir.

Çocuğun bağımlı yaşamında böyle bir nevroz nedeni yetişkinlerin istemiyle oluşturulabilir ya da ortadan kaldırılabilir. Özgür eğitilmiş bir okulda ders çalışmayan, arkadaşlarını izleyip resim yapan çocuk, daha sıkı, sert bir okulun işleyişi içinde ise "ketlenecektir". Herhangi bir isteminde acımasızca direnen çevre, çocuğun hoşnutsuzluk veren uğraşa saplanmasına yol açabilir, ama çocuk hoşnutsuzluğun kaçınılmazlığı karşısında bunu yenecek yeni araçlara gerek duyar. Diğer yandan tam olarak gelişmiş bir ketleme ya da semptom bile dışardan gelen yardımdan etkilenebilir. Hasta çocuğunun anormalliğinden korkan ve gururu kırılan anne, onu koruması altına alır ve çevredeki hoşnutsuzluk veren durumlarla karşılaşmasını önler. Bu da bize annenin, çocuğunun semptomu karşısında, fobik hastanın

kaygı nöbeti karşısında davrandığından başka türlü davranmadığını gösterir; çocuğun eylem özgürlüğünü yapay biçimde kısıtlayarak kaçmasına ve acılardan kaçınmasına olanak vermektedir. Kaygı ve hoşnutsuzluğun önlenmesi amacıyla anneyle çocuğun girdiği bu işbirliği, sanırım çocuk nevrozlarında sıklıkla rastlanan semptomsuzluğun sorumlusudur. Semptomlarının boyutlarını nesnel olarak yargılayabilmek için çocuğu önce korunağından ayırmak gerekir.

C. İki Savunma Türü İçin Örnekler

IX. Saldırganla Özdeşleşme

Yalıtılmış olarak ve yalnızca özel bir tehlikeyle çatışma durumunda kullanıldıklarında benin savunma alışkanlıkları görece kolay anlaşılır niteliktedir. Yadsımlarla karşılaşıyorsak söz konusu olan dış tehlikelerdir; bastırmalara rastlıyorsak, ben dürtüsel uyaranlarla savaşıyor demektir. Dıştan bakıldığında ketleme ve ben kısıtlaması arasında büyük bir benzerlik bulunması iç ya da dış çatışma olarak yaptığımız sınıflamanın daha az güvenilir olmasına yol açar. Hele çeşitli savunma olayları birleşip bir bütün oluşturduklarında ya da aynı araç kimi kez içe, kimi kez de dışa yönelik olarak kullanıldığında durum daha da karmaşıklaşacaktır. Örneğin, özdeşleşmede bu iki tür güçlüğün örnekleri tüm açıklığıyla karşımıza çıkar. Özdeşleşme, bir dönemde üstbenin kurulmasına katkılarıyla dürtü yaşamına egemen olunmasını sağlar. Sonraki dönemlerde ise, aşağıda anlatmaya çalışacağım gibi, başka mekanizmalarla işbirliği içinde benin çevredeki kaygı uyandıran nesnelerle ilişkilerinde önemli araçlardan biri haline gelir.

August Aichhorn, eğitim danışmanlığı uygulamalarından bir örnek vererek alaylı mimiklerinden dolayı kendisine getirilen bir ilkokul öğrencisinin öyküsünü anlatır. Öğretmen oğlanın uyarı ve cezaları olağan bir biçimde kabul edemediğinden yakınmaktadır. Çocuk bu durumlarda yüzünü öyle biçimlere sokar ki, bütün sınıf gülmeye başlar. Öğretmen bu davranışların ya bilinçli bir alay ya da tik biçiminde kasılmaların sonucu olduğunu düşünmektedir. Çocuğun alaycı mimikleri danışma saatinde de ortaya çıkınca öğretmenin anlattıkları doğrulanır. Üçü bir araya gelip konuştuklarında durum açıklığa kavuşur. Öğretmenle öğrenci dikkatle izlendiğinde görülür ki, oğlanın mimikleri kızgın öğretmenin yüzünün çarpıtılmış bir kopyasından başka bir şey değildir. Oğlan, öğretmen kendisini azarladığında kaygısını yenmek için istençsiz olarak onu taklit etmektedir. Öğretmenin öfkesiyle özdeşleşir ve o konuşurken, taklit olduğu anlaşılmasa da,

onun ifadelerini kopyalar. Sonuçta alaylı mimikler burada dış korku nesnesine benzemeyi ya da onunla özdeşleşmeyi sağlar.

Penis hasedinin yol açtığı küçük düşmeyi yukarıda anlattığımız gibi büyü ve büyücülükle aşmaya çalışan küçük kız ise bu oğlanın istemsizce yaptığını istemli ve bilinçli bir biçimde gerçekleştirmektedir. Bu kız oturdukları dairenin girişinden karanlıkta geçmeye cesaret edemez, hayaletlerle karşılaşacağından korkar. Ama bir gün birdenbire korktuğu bu odadan çeşitli acayip devinimlerle, koşarak geçmeye başlar. Kısa bir süre sonra utku coşkunuğu içinde küçük kardeşine kaygısını yenişinin sırrını açıklar. "Girişten geçerken korkmana gerek yok," der, "sen kendin karşına çıkacak olan hayaletmişsin gibi yap yeter." Böyle büyü el-kol hareketlerinin de imgeleminde hayaletlere yakıştırdığı hareketler olduğu anlaşılıyor.

Verdiğimiz örneklerde bu iki çocuğun özgün durumu olarak görülebilecek olan davranış, gerçekte, ilkel ruh kovma ve diğer ilkel dinsel törenlerin araştırılmasının uzun zaman önce ortaya koyduğu gibi, ilkel benin en doğal ve yaygın davranış biçimlerinden biridir. Birçok çocuk oyununda da öznenin korkulan nesneye dönüşmesi, korkunun haz veren bir güvenlik duygusuna dönüştürülmesine yardım eder. Bu noktada çocukların "rol yapmasını" açıklamada izlenebilecek yeni bir bakış açısıyla karşı karşıyayız.

Diğer yandan hasmın bedensel olarak taklit edilmesi birçok öğeden oluşmuş kaygı yaşantısının yalnızca bir öğesinin özümlemesi demektir; gözlemlerimiz gösteriyor ki yaşantının diğer öğelerinin de ayrıca denetim altına alınması gerekmektedir.

Birkaç kez sözünü ettiğim altı yaşındaki hastam dişçiye gidip geliyor. İlk birkaç kez her şey çok iyi gidiyor, tedavi işlemleri acı vermiyor, oğlan çok seviniyor, dişçiden korkanlarla alay ediyor. Ama bir gün buluşmamıza olağanüstü üzgün bir durumda geliyor. Az önce yanından ayrıldığı diş hekimi canını yakmış, küskün ve düşman tavırlı, başına gelenlerin acısını odamdaki eşyalardan çıkarıyor. İlk kurbanı bir silgi oluyor. Silgiyi ona vermemi istiyor. Bu isteğini yerine getirmedğim için de bir bıçak alıyor ve silgiyi ortasından parçalara bölmek istiyor. Sonra da büyük bir iplik yumağına heves ediyor. Onu da kendisine armağan etmemi istiyor, hayvanlarına tasma yaparak bundan ne kadar yararlanabileceğini anlatıyor. Bütün yumağı ona vermek istemediğimden bıçağını alıp kendisine büyük bir parça kesiyor. Ama bu parçayı kullanacağına, bir süre sonra ufak ufak doğru-

yor. En sonunda sicimi de bir kenara bırakıp kalemleri ele alıyor; bıçağıyla bıkıp usanmadan uçlarını açıyor, sonra kırıp yeniden açıyor. "Dişçilik oynadığını" söylemek yanlış olur. Davranışları hekimin imgesini içermiyor bile. Özdeşleştiği hasmının kişiliği değil, yalnızca saldırganlığıdır.

Aynı çocuk bir keresinde küçük bir kazadan sonra geliyor buluşmamıza. Okulda hareketli bir oyun sırasında koşarken bütün gücüyle beden eğitimi öğretmenin ileriye doğru uzattığı yumruğuna çarpmış. Yüzünün önünde tuttuğu eliyle hem dudağının kanadığını hem de ağladığını gizlemeye çalışıyor. Avutup yatıştırmak istiyorum. Yanımdan ayrılırken acınası bir durumda, ama ertesi gün dimdik, savaşçı zırhı içinde dönüyor bana. Başında bir asker şapkası, belinde bir kılıç, elinde de bir oyuncak tabanca var. Bu değişikliğe şaşımam üzerine yalnızca "Seninle bir kez de bu giysiler içinde oynamak istedim," diyor. Ama oynayacağına oturup annesine bir mektup yazıyor: "Sevgili anneciğim, lütfen, lütfen, lütfen, lütfen bana söz verdiğin çakıyı paskalyadan önce al." Burada da çocuğun bir önceki gün yaşadığı kaygı deneyimine egemen olabilmek için çarptığı öğretmenin kişiliğine büründüğünü ileri süremeyiz. Öykündüğü bu kez öğretmenin saldırganlığı da değildir. Açıkça görülüyor ki silahları ve zırhı erkek-silikleriyle öğretmenin gücünü simgelemekte ve hayvan fantezilerindeki babanın özellikleri gibi öğretmenin ya da babanın erkeklikleriyle özdeşleşmeye yaramakta, böylece çocuğu narsisistik yaralanmalar ve kazalardan korumaktadır.

Buraya kadar sıralanan örnekler hep bildiklerimizden oluşuyordu. Çocuk kaygı nesnesinin bazı özelliklerini içe yansıtır ve böylelikle henüz çok taze olan bir korku yaşantısını özümlemiş olur. Bu arada özdeşleşme ya da içe yansıtma mekanizması ikinci bir önemli yöntemle birleştirilir. Saldırganı oynayıp onun özelliklerini ya da saldırganlığını benimsemekle çocuk tehdit edilenden tehdit eden konumuna geçmektedir. "Haz İlkesinin Ötesinde"de (1920) edilginlikten etkinliğe bu dönüşümün çocuk yaşamındaki hoşnutsuzluk verici ya da travmatik yaşantıların ele alınmasındaki önemi ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Kitapta: "Doktor küçüğün boğazına baktığında ya da ona küçük bir ameliyat uyguladığında" deniyor, "bu korku veren deneyim kesinlikle bir sonraki oyunun içeriğini oluşturacaktır ama bir başka kaynaktan haz edinimi de gözden kaçmaz. Çocuğun yaşantının pasifliğinden oyunun aktifliğine geçmesi, hoş olmayanı bir oyun arkada-

şına uygulayarak bu muadilin kişiliğinde öç almasını sağlar" (s. 29).

Oyunda geçerli olanlar çocuğun diğer davranışlarına da uygulanabilir. Gerçi alaycı mimikler takınan oğlanda ya da küçük büyücü kızda özdeşleşilen tehdidin akıbetini izlemek artık mümkün değildir. Fakat diğer oğlan dış hekiminden ya da öğretmeninden devraldığı saldırganlığı yaramazlığıyla tüm çevresine yaymaktadır.

Kaygı geçmişteki değil de gelecekte beklenen bir yaşantıyla ilgili olduğu zaman aynı değişim sürecinin ortaya çıkması daha da şaşırtıcıdır. Başka bir yazımda evin kapısını gereğinden hızlı çalma alışkanlığında olan bir oğlanı anlatmıştım. Kapı açıldığında hizmetçiyi geç kaldığı ve dikkatsiz olduğu için azarlıyor. Gerçekte zili çalma işiyle kızgınlığının ortaya çıkması arasında zili aşırı gürültülü bir biçimde çalmasından dolayı işitebileceği azar için duyduğu kaygı yer almaktadır. Böylece hizmetçi kızcağız henüz onun davranışıyla ilgili uyarılarını dile getirmeye fırsat bulamadan çocuk yakınmalarıyla onu bastırıyor. Kendisini korumak için kaygısının gücüne eşdeğer bir şiddetle hizmetçi kızı paylıyor. Devraldığı saldırganlığı herhangi birine karşı değil, tam da kendisinden saldırganlık beklediği kişiye yöneltmektedir. Saldırgan ve saldırılan rollerinin değişimi bu olayda son ayrıntıya dek gerçekleşmektedir.

Jenny Waelder beş yaşındaki bir oğlanın tedavi sürecinden bu mekanizmaya güzel bir örnek sunmaktadır.¹ Tam analizin mastürbasyon ve bununla ilgili fantezi malzemesine yaklaştığı sırada her zaman utangaç ve ketlenmiş olan oğlan yabanıl bir saldırganlık içine giriyor. Her zamanki edilgin tutumu yitiyor ve kişiliğinin dışıl özellikleri de görülmez oluyor. Bu görüşmede kükreyen bir aslan olup analiste saldırıyor. Yanında bir sopa taşıyarak Krampus'culuk* oynuyor, yani evde, merdiven sahanlığında ve analiz sırasında bununla çevresindeki- lere vuruyor. Anneanesi ve annesi çocuğun sopayla yüzlerine vurmaya çalıştığından yakınıyorlar. Mutfak bıçaklarını sallamaya başladığında annesinin endişesi zirveye ulaşıyor. Analiz sırasında çocuğun saldırgan etkinliğinin, dürtüsel itkilerinin ketlenmesine bağlı olmadığı ortaya çıkıyor. Erkeksi eğilimlerinin serbest bırakılmasına daha çok var. Yalnızca kaygı duyuyor. Geçmişteki ve güncel cinsel edim-

* Noel Baba'ya eşlik eden ve yaramaz çocukları cezalandıran bir şeytan. (ç.n.)

1. Jenny Waelder'in Viyana çocuk seminerleri sırasındaki sözlü bir bildirisine dayanarak (bkz. Hall 1946).

İlerinin bilinç düzeyine çıkması ve itiraf edilmesi çocukta ceza beklentilerine yol açıyor. Deneyimleri ona yetişkinlerin çocukta bu tür davranışlar gördüklerinde kızdıklarını göstermiş. İnsana bağırırlar, tokatlarla yıldırırlar, sopayla döverler, hatta belki bir bıçakla bir yerini kesiverirler. Demek ki çocuğun bağırıp çağırarak, olta ve bıçaklarla yapıp ettikleri korktuğu cezanın canlandırılmasına ve böylece önünün alınmasına yarıyor. Karşılarında kendisini suçlu hissettiği yetişkinlerin saldırganlığını içine yansıtmuş, şimdi bu saldırganlığı etkin olarak çevresindeki yine aynı kişilere yöneltmektedir. Tehlikeli olarak gördüğü malzemeyi dile getirmek üzere olduğu sıralarda ise saldırganlığı artıveriyor. En sonunda, yasak düşünce ve duyguları bilinç düzeyine çıktıktan, konuşulduktan ve yorumlandıktan sonra, o zamana kadar sürekli yanında taşıdığı, artık gereksiz hale gelen Krampus sopasını analiste bırakıp gidiyor. Dövülme kaygısıyla birlikte başkalarını dövme zorlantısı da yitip gidiyor.

"Saldırganla özdeşleşme" ile bireyin olağan üstben gelişiminde hiç de seyrek karşılaşılmayan bir ara basamağı görüyoruz. Son olarak sözünü ettiğimiz iki erkek çocuk, yetişkinlerin ceza tehditleriyle özdeşleşerek aynı zamanda üstben gelişiminde de önemli bir adım atmış oluyorlar; dışardan gelen bir eleştiriye kendi davranışlarının kapsamına alıyorlar, içselleştiriyorlar. Bu tür içselleştirmelerin sürüp gitmesiyle, eğiticilerin niteliklerinin içe yansıtılmasıyla, özelliklerinin ve düşüncelerinin benimsenmesiyle çocuklar üstbene sürekli olarak biçimlenmesinin tamamlanmasında gerekli malzemeyi sağlamaktadırlar. Bu aşamada çocuklar üstben oluşumunun kurulmasını pek ciddiye almazlar. İçselleştirilen eleştiri derhal özeleştiriye çevrilmez. Önceki örneklerde gördüğümüz gibi eleştiri çocuğun cezalandırılan davranışından uzaklaştırılarak çevreye yöneltilir. Saldırganla özdeşleşmeyi yeni bir savunma sürecinin yardımıyla çevreye yönelen etkin bir saldırı izleyecektir.

Daha karmaşık bir örnek sanırız savunma sürecinin bu ileri adımının anlaşılmasını olanaklı kılacaktır. Oidipus kompleksinin zirve noktasında annesine saplantısıyla başa çıkabilmek için sergilediğimiz yöntemi kullanan bir erkek çocuktan söz edeceğiz. Zaman zaman ortaya çıkan kızgınlık ve isteksizlik nöbetleri annesiyle arasındaki mutlu ilişkiye gölge düşürüyor. Annesine bağırırken söz ettiği çeşitli konular arasında nedense ilginç bir suçlama sürekli yineleniyor: Oğlan hep annesinin merakından yakınıyor. Çocuğun yasak duygularının iş-

leyişindeki ilk adım gayet açıktır. Fantezisinde anne onun kendisine karşı olan libidinal duygularını bilmekte fakat yaklaşma çabalarını kızgınlıkla reddetmektedir. Annenin kızgınlığı oğlanın ona karşı olan kötü tutumunda etkin bir biçimde yeniden üretilmektedir. Fakat Jenny Waelder'in hastasından farklı olarak oğlanın annesinden yakınması genele ilişkin değil, özel olarak onun merakıyla ilgilidir. Daha sonra oğlanın analizinde bu merakın annesinin değil de kendi dürtüsel yaşamının bir ögesi olduğu görülecektir. Annesiyle olan ilişkisinde tüm dürtü bileşenleri arasında baş etmekte en fazla güçlük çektiği, annesine duyduğu gözetleme itkisi. Burada eksiksiz bir rol değişiminin gerçekleştirilmiş olduğunu görüyoruz. Oğlan annesinde algıladığı kızgınlığı kendisi üstlenerek kendi merakını da ona mal ediyor.

Analizdeki bir genç kız belli direnç dönemlerinde analistini sır sakladığı gerekçesiyle şiddetle suçluyor. Analistin aşırı uzaklığından yakınıyor, onu kişisel ayrıntılara ilişkin sorularla rahatsız ediyor ve istediği yanıt alamadığında da çok üzülüyor. Sonra suçlamaları ortadan kayboluyor, fakat bir süre sonra aynı stereotip biçimde ve sanki otomatik olarak yeniden ortaya çıkıyor. Ruhsal sürecin iki aşamasına bu vakada da rastlanıyor. Hasta anlatımının ketlenmesine bağlı olarak zaman zaman özel konuları bilinçli biçimde gizlemektedir. Böylece ruh çözümlemesinin ana kuralına karşı geldiğini biliyor ve analistin kendisini suçlamasını bekliyor. İmgelerindeki suçlamayı *içe yansıtıyor* ve etkin olarak analistin kişiliğine yöneltiliyor. Zamansal olarak saldırganlık dönemleri tam da sır sakladığı dönemlerle örtüşüyor. Hastanın kendi davranışına ait olan sır saklama suçu analistin suçu olarak algılanıyor.

Diğer bir genç kız hasta dönemsel olarak yoğun saldırganlık durumlarına giriyor. Kızgınlığı oldukça eşit bir biçimde bana, anne-babasına ve çevredeki başka kişilere yöneliyor. Yakınmalarında öncelikle iki öge yinelenerek ortaya çıkıyor. Birincisi, böyle dönemlerde kendisinden bir şey saklandığı, kendisinden başka çevresindeki herkesin bildiği bir sırrın olduğu duygusuna kapılıyor. Bu sırrı öğrenme isteği onu yiyip bitiriyor. İkincisi, tüm yakınlarının ruhsal bakımdan ne kadar yetersiz olduklarını düşünerek derin bir hüsrana yaşıyor. Bundan önceki örnekteki hastamızın kendi sır saklaması ile sır saklama suçlamaları zamansal olarak nasıl örtüşüyorsa bu hastamızın saldırganlık dönemleri de otomatik olarak bastırdığı, kendisinin farkında olmadığı mastürbasyon fantezilerinin bilincine çıkmaya çalıştıkla-

nı sıralara rastlıyor. Sevgi nesnelerini mahkûm etmesi yakınlarından çocukluğundaki mastürbasyon davranışı için beklediği mahkûmiyete eşdeğerdir. Tümüyle bu suçlamayla özdeşleşiyor ve onu aynı biçimde dış dünyaya yöneltiyor. Diğer yandan herkesin gizlediği sır gerçekte başkalarından ve hatta kendisinden bile gizlediği mastürbasyon sırrıdır. Demek ki burada da hastanın saldırganlığı çevrenin saldırganlığına tekabül etmektedir, dış dünyanın sakladığı "sır" ise hastanın bastırmasının bir yansımasıdır.

Son üç örneği izlerken üstben işlevlerinin gelişiminde sözünü ettiğimiz ara basamağın nasıl ortaya çıktığını gördük. Dıştan gelen eleştirinin içe yansıtılmasından sonra bile bireyin içinde ceza tehditleri ve suç tümüyle birleşmemiştir. Eleştiri içselleştirilirken suçlama dışsallaştırılır. Bu da şu anlama gelir: *Saldırganla özdeşleşme mekanizması* başka bir savunma aracıyla, suçun *yansıtılmasıyla* tamamlanır.

Yansıtma mekanizmasının yardımıyla bu özel gelişim yolunu izleyen bir ben, eleştiride bulunan otoriteleri içe yansıtarak üstbenin parçası haline getirecek, kendi yasak itkilerini ise dışarıya yansıtma olanağına kavuşacaktır. Böyle bir ben kendisine karşı sert davranmaktan çok çevresine karşı hoşgörüsüz olmayı yeğleyecektir. Ben, neyin mahkûm edilmesi gerektiğini öğrenirken, bu savunma mekanizmasının yardımıyla da kendisini özeleştirmenin getireceği hoşnutsuzluktan korumuş olur. Çevredeki suçluya karşı duyulan öfke, kişinin kendi suçluluk duygusunun bir öncülüdür ve onun yerini tutar. Kişinin kendi suçunu algılamasının güçlendiği durumlarda bu öfke de otomatik olarak artacaktır. Üstben gelişiminin bu ara dönemi ahlakın da bir ön basamağını oluşturur. Gerçek artık üstbenin şart koştuğu standartta içerilen içselleştirilmiş eleştiri, benin kendi hatasını algılamasıyla çakıştığında ortaya çıkar. Bundan böyle üstbenin sertliği dışarıya değil, içeriye yönelecek, dışarıya karşı olan hoşgörüsüzlük de böylece azalacaktır. Fakat bu gelişim aşamasından başlayarak ben özeleştiri ve suçluluk duygusunun yaratacağı daha şiddetli bir hoşnutsuzluğun yükünü taşımak zorunda kalacaktır.

Bazı bireylerin üstben oluşumunun bu ara basamağında takılıp kalmaları ve olayın içselleştirilmesini hiçbir zaman tamamlamamaları da mümkündür. Böyleleri kendi suçlarını algılamalarına rağmen çevreye karşı saldırganlığı sürdürürler. Üstben bu durumlarda çevreye karşı, melankoliğin üstbeninin kendi benine karşı olduğu kadar acımasızdır. Üstben gelişimindeki bu tür ketlemeler sonuca ulaş-

mayacak bir melankolik durum gelişiminin başlangıcını gösteriyor olabilir.

"Saldırganla özdeşleşme" bir yandan üstben oluşumunun bir ön basamağıyken, diğer yandan da paranoya oluşumunda bir ara dönem oluşturmaktadır. Özdeşleşmenin kullanımı üstben oluşumuyla yansıtmanın kullanımı da paranoyayla ortak özellikler taşır. Yine de özdeşleşme ve yansıtma, uygulandıkları malzemeye göre çok çeşitli sonuçlara yol açabilen ben eyleminin olağan biçimleridir.

İçer yansıtma ve yansıtmanın burada "saldırganla özdeşleşme" olarak adlandırdığımız bu özel birleşimi, ancak ben onu otoriteyle olan çatışmasında, yani kaygı nesneleriyle başa çıkma çabalarında kullandığı sürece olağan yaşamın bir parçası sayılabilir. Sevgi ilişkilerine aktarıldığında bu savunma süreci, zararsızlığını yitirip patolojik bir kimlik kazanacaktır. Nitekim kendi aldatma eğilimlerini karısına yer değiştiren, daha sonra da karısının sadakatsizliği konusunda ateşli suçlamalarda bulunan koca da, karısının suçlamalarını içer yansıtıp kendi idinin bir ögesiniyse karısına yansıtmaktadır (krş. Freud, 1922: 388). Fakat buradaki kocanın amacı dışardan gelecek saldırganlığı önlemek değil, eşine olan olumlu libidinal saplantının içerden gelen rahatsız edici güçlerle sarsılmasını önlemektir. Bu durumda sonuç da daha değişiktir. Çevresindeki eski saldırganlara karşı saldırganca bir tutum almak yerine böyle bir hasta karısına kıskançlıkla, yansıtılmış kıskançlığında ifade bulan takıntılı bir saplantıyla bağlanacaktır.

Bireyin eşcinsel sevgi itkilerine karşı savunmasında kullanıldığı yansıtma mekanizması diğer mekanizmalarla çeşitli birleşimler oluşturabilir. *Karşıtına çevirme*, yani burada sevginin nefrete çevrilmesi, içer yansıtma ve yansıtmanın başlattığını tamamlar ve paranoide hezeyanların oluşumuna zemin hazırlar. Her iki durumda, yani zıt ve eşcinsel sevgi itkilerine karşı savunmada, ben yansıtma yaparken artık isteğince davranmamaktadır. Benin kendi bilinçdışı itkilerini yerleştireceği yerin seçimi "partnerdeki aynı tür bilinçdışı itkileri ortaya çıkaran algısal malzeme" tarafından belirlenir (Freud, 1922: 388).

Değişik savunma biçimlerinin kullanımları arasında gösterdiğimiz bu kuramsal ayrımları yapabilmenin ötesinde "saldırganla özdeşleşme" sürecinin analizi bize psikanaliz sırasındaki aktarımlarda kaygı nöbetlerinin ve saldırganlık patlamalarının ayrımında da yardımcı

olacaktır. Analitik çalışmamız sonucunda hastadaki gerçek nitelikte bilinçdışı saldırgan dürtü itkilerini bilinç düzeyine yükselttiğimiz zaman, birikmiş olan duygulanım aktarımında tepki yenilenmesi yoluyla rahatlatılmaya çalışılır. Fakat hastada ortaya çıkan saldırganlık, gerçekte hastanın bizde gördüğünü sandığı eleştiriyi özdeşleşmesinden ileri geliyorsa o zaman bu saldırganlık "pratik bir şekilde ifade edilmekten" ve "tepki yenilenmesinden" hiç etkilenmeyecektir. Bu durumda saldırganlık, bilinçdışı dürtü itkilerinin yasaklanması ve cezalandırılması sürdürükçe artar ve söz ettiğimiz oğlarda masturbasyon eyleminin itiraf edilmesinden önce olduğu gibi ancak cezalandırılma ve üstben korkularının giderilmesiyle ortadan kalkar.

X. Bir Tür Özgecilik

Yansıtma mekanizmasının etkisi, tehlikeli dürtüsel itkilerin düşünsel temsilcileriyle ben arasındaki bağlantıyı koparmaktır. Bu açıdan en çok bastırma sürecine benzer. *Yer değiştirme, karşıtına çevirme, kendine yöneltme* gibi mekanizmalar dürtüsel sürecin kendisi üzerinde etkili olurken bastırma ve yansıtma, yalnızca onun algılanmasını engeller. Bastırmada karşı çıkılan düşünce ide geri itilirken yansıtma çevreye yer değiştirir. Özel bir kaygı türüne özgü olmaması, tam tersine, nesnel kaygı, üstben ya da dürtü kaygılarının herhangi birinin sonucu olarak ortaya çıkabilmesiyle de yansıtma, bastırma mekanizmasına benzer. İngiliz analiz okulunun yazarları, yaşamın ilk aylarından başlayarak tüm bastırmalardan önce, ilk saldırgan dürtüsel itkilerin yansıtıldığını ve bunun çocuğun dünyayı algılayışında ve kişilik gelişiminde çok büyük önem taşıdığını ileri sürmektedirler.

En azından şu kadarını rahatlıkla söyleyebiliriz, ilk çocukluk dönemi boyunca küçük çocuğun beninin yansıtmalara başvurma başlangıcı doğaldır. Yansıtma çocuğun kendisi için tehlikeli olmaya başlayan etkinlik ve dileklerini kendisinden uzaklaştırmasına ve çevresinde bunların sorumluluğunu taşıyacak yeni bir suçlu aramasına yardım eder. Çocuk kendi suçunu "yabancı bir çocuk"a, bir hayvana, hatta cansız eşyalara yıkmakta hiçbir sakınca görmez. Normalde çocuk beni bu yolla sürekli olarak yasaklanmış dürtüsel itkilerini ve dileklerini kendinden uzaklaştırır ve tamamen çevresine dağıtır. Eğer otoriteler,

dileklerini cezalandırma tehditleriyle karşılıyorsa, ben, dileklerini yansıtmış olduğu, şamar oğlanı haline getirdiği kişilerin cezalandırılmasını bekler. Eğer yansıtmaya yol açan neden kendi suçluluk duygularıysa, özeleştiride bulunmak yerine çevresini suçlayacaktır. Her iki durumda da seçtiği vekilden uzaklaşır ve onu yargılarken çok acımasız davranır.

Fakat yansıtma mekanizması yalnızca kıskançlığın yansıtılması ve saldırganlığın çevreye mal edilmesi yoluyla insan ilişkilerine sekte vuran bir mekanizma değildir. Kimi zaman da olumlu bağlanmaların kurulmasını, insan ilişkilerinin pekiştirilmesini sağlar. Yansıtmının bu olağan fakat daha az dikkati çeken biçimini, "dürtüsel itkilerimizden başkaları yararına "özgeci bir vazgeçiş"² olarak adlandırabiliriz.

Bu olguya bir örnek vermek istiyorum:

Genç bir mürebbiye analiz sırasında çocukluk yıllarında iki dileği olduğunu anlatıyor: Güzel giysileri ve bir sürü çocuğu olsun istiyormuş. Fantezilerinde neredeyse takıntılı bir biçimde bu iki dileğinin gerçekleştiğini hayal ediyormuş. Fakat bu iki en önemli dileğinin yanında bir sürü başka isteği de varmış. Yaşça kendisinden çok daha büyük olan oyun arkadaşlarının sahip oldukları her şeye sahip olmak ve yaptıkları her şeye katılmak, hatta her şeyi onlardan iyi yapmak ve onların hayranlığını kazanmak istiyormuş. Hiç bitmeyen "Ben de isterim!" i çevresindeki yetişkinler için bir sorun haline getirmiş. Ayrıca dileklerinin çoğu hemen yerine getirilmesi gereken ve güç doyurulan nitelikteymiş.

Yetişkinliğindeyse ilk bakışta alçakgönüllü ve fazla talepkâr olmayan bir kişi izlenimi bırakıyor. Psikanalitik tedaviye geldiğinde henüz evlenmemiş, çocuğu yok, giyimiye oldukça özensiz ve dikkati çekmeyen türden. Pek haset ve hırs belirtisi göstermiyor, ancak kendi dışındaki gereklilikler zorunlu kıldığı zaman başkalarıyla yarışmaya giriyor. Hakkında oluşan ilk izlenim, sıklıkla rastlandığı gibi, kişilik gelişiminin çocukluk çağına taban tabana zıt yönde gelişmiş olduğudur; dilekleri bastırmaya uğramış ve hastanın bilincindeki yerleri tepki oluşumlarıyla doldurulmuş olabilir (hayran olunma isteği yerine alçakgönüllülük, yükselme hırsı yerine gösterişten kaçma gibi). Bu varsayıma göre bastırmanın nedeni olarak da teşhirci itki-

lerden ve çocuksu isteklerden kaynaklanıp daha sonra tüm dürtüsel yaşamı etkisi altına almış bir cinsel yasak beklenirdi.

Ama hastanın güncel davranışları tümüyle bu izlenimi doğrular nitelikte değil. Yaşamından daha ayrıntılı olarak söz ettiğinde, geçmişteki dileklerini onayladığını görüyoruz, bastırmadan sonra pek olası bir durum değil bu. Kendi cinselliğini yadsımış olması, kadın arkadaşlarının ve meslektaşlarının sevi deneyimlerini sevecen bir yaklaşımla izlemesine engel değil. Çöpçatanlık konusunda çok hevesli ve bir sürü sevi serüveninin sırdaşı oluyor. Kendi üstü başıyla pek ilgilenmezken, başkalarının giyimine etkin biçimde katkıda bulunuyor. Kendi çocuksuzluğuna rağmen kendini başkalarının çocuklarına adanmış; bu durumun meslek seçimine de yansıdığını görüyoruz. Diyebiliriz ki arkadaşlarının güzel giysileri ve çocukları olması, beğenilmeleri, onun için her şeyden daha önemli. Buna analoji oluşturacak biçimde, kendisi tevekkül gösterirken mesleki gelişimlerini dikkatle izlediği erkek sevgi nesnelerinin yükselmelerini hırsla istiyor. İnsan, hastanın yaşamının her türlü ilgi ve dilekten arınmış olduğu izlenimine kapılıyor. Analize gelmeye başladığı tarihe kadar hemen hemen hiçbir olaya rastlanmıyor bu yaşamda. Kendi amaçlarına ulaşmaya çalışacağına tüm enerjisini yakınlarının deneyimlerini paylaşırken tüketiyor. Kendi yaşamını yaşayacağına başkalarınınkinde yaşıyor.

Ana-babasıyla çocukluk çağındaki ilişkilerinin analizinde geçirdiği içsel değişimle ilgili önemli bilgiler de gün ışığına çıkıyor. Erken çağda dürtülerinden feragat etmesi üstbeninin özellikle sert bir yapı kazanmasıyla sonuçlanıyor, hasta bundan böyle arzularını doyurmak için hiçbir etkinlik gösteremiyor. Gerek penis sahibi olma isteğinin uzantısı olan erkeksi yükselme fantezileri, gerekse çocuk sahibi olma, çıplak ya da güzel giysiler içinde babasının hayranlığını kazanma gibi dişil istekleri yasaklanıyor. Fakat bu itkiler bastırılmıyor. Her biri için çevrede bu itkilerin depolanacağı vekiller bulunuyor ve her bir istek bu kişilerden birine yansıtılıyor. Arkadaşlarının süs düşkünlüğü kendi süslenme isteklerini onlara yansıtması için bir vesile oluyor, benzer biçimde libidinal arzuları ve yükselme fantezileri de çevreye, çevredeki kişilere aktarılıyor. Demek ki hasta, tıpkı bundan önceki bölümün örneklerinde gördüğümüz gibi, yasaklanmış itkilerini başka insanlara yansıtıyor. Tek ayırım yansıtmaya uğrayan içeriğin bundan sonraki işlenişinde. Hasta bulduğu vekilden uzaklaşacağına onunla

özdeşleşiyor. Bu vekilin isteklerini anlayışla karşılayıp dahası kendini ona çok da yakın duyumsuyor. Söz konusu dürtü itkilerini kendi beninde olunca yargılayıp suçlu bulan üstben, aynı dürtüyü çevrede şaşılacak derecede hoşgörüyle karşılıyor. Hastanın elde ettiği dürtüsel kaynaklı haz, başkalarının dürtülerini doyururken duydukları ve hastanın da paylaştığı hazdır, başkalarının duyduğu hazzı paylaşması yansıtma ve özdeşleşme mekanizmalarınca mümkün kılınmaktadır.³ Kendi dürtülerine koyduğu yasağın öz yaşamında zorunlu kıldığı çekingен tutum, yabancı bir nesne üzerine yansıttığı aynı dilekleri gerçekleştirmesi söz konusu olduğunda tümüyle ortadan kalkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kendi dürtüsel itkilerinden başkaları yararına feragat etmiş olmasının bencilce bir anlamı da var. Diğer yandan başkalarının dürtülerinin doyuma ulaşması için harcadığı çabaların da özgeci olarak nitelenmesi gerekir.

Kendi dilekleriyle başkalarınıninki arasındaki, tüm yaşam biçimine damgasını vuran bu bağlantı, hastanın analiz sırasında anlattığı birçok küçük olayda büyük bir kesinlikle saptanabiliyor. Örneğin on üç yaşındayken önceleri çok kıskandığı ablasının bir arkadaşına gizlice âşık oluyor. Aslında oğlanın da kendisini kimi zaman ablasına yeğlediğini düşünüyor ve sevgisinin belirtilerini görmek için sabırsızlanıyor. Yine böyle bir bekleyiş anında, bundan önce de sıklıkla olduğu gibi küçümsendiğini görüyor. Genç adam bir akşam çıkıp geliyor ve ablasını gezmeye götürmek istiyor. Hasta, önce nasıl hüsrân duygusuyla elinin ayağının tutmaz olduğunu, daha sonra bu duygunun yerini nasıl bir koşuşturmaya bıraktığını analiz sırasında tam bir açıklıkla anımsıyor. Ablasının gezintide daha "güzel" olmasını sağlayacak ne varsa bulup getirmeye, büyük bir istekle ablasını süslemeye başlıyor. Bu sırada çok mutlu oluyor, eğlenceye gidecek olanın kendisi değil de ablası olduğunu tümüyle unutuyor. Sevi ve hayran olunma arzularını rakibine yansıtmış, hasedinin öznesiyle özdeşleştiği için arzusunun onun kişiliğinde gerçekleşmesinden zevk almaktadır.

Hasta bu süreci dileklerinin gerçekleşmediği, tersine engellenmeyle karşılaştığı zamanlarda da yaşıyor. Kendi gözetimine verilen çocuklara güzel yiyecekler vermekten hoşlanıyor. Bir keresinde bir anne hazırladığı çok özel bir yiyeceği çocuğu için feda etmeye karşı

3. Paul Federn'in (1936) "duygudaş özdeşleşme" kavramı ve bu konudaki açıklamalarıyla karşılaştırınız.

çıkıyor. Kendisi genelde damak zevklerine karşı kayıtsız kalmasına karşın, annenin bu tutumu onda büyük bir öfkeye yol açıyor. Yabancı bir nesnenin dileğinin geri çevrilmesini kendi dileğinin geri çevrilmesi olarak algılıyor, bir önceki örnekte ablasının dileğinin gerçekleşmesiyle mutlu olduğu gibi. Görülüyor ki başkalarına devrettiği şey, dileklerini özgürce gerçekleştirme hakkıdır.

Bu son özellik, aynı türden başka bir kadın hastanın yaşantısında daha açık olarak beliriyor. Kayınbabasıyla çok iyi ilişkiler içinde olan genç bir kadın, kaynanasının ölümünü alışılmadık tepkilerle karşılıyor. Söz konusu genç kadına ailenin diğer kadınlarıyla birlikte ölünün bıraktığı giysileri dağıtma görevi veriliyor. Diğer kadınlardan farklı olarak genç kadın, kendisi için bir tek giysi bile almamakta diretiyor. Bunun yerine yoksul bir kuzinine armağan etmek üzere bir palto alıyor. Fakat ölen kaynananın kız kardeşi paltonun kürk yakasını söküp almak istediğinde, o ana kadar gayet sakin, dahası ilgisiz davranan genç kadın birdenbire tarifsiz bir öfkeye kapılıyor. Başka zamanlarda ketlenmiş olan saldırganlığını tüm yeğinliğiyle teyzeye yönelterek sonunda vermek istediği paltonun tamamının gözettği kuzinine verilmesini sağlıyor. Bu olay çözümlendiğinde hastanın suçluluk duygularının kaynanasının eşyalarından bir şey almasını engellediği görülüyor. Giysiyi almak onun için kayınbabasının yanında kaynanasının yerini alma dileğini simgeliyor. Bu yüzden kendi adına özveride bulunup "annesinin" mirasına konma dileğini kuzinine terk ediyor. Bu yeni konumda gerek sahip olma isteğini, gerekse hüsrancı tüm şiddetiyle duyumsuyor ve doğrudan kendisinin hiçbir zaman yapmayacağı düşlerinin gerçekleşmesi için savaşım veriyor. Kendi dürtüsel itkilerine karşı acımasız davranan üstben kendi beninden uzaklaştırıldıklarında bu itkileri benimseyebiliyor. Her zaman ketlenmiş olan saldırgan davranışlar, başkasının dileklerini kabul ettirmek söz konusu olduğunda benle bağdaşabiliyor.

Yansıtmaya ve özdeşleşmenin bir birleşiminden oluşan bu savunma mekanizmasına bir kez dikkatimiz yöneldikten sonra, hayatta burada sergilediğimiz iki örneğe eklenebilecek birçok olay gözlemleyebiliriz. Örneğin, vicdani endişeler yüzünden bir türlü evlenmeye karar vermeyen bir genç kız, kız kardeşinin nişanlanmasını tüm enerjisiyle destekliyor. Kendisi için para harcaması gerektiğinde takıntısı tarafından ketlenen bir hasta başkalarına armağan vermek söz konusu olduğunda çok eli açık davranıyor. Kaygıları yüzünden kendi yolculuk

planlarını gerçekleştiremeyen bir kadın hasta, arkadaşlarına kendisinden beklenmeyecek bir hararetle yolculuk etmelerini öneriyor. Kız kardeş, arkadaş ya da armağan verilenle özdeşleşmiş olmanın hiç yapılmayan bir göstergesi daha vardır; birdenbire ortaya çıkıp, hastanın kendi dilekleri vekil üzerinde gerçekleştiği sürece devam eden bir yakınlık duygusu. Halk söyleyişleri öteden beri "çöpçatanlık eden evde kalmış kızlar"la; "kendileri kâğıt oyunlarına katılmayıp hariçten gazel okuyarak oyuncuları en yüksek oyunlara girmeye yüreklendirenler"le inceden inceye dalga geçer. Dürtüsel itkilerinden başkasının yararına özveride bulunup kendi isteklerinin bu vekil üzerinde gerçekleşmesini izlemek, gerçekten de insanın kendi katılmaya cesaret edemediği bir oyunu ilgi ve zevkle izlemesine benzer.

Öte yandan bu savunma sürecinin başırsı iki yönlüdür. Kullanıldığı yerde, bireyin birlikte yaşadığı insanların dürtüsel doyumlarına karşı eli açık, hoşgörülü bir tutum almasını, böylece üstbenin yasağına karşın dolaylı olarak dürtüsel doyuma ulaşmasını sağlamakla kalmaz; aynı zamanda başlangıçta isteklerin gerçekleşmesini sağlayacak olup, sonradan ketlenmiş olan etkinliği ve saldırganlığı da yeniden özgür kılar. Kendisine oral hazlar sağlamak için hiçbir girişimde bulunamayan kadın hastamız, böylelikle yabancı bir çocuğun oral yasaklar koyan annesine kızıp köpürebilir. Diğer hasta, evin ölen hanımının haklarını ele geçirme çabası kendisi için yasaksa da bir başkasının simgesel haklarını tüm saldırganlığıyla savunabilir. Kendi mağasının artırılmasını istemeye hiçbir zaman cesaret edemeyecek olan bir kadın memur, bir meslektaşının haklarını savunmak üzere birdenbire kadın yöneticiye saldırabilir. Böylesi durumları çözümlediğimizde, savunma sürecinin, herhangi bir dürtünün anne ya da baba otoritesine karşı doyurulması uğruna girilen çocukluk çağındaki çatışmadan kaynaklandığını görüyoruz. Anneye yöneltilen saldırganlık, bireyin kendi istekleri söz konusu olduğu sürece yasaktır, ayıplanır, fakat iş –sözde– yabancıların isteklerinin gerçekleşmesine gelince saldırganlık ortaya çıkarır. Bu tipin en bilindik temsilcisi, kamuoyu karşısına çıkıp, tüm saldırganlığı ve etkinliği ile bir küme insandan, başka bir küme insana armağan etmek üzere para isteminde bulunan "yardımsever"dir. Uç örneğiye belki de ezilenler adına bir egemeni öldüren suikastçı tipidir. Serbest kalan saldırganlık dürtüsünün yöneldiği nesneyse, her zaman, çocukluk döneminde dürtüden vazgeçme zorunluluğunu koyan otoritenin bir temsilcisi olacaktır.

Dürtülerin yansıtıldığı kişi çeşitli etmenlerce belirlenir. Yasak dürtünün benin dışında, çevrede algılanması büyük bir olasılıkla yansıtma için yeterli bir çıkış noktası oluşturmaktadır. Kayınvalidenin mirasının söz konusu olduğu vakada, vekil olarak seçilen kişinin yakın bir akraba olmaması, hastanın kendisi için enstest anlamına gelecek arzusun zararsız hale gelmesini sağlamıştır. Birçok kez isteklerin yansıtıldığı kişi geçmişte bir haset nesnesi olmuştur. İlk örneğimizdeki özgeci mürebbiye, hırslı fantezilerini erkek, libidinal arzularınıysa kadın arkadaşlarına yansıtmaktadır. Erkek arkadaşları geçmişte penis hasedinin nesnesi olan babasıyla ağabeyinin, kız arkadaşlarıysa çocukluğun daha sonraki bir aşamasında penis hasedinin güzelliğe duyulan haset biçiminde yer değiştirdiği ablanın yerini almışlardır. Yükselme planlarını gerçekleştirmekte bir kız olarak engellendiğini duyumsuyor, diğer yandan bir kız olarak da kendini erkeklerin hoşuna gidecek kadar güzel bulmuyor. Hüsrana uğrayınca da isteklerini daha yeterli bulduğu nesnelere yer değiştiriyor. Elde edemediklerini, erkeklerin meslek yaşamında, kendinden daha güzel olan kızlarınsa sevgide, onun adına elde etmelerini bekliyor. Özgeci vazgeçiş, burada hastanın narsisistik yaralanma ile başa çıkmasını sağlayan bir yöneme dönüşmüştür.

Dürtüsel isteklerden onları gerçekleştirmeye daha uygun bir nesne yararına el çekilmesi, çoğunlukla bir kızın bir erkekle olan ilişkisinde belirleyici olan yöntemdir. Bu tür ilişkilerde kız, her türlü gerçek nesne ilişkisinin dışında kalır ve erkeği kendi kişiliğinin temsilcisi olarak seçmiş olur. Bu "özgeci" bağlanma çerçevesinde erkekten yaşamı boyunca, kendisinin kadınlığından ötürü gerçekleştiremeyeceğini duyumsadığı planlarını gerçekleştirmesini, yani yerine yüksek öğrenim görmesini, belirli bir mesleği seçmesini, ünlü ya da zengin olmasını talep eder. Bu vakalarda bencillikle özgecilik çok çeşitli oranlarda bir araya gelebilir. Ana-babayla çocuklar arasındaki ilişki de de yaşam tasarılarının böyle özgeci-bencil bir tutumla çocuklara aktarılmasına sıklıkla rastlanır. Ana-babanın kendi yaşamlarında gerçekleştiremedikleri ihtiraslarını daha uygun durumda olan çocuklarının yardımıyla elde etmeye çalıştıkları söylenebilir. Belki de anaların oğullarına olan o en özgeci sevgilerindeki önemli belirleyicilerden biri, isteklerini, erkekliklerinden dolayı bunları gerçekleştirmeye daha "uygun" olan oğullarına aktarmış olmalarıdır. Gerçekten de bir erkeğin yaşamındaki başarılar, ona bağlı olan kadınların özverilerinin

karşılığını büyük ölçüde ödemiş olur.

Edmond Rostand'ın *Cyrano de Bergerac* oyunu böyle özgeci bir vazgeçişin en güzel ve ayrıntılı bir örneğidir. Oyunun kahramanı akıllı ve yiğitliğiyle ün kazanmış ama çok çirkin olan burnu yüzünden kadınların sevgisinden yoksun kalmış bir on yedinci yüzyıl Fransız soylusu, şair ve muhafız alayı subayı olan tarihi bir kişiliktir. Güzel kuzini Roxane'a âşık olur, fakat çirkinliğinin bilinciyle her türlü karşılık beklentisinden derhal vazgeçer. Kılıç kullanmadaki yıldırıcı becerisiyle tüm rakiplerinin önüne geçeceği yerde, sevgisini, isteklerini, daha yakışıklı bir erkeğe bırakır. Bu feragatten sonra tüm gücünü, yürekliliğini ve zekâsını kendinden daha şanslı olan bu adama sunar, isteklerine ulaşabilmesi için ona elinden gelen her türlü yardımı yapar. Geceleyin iki erkeğin de sevdikleri kadının balkonu altında olduğu bir sahnede oyun doruk noktasına ulaşır. Rakibine Roxane'in sevgisini kazandıracak sözcükleri fısıldayan Cyrano, daha sonra karanlıkta onun yerine geçer, ateşli konuşmasının coşkusu içinde kur yapanın kendisi olmadığını unuttur ve ancak son anda, dilekleri kabul edilen yakışıklı Christian kucaklaşmak için balkona tırmanırken özverili tutumuna geri dönebilir. Rakibinin dostluğunu giderek daha çok benimser, savaşta kendi yaşamı yerine onun yaşamını kurtarmaya çalışır. Ölüm Christian'ı, vekilini elinden aldığı anda, kendine yasak saydığından Roxane'a kur yapmaktan da vazgeçer. Yazarın, Cyrano'nun sevi yaşamıyla şair olarak yazgısı arasında kurduğu koşutluk, Cyrano'nun özgeciliğinde anlatılmak istenenin yalnızca ilginç bir sevi serüveni olmadığını imliyor. Christian nasıl Cyrano'nun şiir ve mektuplarıyla Roxane'in sevgisini elde ediyorsa, Corneille, Molière ve Swift gibi şairler de yazarın bilinmeyen yapıtlarından aldıkları sahneleri olduğu gibi kullanarak ünlerine ün katarlar. Oyundaki Cyrano bu yazgıyı benimsemiştir. Sözlerini kendisinden daha yakışıklı olan Christian'a verdiği gibi, kendisinden daha büyük bir dâhi olan Molière'e de verir. Kendisinde saptadığı, kendisini küçük görmesine yol açan bir kusur, kendisinden daha iyi bir konumda olanları isteklerini, düşlerini gerçekleştirmeye daha uygun nesneler olarak görmesine yol açmaktadır.

Ölüm korkusu konusundaki ufak bir gözlemimizle bu bölümün sonunda özgeci vazgeçiş kavramına değişik bir açıdan yaklaşmak istiyoruz. Dürtüsel isteklerini büyük ölçüde başkalarına yansıtmış olan kişilerin hemen hepsinde ölüm korkusu yaşantısının olmadığı görü-

tür. Böyle bir ben, tehlike anında bile kendi yaşamı için endişe duymaz. Bunun yerine sevgi nesnelerinin yaşamı için abartılmış bir kaygı ve endişe duyar. Güvenliklerine yaşamsal önem verilen bu nesnelerin dürtüsel isteklerin yer değişimiyle aktarıldığı kişiler olduğunu gözlemlerimiz göstermiştir. Örneğin sözünü ettiğimiz genç mürebbiye gebelikleri ve doğumları sırasında arkadaşlarının yaşamlarını yitirebileceklerinden abartılmış bir biçimde kaygılanır. Cyrano, yukarıda anlattığımız gibi Christian'ın güvenliğini savaşta kendi güvenliğinin çok üzerinde tutar. Burada, bastırılmış yarışma duygularının savunma süreci içinde ölüm isteği biçiminde bilinç düzeyine çıktığını varsaymak yanlış olur. Böylesi kaygıların ve kaygı yokluğunun analizinden elde edilen sonuç odur ki, kişi öz yaşamını ancak dürtülerinin doyumunu olasılığını içerdiği ölçüde değerli ve korunmaya değer saymaktadır. Dürtüsel isteklerden yabancı nesneler yararına el çekildiğinde kişinin öz yaşamı yerine yabancıların yaşamı değer kazanmaktadır. İsteklerin yansıtıldığı nesnenin yok olması, örneğin Cyrano için Christian'ın ölümü, tüm umutların, isteklerin gerçekleşmesi olasılığının yok olması anlamına gelir.

Söz ettiğimiz genç mürebbiye, analizinden sonra, geçirdiği bir hastalık sırasında ilk kez ölüm düşüncesinin kendisine acı verdiğini duyumsuyor. Yeni evini döşeyip kendisine mesleğinde saygınlık kazandıracak bir sınavı verene kadar yaşayabilmeyi çok istediğinin kendisi de şaşırarak ayırımına varıyor. Ev ve sınav yüceltilmiş biçimde de olsa dürtüsel isteklerinin gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Analiz ona bu isteklerini yeniden kendi yaşamıyla bağlantılandırma gücünü sağlamıştır.⁴

4. Erkek eşcinselliğinin gelişim koşullarıyla özgeci vazgeçişteki ilişkilerin benzerliği çok açıktır. Eşcinsel de annesi tarafından sevilme istemini daha önce haset duyduğu küçük erkek kardeşine aktarır. Burada değişik olan, eşcinselin anne tarafından sevilme istemine kendisi anne tavrını benimseyerek doyum sağlaması, yani ana-oğul ilişkisinden hem etkin hem edilgin olarak haz kazanmasıdır. Bu sürecin, özgeci vazgeçişin sergilediğimiz örneklerinde ne dereceye kadar rol oynadığını söylemek güç. Cyrano ve özgeci mürebbiyenin duydukları doyum doğallıkla isteklerini aktardıkları kişinin başarısından aldıkları payla sınırlı değildir. İçine girdikleri verme ve yardım etme esikliği, vazgeçişin *kendinde* doyum sağlayıcı bir süreç olduğunu imliyor. Kişi saldırganla özdeşleşme sürecinde olduğu gibi edilginlikten etkinliğe geçer, aldığı narsistik yaralar, yardımseverlik rolünün, gücünün vurgu-

lanmasıyla onarılır, edilgin olarak yaşanan engellenme deneyimi etkin olarak başkalarına mutluluk verilmesiyle dengelenir.

İnsanlar arasında kişinin kendi dürtüsel doyumunun yer değiştirmiş ya da yüceltilmiş bir biçimde rol oynamadığı, gerçek bir özgeci ilişkinin bulunup bulunmadığı sorusunu yanıtsız bırakıyoruz. Öte yandan yansıtma ve özdeşleşme sözde özgeci davranışın tek yolu değildir, aynı amaca götüren, kolay izlenebilir diğer bir yol da örneğin mazoşizmin değişik biçimlerinden geçebilir.

D. Dürtü Şiddetinden Korkunun GÜdülediği Savunma

(Ergenlik Görüngüleriyle Örneklendirilmiştir)

XI. Ergenlik Döneminde Ben ve İd

Ergenlik, dürtüsel süreçlerin öneminin açıkça ön plana çıktığı tüm yaşam dönemleri arasında öteden beri en fazla dikkat çeken olmuştur. Cinsel olgunluğun başlamasına eşlik eden ruhsal görüngüler öteden beri psikolojiyi uğraştırır. Psikanaliz dışı literatürde bu yıllarda ortaya çıkan karakter değişimlerinin, ruhsal dengedeki bozuklukların, hepsinden önemlisi bireyin ruhsal yaşamındaki anlaşılmasız, anlaşmaz karşıtlıkların etkileyici bir dille betimlendiğine sıklıkla rastlarız. Ergenlik çağındaki genç, hem bencilliğin doruğundadır, kendisini evrenin özeği ve tek ilgi nesnesi gibi görür hem de yaşamının bundan sonraki aşamalarında bir daha hiç olmayacağı kadar özverili ve kendini adamaya hazırdır. En tutkulu sevi ilişkilerini başlatır, ama başlattığı gibi bitiriverir. Topluma katılma coşkusuyla, önüne geçemediği bir yalnızlık tutkusu, seçtiği öndere körü körüne boyun eğmekle tüm otoritelere karşı inatçı bir başkaldırı arasında gider gelir. Bir yandan çıkarıcı bir materyalist olup, diğer yandan yüce idealist duygularla dolu olabilir. Bir çilekeş gibi yaşarken birdenbire en ilkel dürtülerini doyurmaya girişir. Kendisi onca kolay yaralanırken yakınlarına karşı kaba ve düşüncesiz davranabilir. Ruh hali her şeyi hafife alan bir iyimserlikle derin bir kötümserlik arasında, işe yaklaşımı yorulmaz bir azimle sağır bir atalet ve ilgisizlik arasında değişebilir.

Yerleşik psikolojide bu görüngüleri açıklamayı deneyen birbirinden çok farklı iki kuram vardır. Kuramlardan birine göre ruhsal yaşamda kopan fırtına, muhtemelen kimyasal değişimlerin, yani cinsel salgı bezlerinin yeni başlayan etkinliklerinin dolaysız sonucudur; yani yalnızca fizyolojik olayların ruhsal eşlikçisidir. Diğer kuram fiziksel yapıyla ruhsal yapı arasındaki böyle bir bağı reddeder. Eşzamanlı

olarak ortaya çıkan bedensel değişiklikler nasıl bedensel olgunluğun imleriye, görülen bu ruhsal değişim de ulaşılan ruhsal olgunluğun imleridir, der. Ruhsal ve fiziksel olayların eşzamanlı olarak ortaya çıkmaları birinin diğerinin nedeni olduğunu kanıtlamaz. Yani bu kuram ruhsal gelişimin salgı bezleriyle ilgili ve dürtüsel süreçlerden bağımsız olarak ele alınmasını talep etmektedir. Bu iki psikolojik yönelim yalnızca bir noktada uzlaşır: Ergenlikteki gerek bedensel gerekse ruhsal görüngülerin bireyin gelişiminde çok büyük önem taşıdığı, ergenlikte cinsel yaşamın, sevebilme yeteneğinin ve karakterin temellerinin atıldığı, köklerinin oluştuğu noktasında.

Psikanaliz ise, ruhsal olayları açıklama çabalarında sıklıkla ruhsal çelişkileri çıkış noktası olarak seçmesine karşın, ergenlik çağının psikolojik sorunlarına bugüne kadar şaşılacak derecede az eğilmiştir. Birkaç temel çalışma (Freud, 1905; Jones, 1922; Bernfeld, 1923) dışında ergenliğe gereken önem verilmemiş, bu dönemin araştırılması diğer gelişim dönemlerine ilişkin araştırmaların çok gerisinde kalmıştır. Bunun nedeni, psikanalizin, yukarıda sözü edilen, insan cinsel yaşamının başlangıcının ergenlikte olduğu kanısını paylaşmaması olsa gerekir. Psikanaliz kuramına göre insan cinsel yaşamının iki başlangıç noktası vardır. İlk başlangıç birinci yılda olur. Önemli gelişim adımları ergenlikte değil, erken çocukluktaki cinsel dönemde atılır, genital dönem öncesi önemli cinsel örgütlenmeler tamamlanır, çeşitli dürtü bileşenleri gelişir ve etkinlik kazanır, bireyin normallliği, normal dışılığı, sevmeye yeteneği ya da yeteneksizliği belirlenir. Demek ki bu erken dönemin araştırılması, yerleşik psikolojinin ergenlik çağı araştırmalarından beklediği, cinselliğin kökeni ve gelişimi konusundaki bilgileri de sağlayacaktır. Bu açıdan bakıldığında ergenlik, insan yaşamındaki diğer gelişim aşamaları gibi bir gelişim aşamasıdır yalnızca; çocukluktaki cinsel dönemin ilk yinelenmesidir, bir yinelenme ise yaşamın ileri döneminde, klimakterikte ortaya çıkar. Bu cinsel dönemlerden her biri daha önce kaybedilenleri tazeler, canlandırır, ayrıca doğal olarak her biri insan cinsel yaşamına kendi katkılarını getirir. Ergenlik, bedensel-cinsel olgunluğun başlamasıyla genital eğilimleri ön plana çıkarır, genital eğilimlerin genital öncesi dürtü bileşenleri üzerinde egemenlik kazanmasını sağlar. Klimakterikteyse bedenin cinsel işlevlerinin gerilemesine koşut olarak genital itkiler son bir kez parlar ve daha sonra yerini yeniden genital öncesi itkilere bırakır.

Psikanaliz literatürü bugüne kadar öncelikle cinselliğin insan yaşamındaki bu üç fırtınalı dönemi arasındaki benzerliklerle uğraşmıştır. Benin ve dürtülerin güçlerinin nicelik açısından karşılaştırılması bu benzerliği en belirgin biçimde ortaya koyar. Gerek çocukluk, gerek ergenlik, gerekse klimakterikte görece güçsüz bir benin karşısına görece güçlü bir id dikilir. Yani bunlar idin güçlülük, beninse güçsüzlük dönemleridir. Bu üç dönemde ben-id ilişkisindeki iki etmenden biri açısından güçlü bir nitel benzerliğin de bulunduğu görülür. İnsanın idi yaşamın tüm çağlarında aynı kalır. Dürtüsel itkiler gerçi benle ve çevrenin istemleriyle karşılaştıklarında değişime uğrayabilir, fakat id alanının kendisinde, dürtülerin gelişmesinden, genital öncesi hedeflerin yerini genital hedeflere bırakmasından başka hemen hemen hiçbir şey değişmez. Libido arttığında bastırmadan kurtulup ortaya çıkmaya her zaman hazır olan cinsel istekler, bunlarla bağlantılı nesne yatırımları ve fanteziler, çocukluk, ergenlik, yetişkinlik ve klimakterikte ufak tefek değişiklikler göstermekle birlikte temelde aynı kalır. Libidonun arttığı yaşam dönemleri arasındaki nitel benzerlik demek ki idin görece değişmezliğidir.

Bu yaşam dönemleri arasındaki ayrımlara gelince, psikanaliz literatürü bunlarla bugüne kadar daha az uğraşmıştır. Bu ayrımlar id ile benin ilişkisindeki diğer etmenden, yani benin dönüşüm yetisinin büyüklüğünden kaynaklanır. İdin değişmezliğine karşılık ben değişkendir. Erken çocukluktaki benle ergenlik dönemindeki beni örnek olarak alalım: Kapsamları, içerikleri, bilgileri, yetenekleri, bağımlılıkları ve kaygıları değişmiştir, birbirine benzemez. Bunun doğal sonucu olarak ben dürtülerle olan çatışmalarında her dönemde değişik savunma araçları kullanır. Erken çocukluk ve ergenlik dönemleri arasındaki benzerliklerin araştırılması dürtüsel yaşamı nasıl aydınlatmışsa aralarındaki farklılıkların araştırılmasının da benin oluşumuna ışık tutması beklenir.

Dürtüsel süreçlerin araştırılmasında olduğu gibi benin incelenmesinde de gelişimin ileri aşamalarının anlaşılmasının koşulu erken aşamalarının bilinmesidir. Bende ergenlikte ortaya çıkan bozuklukları açıklayabilmek için öncelikle benin ilk çocukluk çağındaki durumunu anlamış olmamız gerekir. Küçük çocukta ben ve id arasındaki çatışma özel koşullarda gerçekleşir. Oral, anal ve fallik dönem dürtülerinin doyurulma istemi son derece acil, Oidipus ve hadım edilme komplekslerine bağlı duygulanım ve fanteziler olağanüstü canlı, kar-

şılarındakiyse yeni oluşmakta olan, yani güçsüz ve gelişmemiş bir bendir. Buna karşılık, küçük çocuk dizginlenemeyen dürtülerin egemenliğindeki bir varlık değildir, olağan koşullarda içindeki dürtüsel kaygıların baskısını duyumsamaz bile. Çevre, yani eğitici etkiler dürtüsel yaşamına karşı verdiği savaşımında çocuğun güçsüz beninin güçlü bir müttefikidir. Ben sınırlı gücünü, kendinden çok daha güçlü olan, yalnızken karşılarına çıksa mutlaka yenik düşeceği dürtüler önünde sınamak durumunda kalmaz. Çocuğun isteklerini tanıyıp dürtüler karşısındaki gücünü ya da güçsüzlüğünü tahmin etmesine fırsat verilmez. Dış dünya vaatlerle ya da tehditlerle, yani sevgi umudu ve ceza beklentisiyle çocuğun id karşısındaki tutumunu belirler.

Çocuk çevrenin etkisi altında birkaç yıl içinde dürtüsel yaşamını dizginleyip oldukça iyi bir düzeyde tutma becerisini kazanır, ama bu başarının ne kadarını benine ne kadarını çevrenin dolaysız baskısına borçlu olduğunu saptamak olanaksızdır. Çocuğun beni bu çatışma içinde çevre etkilerinin yanında yer aldığı oranda çocuk "uslu" olarak nitelendirilir. Eğer çocuğun beni idin yanında yer alır ve eğitimin dürtülerini doyurmasına koyduğu sınırlamalara karşı savaşırsa çocuğun "yaramaz" olduğu söylenir. Çocuk beninin idle çevre arasındaki bu salınımını ayrıntılı olarak incelemeyi görev edinen bilim pedagojidir. Pedagoji, benle eğitim arasındaki ittifakı giderek sağlamlaştıracak, birlikte yürüttükleri dürtülere egemen olma savaşını yetkinleştirecek araçlar arar.

Fakat çocukluğun bu erken aşamasında eğitimin etki alanı dışında kalan ruh içi bir çatışma vardır. Çevre kısa zamanda çocuğun ruhunda bir temsilci edinir: nesnel kaygı. Nesnel kaygının ortaya çıkışı benin içinde yüksek bir yapının, yani vicdan ya da üstbenin oluştuğunu kanıtlamaz, yalnızca bunun bir öncülü söz konusudur. Nesnel kaygı, çevrenin çocuğa ceza olarak verebileceği zararların önceden duyumsanması, yani bir tür "ön acı"dır, beklenen cezaların her defasında verilip verilmediğinden bağımsız olarak benin davranışını yönlendirir. Çocuğun çevresi ne kadar tehlikeli ve ne kadar tehdit ediciyse nesnel kaygı o kadar büyük olacaktır. Diğer yandan nesnel kaygının dürtüsel süreçlerin kendiliğe yöneltilmesiyle arttığını, sık sık fantezilerdeki kaygılarla birleştiğini ve nesnel değişimleri görmezden gelerek gerçeklikle olan bağıını giderek gevşettiğini biliyoruz. İşte küçük çocuğun ruhunda acil dürtüsel istemlerle akut nesnel kaygı çatışır, bu çatışmayı çözme çabaları çocukluk nevrozlarının belirtileri olarak orta-

ya çıkar. Bu içsel savaşımın izlenmesi ve betimlenmesi bilimsel tartışmalara neden olmaktadır, bazıları bu konunun pedagojinin alanına girdiğini öne sürüyorsa da biz uzun zamandır nevrozlar öğretisinin kapsamına girdiğini biliyoruz.

Bu arada küçük çocuğun beninin durumu da ilerki yaşamında bir daha hiç yeniden üretmeyeceği tipik bir özellik taşımaktadır. İleride karşılaşılacak her savunma durumunda iki yan da bellidir: O dürtü az ya da çok katı bir benin karşısına dikilecek ve kozlarını bu benle paylaşacaktır. Fakat küçük çocuklarda ben çatışmanın ürünüdür ve benin ilerki yaşamda dürtülerin dizginlenmesi görevini üstlenecek olan bölümü bu erken çağda bir yandan idden gelen dürtüsel istemlerin dayatması, diğer yandan da dışarıdan kaynaklanan nesnel kaygının baskısı altında ortaya çıkar. Denebilir ki, ben; bu iki gücün, dürtülerin dayatmasıyla çevrenin baskısının arasındaki dengeye uyum sağlayabilecek şekilde "ölçüye göre" gelişir.¹ Ben oluşumu belirli bir aşamaya ulaştığında ilk çocukluk dönemini kapanmış sayarız. Ben, artık idin karşısında savunma alışkanlıkları kazanmıştır. Dürtüsel doygunlukla dürtüden vazgeçme arasında belirli bir oran saptamıştır, çeşitli çatışmaların çözülmesinde bu orana bağlı kalır. Doyumun ertelenmesinde belirli ölçülere alışmıştır. Nesnel kaygılara uygun düşen savunma yöntemlerini yeğler. Ben ve id arasında bundan böyle her ikisinin de uyacağı bu uzlaşma zeminine ulaşılmıştır.

Bu dönemi izleyen birkaç yıl içinde bu koşullar değişir. Dürtü yeğliliğinin fizyolojik koşullara bağlı olarak azaldığı gizil dönem, benin savunma savaşında bir ateşkes dönemidir. Ben, diğer görevleriyle uğraşmak için zaman kazanmış olur, içeriklerini, bilgi ve yeteneklerinin kapsamını genişletir. Böylece güçlenmiş olur, çevre karşısında eskiden olduğu gibi çaresizce boyun eğmez, çevreyi eskiden olduğu gibi tümgüçlü olarak görmez. Oidipus kompleksini aşabildiği ölçüde dış çevredeki nesnelere karşı tutumu da değişir. Ana-babaya olan kesin bağımlılık gevşer, böylelikle nesne sevgisinin izleyicisi olan özdeşleşme mekanizması çocuğun yaşamında giderek ağırlık kazanır. Ana-baba ve eğitimcilerle çocuk arasında tartışmaya yol açan konularda çocuk onların dilek, şart ve ideallerini giderek artan ölçüde içe yansıtır. Çevre, çocuğun iç evreninde artık yalnızca nesnel

1. Modern pedagojinin uç eğilimlerinin çabaları da çevreyi çocuğun "ölçüsüne" göre değiştirmek biçiminde nitelenebilir.

kaygı olarak belirmez. Çocuk kendi beninde çevrenin istemlerini temsil eden kalıcı bir yapı kurmuştur; bu yapıya üstben adını veriyoruz. Bu gelişmeyle eşzamanlı olarak çocuksu kaygılarda da bir değişim gözlemliyoruz. Çevre korkusu giderek önemsizleşir, yerini bu eski gücün yeni temsilcilerine, üstben kaygısına, vicdani kaygıya ve suçluluk duygusuna bırakır. Bu da gizil dönemdeki benin dürtüsel süreçlere egemen olma savaşında yeni bir müttefik kazanmış olduğu anlamına gelir. İlk çocukluk döneminde nesnel kaygının üstlendiği dürtü savunmasının itici gücü olmak görevini gizil dönemde vicdani kaygı üstlenmiştir. Bu aşamada da dürtüler üzerinde kurulan egemenliğin ne kadarının benin kendisine ne kadarının üstbenin gücüne ve etkinliğine bağlı olduğunu söylemek güçtür.

Diğer yandan gizil dönemdeki bu dinlenme arası uzun sürmez. İki düşmanın, benle idin arasındaki ateşkesin imzalanmasından kısa bir süre sonra savaşan taraflardan birinin güçlenmesiyle varılan anlaşmanın temelleri kökünden değişir. Bedenin cinsel olgunlaşmasını yaratan fizyolojik süreç içinde dürtüsel yaşam canlanır, bu canlılık libidonun artıp taşmasıyla ruhsal yaşama da yansır. Böylece ben ve id arasında belirlenen güçler dengesi sarsılmış, zorlukla ulaşılan ruhsal denge bozulmuş olur; iki ruhsal yapı arasındaki iç çatışmalar yeniden alev alıp parlar.

Başlangıçta idin alanında büyük bir değişiklik yoktur. Gizil dönemle ergenlik arasındaki ergenlik öncesi denilen dönemde bedenin cinsel olgunluğu hazırlık aşamasındadır. Nitel olarak dürtüsel yaşamda bir şey değişmemiş, ancak dürtüsel enerji artmıştır. Bu artış cinsel yaşamla sınırlı kalmaz. İdin kullanabileceği daha fazla libido vardır ve bu libido ayırım yapmaksızın idin çeşitli itkilerine yatırılır. Saldırgan itkiler dizginlenemeyen bir yabanılığa, acıkma oburluğa, gizil dönemdeki yaramazlıklar gençlik suçlarına dönüşür. Çoktan yitip gitmiş olan oral ve anal ilgi nesneleri yeniden belirir. Gizil dönemin güçlkle kazanılmış titizliği, temizliği yerini düzensizliğe, pisliğe bırakır; utanma ve acıma duygularının yerini teşhircilik, acımasızlık ve hayvanlara eziyet etme eğilimleri alır. Benin yapısında iyice yerleşmiş gözüyle baktığımız tepki oluşumları bileşenlerine ayrılverecekmiş gibidir. Diğer yandan eski, unutulmuş eğilimler yeniden bilince çıkar. Oidipus kompleksinden kaynaklanan dilekler fazla çarpıtmaya uğramayan fantezilerde ve hayallerde doyuma ulaşırken, oğlanlarda hadım edilme düşüncesi, kızlardaysa penis hasedi yeniden ilgi alanı-

nın özeğine gelir. Bene yapılan bu saldırının içerdiği öğeler gerçekte pek de yabancımız sayılmaz. Daha önce ilk çocukluk dönemi cinselliği kapsamında tanıdığımız içerikler bir kez daha bilinç yüzeyine taşınmaktadır.

Fakat yeniden ortaya çıkan bu çocuk cinselliği karşısında artık eski koşulları bulamaz. İlk çocukluk döneminin beni gelişmemiş ve karsarsız, yani idden gelen baskıya ve idin biçimlendirmesine açıkken, ergenlik öncesinin beni katı ve pekişmiş bir bendir. Artık kendi ruhsal yapısını bilmektedir: Çocuk beni çevreye karşı ani bir başkaldırı içinde dürtülerini doyurmak için idin yanına geçiverirken genç yetişkinin beni aynı şeyi ancak üstbeniyle iç çatışmalara girmeyi göze alarak başarabilir. Bir yandan id, diğer yandan üstbeniyle arasındaki iyi-ce yerleşmiş ilişkiler, yani bireyin karakteri dediğimiz şey, benin ödün vermesini engeller. Benin yalnızca bir dileği vardır: Gizil dönemdeki karakterini korumak, kendi güçleriyle idin güçleri arasındaki dengeyi yeniden kurmak, dürtülerin artan istemlerine artan savunma çabalarıyla karşı koymak. Varlığını değiştirmeksizin koruyabilmek için verdiği bu savaşta ben hem nesnel kaygı hem de vicdani kaygı tarafından güdülenir, ayırım yapmaksızın çocuklukta ve gizil dönemde kullandığı tüm savunma yöntemlerini kullanır. Bastırır, yer değiştirir, yadsır, karşıtına çevirir, kendine yöneltir; histerik belirtiler, fobiler oluşturur, kaygıyı takıntılı düşünce ve davranışla dizginler. Benle id arasındaki bu savaşı ayrıntılarına kadar izlemeyi sürdürürsek, ergenlik öncesi döneminin huzursuzluk verici görüngülerinin neredeyse tümünün çatışmanın farklı evrelerine uyduğunu anlarız. Fantezi kurma etkinliğinin artışı, genital dönem öncesi (yani sapkın) cinsel doyuma geri dönüş, saldırganlık ve suçlar, idin kısmi başarılarıdır. Çeşitli kaygıların ortaya çıkması, kişilikteki çileci çizgiler, nevrotik belirtilerin ve ketlemelerin ortaya çıkmasıysa artan savunma çabalarının, yani benin kısmi başarılarının göstergesidir.

Gerçek ergenlik dönemine giriş ve bedensel cinsel olgunluğa ulaşma, nicel değişime nitel olanını da ekler. Dürtüsel yatırımdaki artış o ana kadar genel, farklılaşmamış bir nitelikteyken bu durum, en azından erkek ergenliğinde, genital itkilerin yeğlenmesi yönünde değişir. Ruhsal alanda bu, libidonun genital öncesi itkilerden geri alınması ve genital duygular, amaçlar ve nesne düşünceleri üzerinde yoğunlaştırılmasıyla olur. Böylece genital cinsellik ruhsal anlamda yükselir, genital öncesi eğilimlerse arka plana itilir. İlk sonuç, durumda-

ki gözle görülür iyileşmedir. Eğitici konumundaki çevre, ergenlik öncesindeki dürtüsel yaşamın genital öncesi niteliğini kaygıyla izler ve anlayamazken, o yontulmamışlığın, saldırganlığın ve sapkınlıkların bütün gürültü patırtısıyla sanki bir anda uçup gittiğini saptar ve rahatlar. Genital öncesi eğilimlerin yerini alan genital dönem erilliği tümüyle toplumun izin verdiği sınırlar içinde kalmaya razı olmasa bile toplum tarafından çok daha hoşgörülü bir biçimde değerlendirilir. Oysa genital öncesi eğilimlerde ergenliğin doğal gelişimiyle ortaya çıkan kendiliğinden iyileşme büyük ölçüde yanıltıcıdır. Bu fizyolojik iyileşmenin yalnızca ergenlikten önce genital öncesi saplantıların egemen olduğu durumlarda dengeleyici, sağaltıcı bir etkisi olabilir. Örneğin edilgin-dişil bir erkek çocuk, libidonun cinsel organlara kaymasıyla birdenbire eril ve etkin özellikler kazanabilir. Ama bu, bu oğlanın hadım edilme kaygısının ve çatışmalarının –ki dişil tutumu bunların etkisiyle benimsemişti– çözümlendiğini ya da ortadan kalktığını göstermez. Genital alandaki libido yatırımının geçici bir süre için artması bunları geçici bir süre için gizlemektedir. Ergenlikteki dürtü baskısının yetişkin yaşamındaki olağan düzeye düşmesiyle bunlar oldukları gibi yeniden ortaya çıkacak ve kişinin erilliğine yine zarar verecektir. Ergenlik döneminde geçici olarak anlamlarını yitiren oral ve anal saplantılar için de aynı kural geçerlidir. Bu saplantıların anlamı ergenliğe karşın saklı kalır, genital öncesi oluşumların eski patojen çekiciliği ilerki yaşamda aynı yoğunlukta yeniden ortaya çıkar. Çocuklukta ve ergenlik öncesinde bile oral ve anal değil de fallik ilgi alanının ağır bastığı durumlarda, örneğin fallik teşhirci eğilim gösteren erkek çocuklarında da ergenliğin dengeleyici etkisi doğal olarak başarısız kalacaktır. Bu örnekte, ergenliğe özgü genital libido artışı bozukluğu düzeltilmediği gibi, hasta edici etkilerle aynı yönde çalışır. Çocuksu sapkınlığın kendiliğinden düzelmesi söz konusu olmadığı gibi, varolan durum çok kaygılandırıcı biçimde kötüye gider. Fallik eğilimler, artık dizginlenemeyen, olağandışı düzeyde artmış genital bir erillik dönüşür.

Dürtü hedeflerinin normal-normaldışı olarak ayrılması tümüyle yetişkin yaşama özgü bir değer standardına bağlıdır, genç ergenin beni bu değerlerle pek az ilgilenir, ya da hiç ilgilenmez. İçsel savunma çatışması bu değerlere pek önem vermeksizin sürüp gider, genç insanın beninin id karşısındaki tutumu öncelikle nitel değil nicel etmenlerce belirlenir. Sorguladığı, dürtüsel kaynaklı isteklerin tek tek do-

yurulması ya da engellenmesi değil, genelde, bir bütün olarak çocukluk dönemi ve gizil dönemin ruhsal yapısıdır. Bu çatışmanın iki ucu sonucu olabilir: Güçlenmiş olan id, beni yenebilir. Bu durumda ilk göze çarpan, bireyin o ana kadarki karakter özelliklerinin kayboluşudur. Ergenliğe geçiş döneminin dikkati çeken özelliği, dürtülerin ketlenmeksizin anında doyurulmasıdır. Diğer olasılık, benin üstünlüğünü korumasıdır. Bu durumda gizil dönemdeki karakter korunmuş olur. Büyüyen, gelişen ergenin id itkileri çocukluk döneminin dürtüsel yaşamı için belirlenmiş olan dar alana sıkışıp kalır. Artan fakat bir yerde kullanılamayan libidonun dizginlenebilmesi için sürekli olarak karşı yatırım yapılması, savunma mekanizmalarının kurulması, çalıştırılması, semptom oluşturulması gereklidir. Bir yandan dürtüsel yaşamın kısırlaşması, diğer yandan böyle muzaffer bir benin katı bir biçimde saplanması birey için kalıcı zararlardır. Ergenliğin saldırılarına ödün vermeksizin dayanan ben yapıları, genelde ilerki yaşamda da katı, saldırıya kapalı olur, değişen gerçekliğin talep ettiği düzelmelere açık olmazlar.

Çatışmanın bu uç eğilimlerden biri ya da diğeri yararına sonuçlanmasını, yapılar arasında yeni bir uzlaşmayla mutlu sonlara ulaşılmasını ve çatışma sırasında yaşanan değişik evreleri açıklayacak nicel bir etmen arayabiliriz. Bu etmeni de dürtünün mutlak şiddetindeki oynamalar olarak tanımlayabiliriz. Ama bu yalın açıklama psikanalizin ergenliğin bireydeki gelişimi konusunda yaptığı gözlemlerle çalışmaktadır. Fizyolojik nedenlerle, doğal olarak dürtü şiddetinin artışı tabii ki bireyin mutlaka dürtülerin egemenliği altına gireceği, dürtü yoğunluğunun düşmesi de mutlaka ben ve üstbenin söz sahibi oldukları ruhsal görüngülerin ön plana çıkacağı anlamına gelmez. Nevrotik semptomların ve menstruel dönem öncesindeki durumların incelenmesi göstermiştir ki, dürtüsel istemlerin artışı her defasında benin savunma çabalarının da artmasına yol açar. Dürtüsel baskının azalmasıysa dürtülerden kaynaklanan tehlikeyi, aynı zamanda nesnel kaygı, vicdani kaygı ve benin dürtüler karşısında duyduğu kaygıyı azaltır. Yani benle id arasındaki ilişki, id sınırlarını aşıp benin alanına taşmadıkça, beklediğimiz tersine işleyen bir ilişkidir. Dürtüsel istemlerin güçlenmesi benin dürtülere karşı direncini ve bu direncin yol açtığı semptomları, ketlemeleri, vb. artırır, dürtüsel istemlerin azalmasıysa beni daha esnek, doyum sağlanmasına izin vermeye daha yatkın kılar. Buradan çıkarılacak sonuç şu olmalıdır: Ergenlikteki

dürtünün mutlak şiddeti (aslında bağımsız olarak ölçülmesi veya tahmin edilmesi mümkün olmayan bir kavram) ergenliğin nasıl gelişeceği konusunda hiçbir fikir vermez. Birincisi, ergenliğin gelişimini belirleyen etmenler görelidir: Ergenlikteki fizyolojik sürecin belirlendiği id itkilerinin şiddeti; ikincisi gizil dönemde oluşan karaktere bağlı olarak benin dürtüye karşı hoşgörüsü ya da hoşgörüsüzlüğü; üçüncüsü, bu nicel büyüklükler arasındaki çatışmada önemli bir nitel etmen olarak, bireyin bünyesine, yani histeri veya takıntı nevrozuna eğilimine, bireysel gelişimine bağlı olarak değişen, benin elinde bulunan savunma mekanizmalarının yapısı ve etkinliği.

XII. Ergenlikte Dürtünün Yol Açtığı Kaygı

Psikanalitik araştırmalarda idin ele alınışında insan yaşamında libidonun arttığı dönemlere başından beri büyük önem verilmiştir. Başka dönemlerde ayrılmaya varılmayan ya da bilinç dışında kalan dilekler, fanteziler ve dürtüsel süreçler, artan libido yatırımı sonucunda bilince yükselir, gerektiği yerde bastırmanın karşılıklarına çıkardığı engelleri aşar ve gün ışığına çıktıkları noktada gözlemlenebilir hale gelir.

Diğer yandan benin psikanalitik incelenmesi sırasında da ilginin libidonun arttığı bu dönemlere yönelmesi eşit derecede önemlidir. Daha önce de gördük ki dürtüsel itkilerin yoğunlaşmasının dolaylı etkisi, bireyin dürtüye egemen olma çabalarının da artmasıdır. Benin genel eğilimleri dürtüsel yaşamın durgun bir akış gösterdiği dönemlerde fazla dikkati çekmezken bu durumda yeniden belirginlik kazanır, gizil dönemin ya da yetişkinliğin yerleşmiş ben mekanizmaları ciddi karakter bozukluklarına yol açacak düzeyde abartılı olabilir. Ergenlik döneminde benin dürtüsel yaşam karşısında takındığı tutumlardan özellikle ikisi belirginleşir. Gözlemcinin yeniden devingenlik kazandıklarını izlediği bu iki özellik ergenliğin bazı tipik niteliklerini anlamamıza da yardımcı olur. Bunlar ergenin çileciliği ve düşünselleştirme eğilimidir.

ERGENLİKTE ÇİLECI TUTUM

Ergenlerde, dürtüsel taşmalar, idin saldırıları ve görünürde bunlarla çelişkili olan diğer tutumlarla dönüşümlü olarak, normal koşullarda ya da hafif veya ağır nevroz vakalarında görmeye alışık olduğumuz bastırmanın yoğunluğunu fazlasıyla aşan bir dürtü düşmanlığı eğilimi de görülür. Dürtü düşmanlığının tezahürü ve kapsamı açık nevrozlardaki semptomlardan çok, keşişlerin çileciliğine benzer. Nevrozlarda dürtünün bastırma yoluyla yönlendirilmesi işlemi her zaman dürtünün yapısına, niteliğine uygun bir biçimde gerçekleşir. Örneğin histerik, Oidipus kompleksinin nesne isteklerine ilişkin genital itkilerini bastırır, diğer yandan başka dürtüsel isteklere, anal ya da saldırgan itkilere karşı kayıtsız kalabilir ya da hoşgörülü davranabilir. Takıntılı nevrozlu bir hastada yaşanan gerileme sonucunda cinselliğin taşıyıcısı konumuna gelen anal-sadist eğilimler bastırılır. Öte yandan bu bastırma örneğin oral doyumları hoşgörür, bazen rastladığımız, nevrozun çekirdeğiyle doğrudan ilişkili olmayan teşhirci itkilere fazlaca tepki göstermez. Melankolide özellikle oral eğilimler reddedilir, fobik hastadaysa bastırma mekanizmasını en fazla kışkırtan hadım edilme kompleksiyle ilgili itkililerdir. Bu vakaların hiçbirinde *dürtünün reddedilmesi* gelişigüzel değildir, analiz sırasında bastırılan dürtünün niteliğiyle bilinçdışına atılmasının bireye göre nedenleri arasında daima bir ilişki bulunur.

Ergenlerin psikanalizinde karşımıza çıkan dürtünün reddedilmesi olgusu bu anlatılanlardan daha değişik bir görünüm sunar. Gerçi burada da çıkış noktası dürtüsel yaşamın özel olarak yasaklanmış odaklarıdır, ergenlik öncesinin ensest fantezileri, ya da bu tür isteklerin boşalımı amacıyla artan fiziksel mastürbasyon eğilimi gibi. Fakat dürtü reddi bu noktadan sonra hiçbir ayırım yapmaksızın tüm yaşama yayılır. Daha önce de vurguladığımız gibi ergenlik çağında gencin seçimi özel dürtüsel isteklerin doyurulması ya da engellenmesiyle değil, dürtüsel zevklerin genel olarak doyum ya da engellenmesiyle ilgilidir. Böyle çileci bir dönemden geçmekte olan genç, dürtünün niteliğinden değil de niceliğinden korkuya benzer. Zevklere karşı duyduğu genel bir kuşkidur, bu durumda artan isteklerine daha sert yasaklarla karşı koymak en güvenilir bir yol gibi görünür. Sert ana babaların küçük çocuklarının erken eğitiminde yaptıkları gibi, dürtü-

den gelen her "istiyorum"a bir "izin yok" ile yanıt verilir. Gencin dürtü karşısındaki bu güvensizliğinin tehlikeli bir yayılma eğilimi vardır, güvensizlik gerçek dürtüsel isteklerden başlayarak gündelik bedensel gereksinimlere kadar yayılabilir. Gündelik gözlemlerimizden de, cinselliği andıran bir yanı olan itkilerini doyurmayı kendilerine kesinkes yasaklayan, yaşlılarıyla bir araya gelmekten kaçınan, her türlü eğlenmeden kaçan, püriten bir yaklaşımla tiyatro, müzik ve dansı yadsıyan gençleri biliriz. Güzel, beğeni toplayacak giysileri reddetmek de cinsellik yasağına bu bağlamda uygun düşer. Fakat ergenin kendine koyduğu bu yasaklar giderek zararsız ve gerekli şeyleri de kapsamına alır, ergen kendini soğuğa karşı koruyacak en basit giysi parçasını geri çevirip her konuda iradesini sınamaya girişir, sağlığını gereksiz yere tehlikeye atar, özel oral zevklerden kaçınmanın ötesinde günlük besinini "ilkelerinden ötürü" pek alçakgönüllü bir asgariye düşürürse, uzun uzun uyumayı severken zorlama olarak erkenden kalkmaya, kendine gülmeyi, dahası gülümsemeyi yasaklarsa, uç vakalarda insanın her gereksinimine köle olmaması gerektiği açıklamasıyla dışkısını ve idrarını dayanabileceği kadar tutmaya çalışırsa, işte o zaman kaygılanmaya başlarız.

Dürtü reddinin bu türü başka bir özelliğiyle de olağan bastırmadan ayrılır. Nevroz koşullarında görmeye alıştığımız, dürtüsel doyum bastırmayla engellendiğinde yerine bir yedek doyumun geçirilmesidir. Histeri bu amaçla dönüştürmeden, yani cinsel uyarılmanın cinselleştirilen değişik beden bölümlerine ya da süreçlere aktarılmasından yararlanır. Takıntılı nevroz gerilemeye varacak düzeyde haz yedekleri, fobi ise en azından bir ikincil kazanım sağlar. Ayrıca yasaklanan doyumların yerini yer değiştirme ve tepki oluşumları yoluyla başka zevkler alırken, gerçekten de nevroza bağlı olan semptomların, örneğin histeri krizlerinin, tiklerin, takıntılı eylemlerin ve kara kara düşünmenin uzlaşma çözümleri olduğunu biliyoruz. Bu çözümlerde ben ve üstbenin yasaları idin dürtüsel istemlerine baskın çıkmayı başaramamıştır. Ergenlikteki dürtü yadsımasıysa bu tür yedek doyumlara izin vermez, anlaşılan başka bir mekanizmaya uymaktadır. Nevrotik semptomlara eşdeğer sayılabilecek uzlaşmalara girmez, alışılmış yer değiştirme, gerileme, kendine yöneltme mekanizmalarını uygulamaz. Bunların yerine hemen hemen her vakada karşılaştığımız durum çileciliğin birdenbire dürtüsel taşmalara dönebilir oluşudur. Bu taşmalar sırasında dış sınırlamalar tümüyle hiçe sayılarak önceden ya-

sak sayılan her şeye birdenbire izin verilir. Bu dürtü taşmaları toplum karşısı doğaları nedeniyle gencin çevresinden ne kadar az kabul gör-seler de, psikanaliz açısından bakıldığında çileciliğın kendiliğinden gerçekleşen geçici iyileşmeleri sayılırlar. Bu tür kendiliğinden iyileş-melerin ortaya çıkmadığı, benin bilmediğimiz bir nedenle dürtü yad-sımasını sonuna dek kararlıca götürme gücünü bulduğu durumlarda yaşamsal eylemler felce uğrar, yani artık ergenliğin normal bir görün-güsü sayamayacağımız, bir tür psikotik duygulanım saymamız gere-ken bir katotoni durumuyla karşı karşıya kalırız.

Ergenlikte ortaya çıkan, dürtüyü reddetme eğilimini dürtünün ola-ğan, bastırmayla gerçekleştirilen reddedilişinden ayırmakta haklı olup olmadığımız sorusu akla geliyor. Bu kavramsal ayrımın temelle-ri ise, sürecin başlangıcında dürtünün niceliğinin yol açtığı korkunun, herhangi belli bir itkinin niteliğinin yol açtığı korkuya baskın oluşu, sürecin sonlanması sırasında *yedek doyumlar* ya da *uzlaşma olu-şumları* değil de aynı anda bir arada görülen ya da birbirini izleyen dürtünün reddedilmesi ya da dürtüsel taşkınlık dönemlerinin, daha doğrusu bunların dönüşümünün görülmesidir. Öte yandan alışılmış nevrotik bastırmada bile reddedilen dürtünün nicel libido yatırımının büyük önem taşıdığını, takıntılı nevrozda bile yasaklamalarla göz yummaların birbirini izlemesinin çok olağan olduğunu biliyoruz. Bu-na karşın gençlerde görülen çileciliğın gerçek bastırmayla karşılaştı-rıldığında daha ilkel, daha yalın bir süreç, belki de bastırmanın özel bir türü ya da ön basamağı olduğu izlenimi değişmemektedir.

Psikanalitik nevroz araştırmalarının sonuçları öteden beri insanda belirli dürtüleri, özellikle cinsel dürtüleri reddetmek eğiliminin bu-lunduğunu, bu eğilimin bireysel deneyimlerden bağımsız olarak va-rolduğunu, yani bireyin kendi yaşam süresi içinde gerçekleşmediğini, kendinden önceki nesillerin gerçekleştirdiği bastırmaların bir tortusu olarak sürüp giden türoluşsal bir kalıt biçiminde daima varolduğunu ortaya koymuştur. Bleuler insanın cinsel yaşam karşısındaki bu iki yanlı tutumunu –bir yandan tutkulu bir biçimde arzularken diğer yan-dan bünyesel bir tiksinti göstermesini– tanımlamak üzere, *çift değer-lilik* terimini ortaya atmıştır.

Yaşamın durgun dönemlerinde benin bu birincil dürtü düşmanlığı –bizim dürtünün şiddetinden korkma olarak adlandırdığımız görün-gü– kuramsal bir kavramdan başka bir şey değildir. Bireyde dürtü kaygısının ortaya çıktığı durumların temelinde her zaman bu "dürtü-

nün şiddetinden korkma"nın yattığını düşünüyoruz. Gözlem sırasında bu mekanizma, bireysel yaşamdaki şok etkisi gösteren olayların yol açtığı, nesnel ve vicdani kaygıdan kaynaklanan, çok daha belirgin ve göze batan görüngülerin gölgesinde kalır.

Belki de benin bu birincil dürtü düşmanlığını özgül ve etkin bir savunma mekanizması konumuna yükselten ergenlikteki ve bireyin yaşamının diğer dönemlerindeki dürtüsel patlamalardan ortaya çıkan nicel dürtü artışıdır. Bu açıdan bakıldığında ergenin çileciliğini nitel bir zorunlulukla ortaya çıkmış bastırma etkinlikleri olarak değil, ben ve dürtüler arasındaki, bireylerden bağımsız, birincil, ilkel ve kalıtsal bir düşmanlık olarak değerlendirmek gerekir.

ERGENLİKTE DÜŞÜNSELLEŞTİRME

Libidonun arttığı dönemlerde benin genel tutumlarının gerçek savunma yöntemleri niteliğini kazandıkları görüşünü açıkladığımıza göre bu görüşü belki de ergenlikte bende ortaya çıkan başka değişimlere de uygulayabiliriz.

Ergenlikte çekişmelere sahne olan asıl alanın dürtü ve duygu yaşamı olduğunu, ayrıca benin kendisinin dürtü ve duygu yaşamının dizginlenmesiyle dolaysızca uğraştığı durumlarda ikincil bir değişime uğradığını biliyoruz. Ergenlikteki değişim olanakları bununla da sınırlı kalmaz. Ergenlik koşullarında genç her zamankinden daha yoğun olarak dürtülerin etkisi altındadır. Bu hepimizce bilinen ve daha fazla açıklanmasına gerek olmayan bir durum. Daha ahlakçı ve daha çileci oluşunu ise ben ve id arasındaki çatışmayla açıklıyoruz. Fakat genç aynı zamanda daha akıllı olur, tüm düşünsel ilgileri artar. Düşünsel gelişimdeki bu ilerlemenin dürtüsel gelişimle ve artan savunma gereksinimine bağlı olarak gelişmekte olan benle ilişkisini açıklamak ilk ağızda kolay değildir.

Genelde dürtüsel-duygusal fırtınalarla düşünsel etkinliğin ters orantılı olduğunu saptamak eğilimindeyiz. Alışılmış bir sevdalanma durumunda bile kişinin düşünsel yeteneği azalır, akıl işlevlerinin güvenilirliği azalır. Dürtüsel itkilerini gerçekleştirmek birey için ne kadar önemliyse bu istekleri akılcı biçimde gözden geçirip temellerini sağduyuyla sınamak eğilimi o kadar azalır.

Ergenlik çağındaki gençte ise ilk bakışta durum bambaşkadır.

Gençlerin bir bölümünde düşünsel gelişimdeki atılım diğer alanlardaki gelişim aşamalarından hiç geri kalmaz, en az onlar kadar dikkat çekici ve şaşırtıcıdır. Gizil dönemde erkek çocukların çoğunun ilgisi-nin tek yanlı olarak yalnızca gerçek ve nesnel bir varlığı olan şeyler üzerinde yoğunlaştığını biliriz. Kiminin okuma isteği, buluşlar, serüvenler, sayılar ve oranlarla, ilginç hayvanların ve nesnelerin betimlemeleriyle sınırlanmıştır, kimininse en yalınından en karmaşığına makineler tüm ilgi alanını oluşturur. Bu iki tipin ortak yanı, ilgilenilen nesnenin somut olması, yani erken çocukluk döneminin masalları, hayvan öyküleri gibi fantezi ürünü değil, fiziksel biçimde varolan nesneler olmalarıdır. Gizil dönemin bu somut ilgi nesneleri ergenlik öncesi dönem başladığında yerlerini giderek daha fazla dikkati çekecek biçimde soyut nesnelere bırakır. Özellikle Bernfeld'in tanımladığı "uzatmalı ergenlik" tipindeki gençler soyut konular üzerinde düşünmek, kafa yormak ve konuşmak için doymak bilmez bir istek duyarlar. Birçok gençlik arkadaşlığı bu birlikte düşünme, birlikte tartışma gereksinimi temelinde kurulup gelişir. Bu gençlerin uğraştıkları konular, çözmeye çalıştıkları sorunlar çok geniş kapsamlıdır; özgür kadın-erkek ilişkileriyle evlilik, aile kurmak; özgürlükle meslek sahibi olmak; gezginlikle bir yere yerleşmek, dine bağlanmak ya da dinsel dogmalara boyun eğmemek gibi dünya görüşüyle ilgili sorunlar, devrim veya düzene boyun eğmek gibi siyasal kuramlar ve bütün çeşitlemeleriyle arkadaşlık, tartışılan konulardır. Analiz sırasında gençler bize aralarındaki konuşmaları gerçeğe uygun olarak aktardıklarında, güncelerini ya da yazdıkları diğer şeyleri okumak olanağını bulduğumuzda düşüncelerin kapsamı ve atılganlığı bizi şaşırtır, diğer yandan zorlu sorunları ele alırken gösterdikleri zaman zaman bilgeliğe varan eşduyum ve anlayış, olgun düşünürlere üstünlükleri karşısında büyük saygı duyarız.

Yalnızca düşünsel süreçleri bırakıp, bunların gencin yaşamındaki yerini araştırdığımızda şaşıracak bu büyük düşünsel etkinliğin gencin davranışlarıyla hemen hemen hiçbir ilişkisinin olmadığını görürüz. Başkalarının ruhsal yaşamı karşısındaki eşduyumu en yakın sevgi nesnelerine karşı kaba ve düşüncesiz davranmasını engellemez. Sevgi ve sevenlerin bağlılığı konusundaki yüce düşünceleri birbirini izleyen sevdalanmalarında sürekli vefasızlık etmesini, katı yürekli davranışlarını etkilemez. Toplum yapısını kavrayışı ve bu yapıya duyduğu ilginin ileri yıllarda göstereceği ilgiden kat kat fazla oluşu da top-

lumsal yaşama uyum sağlamasını hiç kolaylaştırmaz. Ergenin çok yönlü ilgileri yaşamını aslında bir tek nokta, kendi kişiliğinin araştırılması üzerinde yoğunlaştırmasını engellemez.

Bu düşünsel eğilimleri psikanalitik sağaltım koşullarında incelediğimizde, alışılmış anlamda bir düşünsel etkinliğin söz konusu olmadığı görürüz. Ergenin sevgide ya da meslek seçiminde karşılaşabilecek durumlar üzerine düşünmesi ne yetişkinin davranışlarını yönlendirecek bir sonuç çıkarma amacıyla düşünmesine ne de gizil dönemdeki erkek çocuğun bir makineyi parçalayıp yeniden birleştirmek üzere incelemesine benzer. Ergenin düşünsel etkinliği anlaşıldığı kadarıyla yalnızca hayallerine hizmet eder. Bildiğimiz gibi ergenlik öncesindeki hırs dolu fantezilerin bile gerçekliğe tercüme edilmesi amaçlanmaz. Çocuk bir fatih olduğu fantezisini kursa da gerçek yaşamda yürekliliğini ya da dayanıklılığını kanıtlamak gereğini duymaz. Anlaşıyor ki ergen yalnızca düşünmekle, kafa yormakla, tartışmakla doyum sağlamaktadır. Davranışlarını belirleyen etmenler değişiktir ve bu davranışlar fikir jimnastiğinden etkilenmek durumunda değildir.

Gencin düşünsel süreçlerini psikanaliz yöntemleriyle incelerken dikkatimizi çeken diğer bir konu var. Yakından incelediğimizde gencin ilgisini çeken konuların öncelikle farklı ruhsal yapılar arasındaki çatışmanın alevlenmesine yol açan konular olduğunu görürüz. Konumuz yine dürtünün, dürtüsel olanın insan yaşamının ilişkiler bütününe yerleştirilmesi, cinselliğin yaşanması ya da cinsellikten el çekilmesi, özgürlük ya da özgürlüğün sınırlanması, otoriteye başkaldırma ya da boyun eğmedir. Dürtünün tümüyle yasaklanması, yani çilecilik, gördük ki ergenin tüm beklentilerine cevap veremiyor. Tehlike ortadan kalkmadığı, daima sürüp gittiği için tehlikeyi geçiştirecek yeni araçlar aranır. Dürtüsel çatışmanın gözden geçirilmesi, *düşünselleştirilmesi* uygun bir araç gibi görünmektedir. Böylece çilecilikte gördüğümüz dürtüden kaçışın yerini dürtüye dönüş, dürtüye olan ilginin artması almaktadır. Fakat bu yalnızca düşünce düzeyinde yaşanır, zihinsel bir süreçtir. Ergenin soyut düşünsel konuşmaları, akıl yürütmeleri, gerçekliğin önüne sürdüğü sorunların çözümü olarak düşünülmemiştir. Düşünsel eylemi, içindeki dürtüsel süreçlerden duyduğu gerginliğin işaretidir ve algıladıklarını soyut düşüncelere çevirmesiyle sınırlıdır. Düşünerek oluşturduğu dünya görüşü, örneğin bir devrimin gerçekleşmesi istemi, aslında kendi idindeki yeni, tüm ya-

şamını allak bullak eden dürtüsel istemlerin algılanmasına bir yanıtır. Dostluğun, sonsuza dek sürecek bağlılıkların yücetilmesi, yeni ve fırtınalı nesne ilişkilerinin ne kadar dayanıksız olduğunu duyumsayan beninin kaygılarının bir yansımasından başka bir şey değildir.² Dürtü şiddetine karşı çoğunlukla ümitsiz görünen bir savaşım veren genç, bu savaşta bir yol göstericinin, bir desteğin özlemini duymaktadır; bu özlemini insanın siyasal seçimlerinde bağımsız olamayacağına dair zekice kanıtlar getirerek ifade edebilir. Yani dürtüsel süreçler düşünce düzeyinde dile getirilmektedir. Dikkatin artarak dürtüye yönelmesinin amacı, dürtüyü başka bir düzlemde yakalayıp denetim altına almaktır.

Psikanalitik metapsikolojide duygulanım ve dürtüsel süreçlerle sözcük temsilleri arasında bağlantı kurulmasının bireyin gelişiminde dürtüye egemen olma yolunda attığı ilk ve en önemli adım olarak bildirildiğini anımsayalım. Psikanalitik metapsikolojide düşünmek, "eylem deneylerinin en küçük dürtü miktarları kullanılarak gerçekleştirilmesi" olarak tanımlanır. Dürtüsel yaşamın düşünselleştirilmesi, dürtüsel süreçlere onları bilinç düzeyinde kullanılabilirliği olan imgelere bağlayarak egemen olma çabası, insan beninin en genel, en erken ve en gerekli kazanımlarından biridir. Biz bu süreci benin bir eylemi değil, vazgeçilmez bir ögesi olarak algılarız.

Bu aşamada, yukarıda "ergenlikte düşünselleştirme" başlığı altında özetlediğimiz görüngülerin benin geneldeki tutumunun libidonun arttığı bu özel koşullar altında aşırılaşmasından başka bir şey olmadığı izlenimi doğuyor. Benin başka zamanlarda kendiliğinden, sessizce, diğer işlevlerinin yanı sıra gerçekleştirdiği şey yalnızca libidodaki nicel bir artış sonucunda ilginin merkezi haline geliyor. Gencin artan düşünsel etkinliği, –belki psikozun başlangıcında ruhsal süreçlerin düşünsel olarak kavranışındaki çok belirgin artış da– benin her zaman sürüp giden dürtülere düşünceler yardımıyla egemen olma çabasından başka bir şey değildir.

Bu düşünceyi geliştirerek belki ikinci bir keşif yapabiliriz. Libidinal yatırımın her artışında dürtüsel süreçleri düşünce düzeyinde ele alma çabasının da arttığı doğruysa, bu durum dürtü tehlikesinin in-

2. Budapeşte'den Margit Dubovitz'e "gencin yaşamın ve ölümün anlamı üzerine düşünmesinin kendi içindeki yıkımın, altüst oluşun bir yansıması olduğu" konusundaki katkısı için teşekkür borçluyum.

sanları zeki kılmasını açıklar. Dürtüsel açıdan dingin, yani tehlikesiz dönemlerdeyse birey belli bir düzeyde aptallığa katlanabilir. Dürtü kaygısı burada nesnel kaygının bildiğimiz etkisine benzer bir etki göstermektedir. Nesnel tehlikeler ve yoksunluk kişiyi düşünsel başarıya ve sorunlara zekice çözümler getirmeye kışkırtırken, güvenlik ve refah daha çok aptallığa ve tembelliğe sürükler. Ergenlikte zekânın dürtüsel süreçlere yönelmesi, benin nesnel tehlikeler karşısında gerekli saydığı uyanık gözlemcilikle analogi içindedir.

Şimdiye dek küçük çocuğun zekâsında gizil döneme girerken görülen düşüş için şöyle bir açıklama denemesi yapıldı: Küçük çocuğun parlak düşünsel başarıları cinsel gizemlerin araştırılmasıyla çok sıkı bir ilişki içindedir. İlk çocukluk dönemindeki cinselliğin yasaklanmasıyla düşünceye konan yasak, düşünmenin ketlemeye uğraması, yaşamın başka alanlarına da yansır. Ergenlik öncesinde cinselliğin yeniden canlanmasıyla, yani ilk çocukluk döneminde cinselliğe uygulanan bastırmanın aşılmasıyla düşünsel yeteneklerin de eski güçlerini kazandıklarını görmek bizi şaşırtmaz.

Bildiğimiz bu açıklama denemesine şimdi bir ikincisini de ekleyebiliriz. Belki de gizil dönemde çocuğun soyut düşünmeye cesaret edememesinin yanı sıra aslında buna gereksiniminin de olmadığını söyleyebiliriz. Ergenlik ve ilk çocukluk dürtüsel tehlikelerle dolu dönemlerdir, bu dönemlerde görülen "zekâ"nın en azından bir bölümü bu tehlikelerin giderilmesine yaramaktadır. Gizil dönem ve yetişkinlikse benin görece güçlü olduğu dönemlerdir. Benin düşünselleştirme çabasının daha düşük düzeyde sürdürülmesinin bireye hiçbir zararı olmaz. Öte yandan bu düşünsel başarıların, özellikle ergenliktekilerin, ne kadar parlak ve ilgi çekici olsalar da aslında pek verimli olmadıklarını unutmamak gerekir. İlk çocukluktaki şaşkınlıkla karşıladığımız, çok değer verdiğimiz düşünsel başarılar bile bazı yönlerden aynı verimsizlik özelliğini taşırlar. Psikanalizde çocuğun düşünsel eyleminin en açık bir ifadesi olarak benimsediğimiz cinsel araştırmacılığının hemen hemen hiçbir zaman yetişkin cinsel yaşamının gerçeklerini keşfedemediğini düşünmemiz bile bu konuda yeterli olacaktır. Çocuğun cinsel araştırmacılığının sonucunda kural olarak ortaya çıkan çocuksu cinsellik kuramlarıdır; yani gerçekliğin kavranması değil de gözlemci çocuğun kendi içindeki dürtüsel süreçleri yetişkinlere yansıtmasıdır söz konusu olan.

Benin gizil dönemde ve yetişkinlikte ortaya koyduğu düşünsel et-

kinlik çok daha tutarlı, çok daha güvenilir ve her şeyden önce çocuğun eylemiyle de daha sıkı bir bağlantı içindedir.

ERGENLİKTE NESNE SEVGİSİ VE ÖZDEŞLEŞME

Çilecilik ve düşünselleştirmeyi daha önce savunma olaylarının kaygı ve tehlikeye göre yönlmesi olarak adlandırdığım şemaya oturtmak istersek her ikisinin de bu şemada tanımlanan üçüncü türe gireceğini görürüz. Beni tehdit eden tehlike, dürtünün ben alanını işgal etmesi tehlikesi, duyduğu korkuysa dürtünün niceliğinden kaynaklanan bir korkudur. Bu korkunun ortaya çıkışı, bireyin gelişiminde çok erken bir çağda, henüz farklılaşmamış olan idden benin yavaş yavaş ayrıştığı dönemde gerçekleşir. Dürtü şiddetinden duyulan korkunun baskısı altında gelişen savunma davranışları ben ve id arasındaki bu ayrışmayı korumak ve yeni kurulan ben örgütlenmesinin içeriğini güvenceye almak amacına yöneliktir. Demek ki çileciliğe düşen görev, idi basit bir yasakla belirli sınırlar içinde tutmak, düşünselleştirmenin amacıysa dürtüsel süreçlerle imgesel içerikler arasında sıkı bir bağ kurarak bu içerikleri kullanılabilir kılmak ve benin bunlar üzerindeki egemenliğini sağlamaktır.

Bireyin libido patlaması sırasında dürtü şiddetinden korkuya, bu ilkel basamağa geri dönüşünün doğal olarak, diğer dürtüsel süreçler ve ben süreçlerini de ilgilendiren sonuçları olacaktır. Aşağıdaki bölümde ergenliğin karşımıza çıkardığı türlü şaşılasi olayların en önemlilerinden ikisini seçerek bunların bendeki bu gerileme ile olan ilişkilerini inceleyeceğim.

Aslına bakılırsa ergenin yaşamındaki en ilgi çekici görüngüler nesne ilişkileri alanında ortaya çıkar. Bu alanda karşıt iki eğilim arasındaki çatışma en açık hale gelir. Ergenin dürtü karşısında duyduğu genel isteksizlik bastırma eylemine yol açar, bastırmanın seçtiği ilk hedef, daha önce anlatıldığı gibi, ergenlik öncesinin enest fantezileridir. Ben özellikle çocukluk çağının nesneleriyle olan sevgi bağları karşısında kuşkucu ve çileci bir tavır takınır. Bunun sonucu olarak çocuk yalnızlaşır, aile içinde sanki yabancılar arasındaymış gibi yaşamaya başlar. Diğer yandan dürtüye karşı duyulan isteksizlik yalnızca nesne ilişkilerini etkilemekle kalmaz, gencin üstben yetkesiyle olan ilişkisine de yayılır. Eğer üstben bu sırada hâlâ ana-baba ilişkisinden kaynaklanan libidoyla yatırılmışsa kuşku uyandıran bir enest

nesnesi gibi karşılanır ve çileciliğin sonuçlarından nasibini alır. Böylece ben, üstbene de yabancılaşır. Genç insan, üstbene uygulanan bu kısmi bastırmayı, üstben içeriklerinin bir bölümüne yabancılaşmayı, üstesinden gelmesi en güç bozukluklardan biri olarak duyumsar. Ben ile üstben arasındaki ilişkinin sarsılması ilk aşamada dürtü tehlikesinin yeniden artmasına yol açar. Birey toplum içinde uyumsuzlaşır. Benin üstbenle olan ilişkisinden kaynaklanan vicdani rahatsızlık ve suçluluk duyguları bu bozukluk sırasında benin dürtüye karşı verdiği savaşında en etkin yardımcılarıdır. Bazen, ergenliğin başlangıç aşamasında tüm üstben içeriklerine aşırı libido yatırma çabası çok açık olarak gözlemlenir. Gençlerin idealistliğini de bu süreçle açıklamak mümkündür. Böylece aslında artan dürtü tehlikesinin bir sonucu olan çileciliğin kendisi de benle üstben ilişkisini sarsarak üstben kaygısından kaynaklanan savunma önlemlerini etkisiz hale getirmiş; bense bu defa daha büyük bir güçle katıksız dürtü kaygısı düzeyine ve bu düzeyin ilkel korunma önlemlerine gerilemiş olur.

Kendini yalıtma ve sevgi nesnelere sırt çevirme bu dönemde gencin nesne ilişkilerinde kendini kabul ettiren eğilimlerden yalnızca biridir. Çocukluk nesneleriyle bağlar bastırılırken bunların yerine geçecek birçok yeni bağlanma kurulumu, ergenin yaşlılarıyla kurduğu ilişkiler ya tutkulu bir dostluk ya da sırlıslıkla bir sevdalanma biçimindedir. Kendinden yaşlı önder tipleriyle kurduğu ilişkideyse bunların terk edilmiş ana-baba nesnelerinin ikameleri olduğu açıkça görülür. Bu sevgi ilişkileri fırtınalı ve mutlak nitelikte ilişkiler olmakla birlikte kısa sürer. Seçilmiş olan eşler duyguları gözetilmeksizin terk edilip yerlerini başkaları alabilir. Terk edilen nesneler çabucak ve tümüyle unutulur, yalnızca bu nesnelerle olan ilişkilerin biçimi en küçük ayrıntıya kadar aynı kalır, yeni nesne üzerinde en sadık, neredeyse takıntılı bir biçimde yinelenir.

Sevgi nesnesine karşı gösterilen bu sadakatsizliğin yanında ergenlikteki nesne ilişkilerinin diğer bir özelliği de ilgimizi çeker. Bu nesne ilişkilerinin amacı sözcüğün alışılmış anlamında nesneye sahip olmak değildir. Amaç daha çok o sırada sevilen kişiye elden geldiğince benzemektir.

Hepimiz gündelik gözlemlerimizden genç insanın ne kadar değişken olduğunu biliriz. Genç, elyazısı, konuşma biçimi, saç biçimi, giysileri ve her türlü yaşam alışkanlığı açılarından değişikliklere yaşamın herhangi bir döneminde olduğundan çok daha iyi uyum sağlaya-

bilir. Çoğunlukla, ergenlik çağındaki bir gence bakar bakmaz hayran olduğu kendinden büyük arkadaşının kim olduğunu anlarız. Fakat ergenin değişebilme yeteneği bunun da ötesindedir. Gerek dünya görüşünü gerekse din ve siyaset konusundaki düşüncelerini başkalarını örnek alarak değiştirebilir. Bu değişiklikler ne kadar sık da olsa yeni benimsenen değerlerin doğruluğuna olan güçlü ve tutkulu inanç değişmez. Ergen bu açıdan Helene Deutsch'un (1934) yetişkin psikolojisine ait bir klinik çatışmasında nevrotik ve psikotik hastalar arasında bir ara basamak olarak tanımladığı "mış gibi" kişiliğe benzer. Her yeni nesne ilişkisini sanki gerçekten kendi yaşamını yaşıyor, kendi duygularını, düşüncelerini, görüşlerini dile getiriyormuş gibi benimseyerek yaşar.

Kendi psikanaliz çalışmalarımın tanıdığım bir genç kızda bu değişim süreçlerinin temelindeki mekanizmayı açık seçik görmek mümkün olmuştu. Bu genç kız bir yıl içinde yukarıda anlatılan biçimde bir ilişkiden diğerine geçip durdu, kızları bırakıp oğlanlarla, oğlanları bırakıp kendinden yaşlı kadınlarla arkadaşlık etti. Bu değişikliklerin her birinden sonra ardında bıraktığı nesneye karşı yalnızca kayıtsızlık değil, şiddetli, neredeyse küçümseyen bir isteksizlik duydu; rastlantısal olarak ya da bir gereklilik karşısında bu nesneyle bir araya gelmeye katlanamadı. Uzun analitik çalışmalardan sonra bunların kendisinin eski arkadaşlarına karşı beslediği duygular olmadığını anladık. Nasıl her arkadaş değiştirdiğinde birçok içsel yaşama ait konuda yeni sevgi nesnesinin önerdiği biçimleri, görüşleri benimsemek zorunda kaldıysa, şimdi de kendi duygularını değil, yeni seçtiği arkadaşının duygularını duyumsamaktadır. Gerçekte eskiden sevmiş olduğu insanlara karşı duyduğu hoşlanmama, kendi duygusu değil, yeni arkadaşının duygularını benimsemesinden ileri gelen bir duygudur. Böylece yeni arkadaşının eskiden sevmiş olduğu herkesi kısıkanacağı fantezisiyle onun kıskançlığını ya da olası rakiplere karşı –yine arkadaşının, kendisinin değil– duyacağı küçümsemeyi dile getirmektedir.

Ergenliğin bu ve benzeri evrelerindeki ruhsal durum şu yalın sözcüklerle açıklanabilir: Nesne ilişkileri teriminin erişkinler için kullanıldığında kastedilen anlamı göz önüne alındığında ergenlikteki bu fırtınalı, dayanıksız sevgi saplantıları nesne ilişkileri sayılamaz. Bunlar küçük çocuğun en erken gelişim aşamasında, nesne sevgisinin ortaya çıkmasından önce gördüğümüz özdeşleşmeler gibi ilkel özdeş-

leşmelerdir. Bu açıdan bakıldığında ergenlikteki sadakatsiz tavır, bireyin inancının ya da sevgisinin değişmesi değil, yalnızca kişiliğinin özdeşleşilen nesnenin değişmesinden dolayı verdiği bir kayıptır.

On beş yaşındaki diğer bir kızın analizinden elde ettiğimiz sonuçlar bu özdeşleşme eğilimlerinin rolünü daha iyi kavramamıza yardımcı olacaktır. Hastamız çok güzel, albenili bir kız. Çevresinin toplumsal yaşamında* şimdiden bir yeri olmasına karşın, henüz çocuk yaştaki kız kardeşine duyduğu şiddetli kıskançlık onu yiyip bitiriyor. Ergenlik çağımda daha önceki tüm ilgi ve uğraşlarını bir yana bırakıyor, onu güdüleyen tek istek, genç olsun, yaşlı olsun arkadaşlarının hayranlığını ve sevgisini kazanmak oluyor. Uzaktan gördüğü, kendinden biraz büyük bir oğlana ölesiye tutuluyor, bazı toplantılarda, danslı eğlencelerde bu oğlanla karşılaşılıyor. İşte bu sıralarda bana yazdığı bir mektupta kuşkularını, üzüntülerini şöyle dile getiriyordu: "Bana öğüt ver," diyordu, "onunla karşılaştığımızda nasıl davranayım? Ciddi mi, neşeli mi olayım? Zeki görünürsem mi yoksa aptalmışım gibi yaparsam mı beni daha çok sever? Hep onun hakkında mı konuşayım, yoksa kendimden de bahsedeyim mi?" Bundan sonraki ilk karşılaşmamızda sorularına sözlü olarak yanıt veriyorum. Ona önceden nasıl davranacağına ilişkin planlar yapmasının belki de hiç gerekli olmadığını anlatıyorum. Acaba o anda nasılsa, kendini nasıl duyumsuyorsa öyle olsa olmaz mı? "Hayır, olmaz," diye kesin bir cevap veriyor bana, sonra da uzun bir konuşma yaparak, başkalarının hoşuna gittiği gibi, başkaları nasıl olmasını istiyorsa öyle olmanın gerekliliğini anlatıyor. Ancak o zaman insan başkalarının sevgisini kazanacağına kesin gözüyle bakabilirmiş. Ayrıca bu oğlan onu sevmese yaşaması hiç mi hiç mümkün değilmiş.

Bundan kısa bir süre sonra aynı hasta bana bir tür kıyamet gününü betimleyen bir fantezisinden söz açıyor. Bütün insanlar yok olsa nasıl olurmuş acaba? İmgeleminde kendini yeryüzünde yapayalnız kalmış olarak bulana dek tüm arkadaşlarını, akrabalarını tek tek sayıyor. Sesinden, vurgularından, tüm ayrıntıları betimleyişinden bu düşünceden hoşlandığı anlaşılıyor. Anlatırken kaygı değil, haz duyuyor.

Tam o anda ona o şiddetli sevilme isteğini anımsatıyorum. Daha bir gün önce arkadaşlarından birinin hoşuna gitmeyip sevgisini yitirmek düşüncesi bile umutsuzluğa kapılmasına yetiyordu. "Peki yeryüzünde yapayalnız kaldığında kim sevecek seni?" diyorum. Bir gün önceki kaygılarına ilişkin bu uyarımı dinginlik içinde geri çeviriyor.

"O zaman kendi kendimi severim," diyor, sanki tüm kaygılarından arınmışçasına hafifleyip derin bir oh çekiyor.

Bu vakayı psikanalitik açıdan incelerken sanırım ergenlikteki bazı nesne ilişkilerinin ayırıcı bir özelliğini ortaya koymuş olduk. Gerek geçmişteki nesne ilişkilerinin sarsılması, gerekse dürtüye karşı düşmanlık ve çileciliğin sonucu olarak ergenin çevreye yatırdığı libido azalmış olur. Ergen, nesnelere yatırdığı libidoyu yeniden kendi kişiliğine yöneltmek, benindeki gerilemeye eş düşecek biçimde libidinal yaşamında da, nesne sevgisinden narsisizme gerilemek tehlikesiyle karşı karşıyadır. Ben, çevredeki nesnelerle yeniden ilişki kurabilmek için yeniden yoğun bir çaba içine girer ve bu tehlikeyi ilk aşamada yine narsisizme dayanarak, yani özdeşleşme yoluyla da olsa geçiştirmenin yolunu bulur. Bu açıdan bakıldığında ergenin fırtınalı nesne ilişkileri psikotik krizlerin başlangıcındaki duruma benzer biçimde onarma, yerine koyma çabalarıdır.

Yukarıdaki bölümlerdeki betimlemelerimde ergenlikteki gelişimin özelliklerini birkaç kez ağır hastalıkların semptomlarıyla karşılaştırdım, bu durumda –açıklamalarımın yetersiz kalması tehlikesine karşın– ergenlik süreçlerinde, normallik-normaldışılık konusunda birkaç söz söylemek gereği doğmuştur sanırım.

Ergenlik süreçleriyle psikotik alevlenmelerin başlangıcını karşılaştırmamıza temel olan görüş, gördük ki yatırım dağılımındaki nicel değişikliklerin etkisine dayanan görüştür. İdin daha fazla libidoyla yatırılması her iki durumda da (ergenlikte ve psikotik krizin başlangıcında) bir yandan dürtü tehlikesinin, diğer yandan da her tür savunma çabasının artmasına yol açar. Bu nicel olayların bir sonucu olarak insan yaşamında libidonun arttığı her dönem nevroz ve psikozlar için uygun bir başlangıç noktası olabilir, analiz sırasında bunu hiçbir zaman aklımızdan çıkarmadık.

Ergenlik süreciyle psikotik kriz arasındaki bu benzerlik, sanki her ikisinde de ilkel savunma davranışlarının ortaya çıkmasına bağlıdır, bunlarsa benin dürtü şiddeti karşısında duyduğu korkudan, yani tüm nesnel kaygılardan ve vicdani kaygıdan daha eski bir kaygıdan kaynaklanır.

Bireysel ergenlik süreçlerinden edindiğimiz izlenim, normal ya da normaldışı oldukları yargısı, bu çizgilerden birinin ya da diğerinin, ya da birkaçının topluca tabloya hâkim olmalarına bağlıdır. Örneğin zekâsı özgürce işlev gören, birçok olumlu nesne ilişkisi olan çileci bir

genç bize olağandışı gelmez. Aynı şey, düşünselleştirme eğilimi olan tip için, idealist gençler ve tutkulu dostlukların birinden diğerine sürüklenenler için de geçerlidir. Dürtülere karşı çileci bir tavrın büyük ölçüde geçerlik kazandığı, düşünselleştirmenin zekânın bütün işlevlerini kuşattığı, ya da çevreyle ilişkinin yalnızca değişen özdeşleşme süreçleriyle kurulduğu durumlarda ise gözlemci –pedagog ya da analist– neyin olağan gelişimin bir evresi, neyin patolojik bir durum olduğunu ayırmakta güçlük çekecektir.

Sonsöz

Benin bilinçdışı eylemleri konusundaki bilgimiz arttıkça, önceki bölümlerde birkaç örnek üzerinde göstermeye çalıştığım, tek tek savunma mekanizmalarının belirli kaygı durumlarıyla eşleştirilmesi işi sanırım çok daha kesin bir biçimde yapılabilecektir. Bugün bireyin gelişimindeki özellik taşıyan yaşantılarla belirli savunma biçimlerinin ortaya çıkışı arasındaki tarihsel bağlantı da henüz tümüyle aydınlatılmış değildir. Yukarıda incelediğimiz örnekler, benin yadsıma mekanizmasını ancak hadım edilme düşüncesi ve sevgi nesnesinin yitilmesi söz konusu olduğunda yardıma çağırdığını gösteriyor. Dürtüsel itkilerden özgeci vazgeçme mekanizması ise belirli koşullarda, özellikle de narsisistik yaralanmaların onarılmasında kullanılıyor.

Bugünkü bilgilerimizin temelinde daha açık biçimde kurabildiğimiz bir koşutluk, benin dışa ve içe karşı seçtiği savunma eylemleri arasındaki koşutluktur. *Bastırmanın dürtü türevlerine, yadsımanın da çevreden gelen uyaranlara karşı savunma sağladığını* görüyoruz. *Tepki oluşumu* bastırılanın bireyin içinde yeniden ortaya çıkmamasını sağlarken *fantezide karşıtına çevirme* de yadsımanın çevreden gelen etkilerle sarsılmasını önler. Dürtüsel itkilerin ketlenmesi dışardan gelen hoşnutsuzlukların önünü almaya yarayan *ben kısıtlamasına* eşdeğerdir. İçsel tehlikelerden korunmaya yarayan *düşünselleştirme* benin dışardan gelecek tehlikelere karşı her zaman sürdürdüğü *tetiklikle* aynı şeydir. *Karşıtına çevirme* ya da *kendine yöneltme* gibi dürtü süreçlerinin yönünün değiştirilmesinden oluşan diğer savunma çabalarının çevreye ilişkin karşılıklarıysa benin, bu çalışma kapsamına almadığımız, çevre koşullarını etkin girişimlerle değiştirme denemeleridir.

Bu karşıt çiftleri sıraladığımızda, benin savunma mekanizmalarının biçimini nasıl seçtiği sorusu akla geliyor. Acaba çevreyle sürüp giden savaşımında dürtülere karşı savunma eylemini mi örnek alıyor, yoksa tam tersi dürtülere karşı savunması mı çevreyle olan savaşım-

mından esinlenmektedir? Bu iki seçenek arasında kesin bir tercih yapmak hemen hemen olanaksızdır. Çocuğun beni dürtülerden ve çevreden kaynaklanan uyarılar akınıyla aynı anda karşılaşır, demek ki varlığını korumak istiyorsa her iki yana karşı aynı zamanda savunmaya geçmelidir. Bize en yakın görünen olasılık, benin başa çıkması gereken değişik uyarılarla olan savaşımında kendi iç evreninin ve çevresinin özelliklerine büyük oranda uyum sağladığıdır.

Benin dürtülere karşı savunmada ne oranda kendi yasalarına uygun davranıp ne oranda dürtünün yapısından belirlendiği sorusuna gelince, bu soruyu yanıtlamanın en kolay yolu belki de uygulamalı alandaki bir süreçle, *düşlerdeki* çarpıtmayla bir karşılaştırma yapmak olacaktır. Gizil düş içeriklerinin açık düşe dönüşümü benin düşlerdeki temsilcisi olan sansürün denetiminde gerçekleşir. Buna karşın düş görme bir ben işlevi değildir. Yoğunlaştırma, yer değiştirme ve düşün çeşitli değişik anlatım aracını kullanma yeteneği ide aittir. Bu yetenek çarpıtma amacıyla kullanılır. Benzer biçimde, savunma yöntemleri de katıksız ben işlevleri değildir. Dürtüsel süreçlerin özünü etkiledikleri ölçüde kendileri dürtüsel özelliklerden yararlanırlar. Dürtüsel süreçlerin "oynaklığı" yardımıyla, benin katıksız cinselliği değil de toplumsal saygınlığı daha fazla olan dürtü hedeflerini seçme amacı *yüceltme* mekanizması yardımıyla gerçekleşir. Bastırmanın *tepki oluşumuyla* güvenceye alınmasındaysa dürtülerin *karşıtına çevirme* eğilimlerinden yararlanılır. Savunma sürecinin sağlamlığı bir yandan bene diğer yandan dürtüsel sürecin temel niteliğine bağlıdır.

Savunma mekanizmaları üzerindeki bu çalışmanın sonunda, benin savunma eyleminde kullanacağı biçimleri yaratmadaki özgürlüğünün sınırsız olmadığını gördük. Buna karşın ben işlevinin boyutları bizi etkileyecek düzeydedir. Nevrotik semptomların varlığı benin yenilgisini imler. Bastırılan malzemenin bilince geri dönüşü, yeni uzlaşma zorunluluklarının ortaya çıkışı, savunma çabalarının başarısız kaldığını, yani benin yenilgiye uğradığını gösterir. Savunma çabaları yardımıyla ben kaygı ve hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasını engelleyebiliyor, dürtüde yapılan gerekli değişikliklerle güç koşullar altında da bireyin dürtüsel doyuma ulaşmasını güvence altına alıyor ve böylece id, üstben ve çevresel güçler arasında bir uyum sağlayabiliyorsa savunma çabaları başarılı olmuş ve ben zafer kazanmış demektir.

Kaynakça

- Alexander, F. (1933), "The Relation of Structural and Instinctual Conflicts", *Psychoanal. Quart.*, 2: 181-207.
- Angel, A. (1934), "Einige Bemerkungen über den Optimismus", *Int. Z. Psychoanal.*, 20: 191-9.
- Bernfeld, S. (1923), "Über eine typische Form der männlichen Pubertät", *Imago*, 9: 169-88.
- Bornstein, B. (1936), "Ein Beispiel für die Leugnung durch die Phantasie", *Z. Psychoanal. Päd.*, 10: 269-75.
- Breuer, J. ve Freud, S. (1893-1895), "Studies on Hysteria", *Standard Edition*, 2.
- Deutsch, H. (1933), "The Psychology of Manic-Depressive States, with Particular Reference to Chronic Hypomania", *Neuroses and Character Types: Clinical Psychoanalytic Studies* içinde, New York: International Universities Press, 1965, s. 203-17.
- (1934), "Some Forms of Emotional Disturbances and Their Relationship to Schizophrenia", *Neuroses and Character Types: Clinical Psychoanalytic Studies* içinde, New York: International Universities Press, 1965, s. 262-81.
- Federn, P. (1936), "On the Distinction between Healthy and Pathological Narcissism", *Ego Psychology and the Psychoses* içinde, Londra: Hogarth Press, 1952, s. 323-64.
- Freud, Anna (1926-27), "Introduction to the Technique of Child Analysis"; yeniden basımı "Four Lectures on Child Analysis", *Introduction to Psychoanalysis* içinde, Londra: Hogarth Press, 1974.
- Freud, Sigmund (1894), "Die Abwehrneuropsychosen", *Gesammelte Werke I*.
- (1896a), "Weitere Bemerkungen über die Abwehrneuropsychosen", *Gesammelte Werke I*.
- (1896b), "Zur Ätiologie der Hysterie", *Gesammelte Werke I*.
- (1905), "Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie", *Gesammelte Werke V*.
- (1909), "Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben", *Gesammelte Werke VII*.

- (1911), "Formulierungen über die zwei Prinzipien des psychischen Geschehens", *Gesammelte Werke VIII*.
- (1913), "Totem und Tabu", *Gesammelte Werke IX*.
- (1915), "Triebe und Tribschicksale", *Gesammelte Werke X*.
- (1920), "Haz İlkesinin Ötesinde", *Haz İlkesinin Ötesinde - Ben ve İd içinde*, Metis, 2001.
- (1921), "Massenpsychologie und Ich-Analyse", *Gesammelte Werke XIII*.
- (1922), "Über einige neurotische Mechanismen bei Eifersucht, Paranoia und Homosexualität", *Gesammelte Werke XIII*.
- (1923), "Ben ve İd", *Haz İlkesinin Ötesinde - Ben ve İd içinde*, Metis, 2001.
- (1926), "Hemmung, Symptom und Angst", *Gesammelte Werke XIV*.
- (1933), "Neue Folge der Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse", *Gesammelte Werke XII*.
- Hall, J. Waelder (1946), "The Analysis of a Case of Night Terror", *The Psychoanalytic Study of the Child*, Londra: Hogarth Press, 2: 189-228.
- Jones, E. (1922), "Some Problems of Adolescence", *Papers on Psychoanalysis*, Londra: Baillière, Tindall & Cox, 5. basım, 1948, s. 389-406.
- Katan, A., bkz. Angel, A.
- Klein, M. (1932), *The Psychoanalysis of Children*, Londra: Hogarth Press, gözden geçirilmiş basım, 1975.
- Laforegue, R. (1928), "Überlegungen zum Begriff der Verdrängung", *Int. Z. Psychoanal.*, 14: 371-4.
- Lewin, B. D. (1932), "Analysis and Structure of a Transient Hypomania", *Psychoanal. Quart.*, 1: 43-58.
- Rádo, S. (1933), "Fear of Castration in Women", *Psychoanal. Quart.*, 2: 425-75.
- Rank, O. (1909), *The Myth of the Birth of the Hero*, New York: Nervous and Mental Diseases Publishing Co., 1914.
- Reich, W. (1933), *Charakteranalyse: Technik und Grundlagen für studierende und praktizierende Analytiker*, Viyana: Selbstverlag.
- Waelder, J., bkz. Hall, J. Waelder.
- Waelder, R. (1930), "The Principle of Multiple Function", *Psychoanal. Quart.*, 5: 45-62, 1936.

- 1** Sigmund Freud Narsizm Üzerine - Schreber Vakası
- 2** D. W. Winnicott Oyun ve Gerçeklik
- 3** Heinz Kohut Kendiliğin Çözümlemesi
- 4** Heinz Kohut Kendiliğin Yeniden Yapılanması
- 5** Sigmund Freud Uygarlığın Huzursuzluğu
- 6** Melanie Klein Haset ve Şükran
- 7** Otto Kernberg Sınır Durumlar ve Patolojik Narsisizm
- 8** Anna Freud Çocuklukta Normallik ve Patoloji
- 9** Otto Kernberg Sapıklıklarda ve Kişilik
Bozukluklarında Saldırganlık
- 10** Sigmund Freud Haz İlkesinin Ötesinde - Ben ve İd
- 11** Otto Rank Doğum Travması
- 12** Margaret S. Mahler, Fred Pine, Anni Bergman
İnsan Yavrusunun Psikolojik Doğumu
- 13** Harry Guntrip Şizoid Görüngü
Nesne ilişkileri ve Kendilik
- 14** Carl Gustav Jung Dört Arketip
- 15** Didier Anzieu Freud'un Otoanalizi ve Psikanalizin Keşfi
- 16** Heinz Hartmann Ben Psikolojisi ve Uyum Sorunu
- 17** André Green Hadım Edilme Kompleksi
- 18** Edith Jacobson Kendilik ve Nesne Dünyası
- 19** Anna Freud Ben ve Savunma Mekanizmaları
- 20** J. Chasseguet-Smirgel Ben İdeali
- 21** Didier Anzieu Deri-Ben

Edith Jacobson

Kendilik ve Nesne Dünyası

Çev. Selim Yazgan

Kendilik temsillerini psikanaliz kuramına sokan ilk kuramcılardan olan Edith Jacobson, eğitimciliği ve süpervizörlüğünün yanı sıra, klinik çalışmalardaki başarısıyla da tanındı. Karl Abraham'ın nesne ilişkileri üzerine yazdıklarının ve Heinz Hartmann ve Ernst Kris'le tartışmalarının kuramı üzerinde büyük etkisi oldu.

Psikopatoloji açısından oldukça gerilemeli vakalarla çalışan Jacobson, Freud'un birincil narsisizm ve mazoşizm kavramlarını tartışarak, yaşamın başında libido ve saldırganlık olarak ayrışmamış tek bir ruhsal enerji olduğunu, yaşanan deneyimlere bağlı olarak bu iki temel dürtünün ayrılaştığını öne sürmüştür. Jacobson'a göre özellikle gerilemeli vakaların dinamiği, erken duygusal deneyimlere bağlı olarak tutarlı bir kendilik ve nesne dünyasının oluşmamasında aranmalıdır.

Ötekini Dinlemek dizisinde daha önce yer verdiğimiz Otto Kernberg'i de etkilemiş olan Jacobson'un bu klasikleşmiş yapıtı kimlikle ilgili psikanaliz literatürünü tartışmaya açıyor; kimlik oluşumu ve kendilik saygısının nihai şeklini aldığı çocukluk dönemindeki üstben oluşumunu ve ergenlik dönemindeki karmaşık gelişim süreçlerini ayrıntılı olarak inceleyerek çocuk ve ergen psikanalizine önemli bir katkıda bulunuyor.

METİS / ÖTEKİNİ DİNLEMEK

André Green **Hadım Edilme Kompleksi**

Sunuş: Talat Parman

Çev. Levent Kayaalp

Bu kısa ama kapsamlı kitapta André Green bir anlamda tüm psikanaliz kuramının özetini yapıyor. İnsan psikolojisini anlamakta psikanalizin sağladığı en önemli kazanımlardan olan hadım edilme kompleksini açıklarken Freud'un temel metinlerinin yanı sıra M. Klein ve J. Lacan'ın da görüşlerini değerlendiriyor.

Çağdaş psikanalize sağladığı kuramsal katkıyla yaşayan en önemli psikanalistlerden sayılan Green, düşünce kadar duygulanım ve diğer insani özelliklere de önem vermiştir. Bu yüzden bilinçdışını yalnızca gösterenlerin birlikteliğine indirgediğini düşündüğü Lacancı görüşe de, duygulanımı genetik olarak programlanmış bir biyolojik sinyale indirgediğini düşündüğü Amerikan psikanalizine de karşıdır. Duygulanımın Freudcu kuramdaki yerini yeniden ortaya çıkartmış ve onu tasarımsal ve ruhsal yapıya, psikanaliz uygulamasına ve dile yeniden dahil etmiştir.

METİS / ÖTEKİNİ DİNLEMEK

Heinz Hartmann

**Ben Psikolojisi
ve Uyum Sorunu**

Çev. Banu Büyükkal

Psikanalitik kuram esas olarak ruh içi çatışma modelini temel alır ve nevrotik durumu insan psikolojisini anlamanın anahtarı olarak koyar. Oysa Heinz Hartmann, Anna Freud, Ernest Kris, D. Rapaport ve Erik Erikson tarafından geliştirilen "ben psikolojisi" insan ruhunda nevrotik durum örneğinden kalkarak anlaşılamayacak yönleri, ruh içi çatışmadan arınmış "ben işlevleri" ve "uyum" üzerinden açıklamaya çalışır. Uyum kavramını kültürel olanla sınırlamayan Hartmann, bu yapıtında psikanalitik bilgiyi biyoloji, psikoloji, sosyoloji ve felsefe bilgisiyle birleştiriyor ve gerek "normal" gerekse "anormal" diye adlandırılan insan davranışlarını açıklamaya yarayacak kuramsal bir çerçeve geliştirmeyi amaçlıyor. Günümüzdeki psikanalitik ben psikolojisinde kullanılan çatışmasız ben alanı, çatışmasız ben gelişmesi, birincil ve ikincil özerklik gibi bazı temel kavramların doğuşuna tanıklık edilişle bu kitap modern psikanaliz kuramında bir dönüm noktası sayılmaktadır.

Ben ve Savunma Mekanizmaları'nı Anna Freud 1936 yılında babasının 80'inci doğum gününe armağan olarak yayımladı. Yazıldığı yıldan beri güncelliğini yitirmeyen kitap, bugün hâlâ gerek çocuk gerekse erişkin psikanalizini öğrenenler için en etkileyici ve yararlı eserlerden biri olma özelliğini koruyor. Psikanalizin dört okulu –dürtü kuramı, ben psikolojisi, nesne ilişkileri kuramı ve kendilik psikolojisi– içinde Anna Freud'un kitabı ben psikolojisi okulunun kurucu metinlerinden biri olarak kabul edilir.

Çocuk analizinin kurucusu sayılan Anna Freud temel eğitiminin öğretmenlik olması nedeniyle ruhsal yapının sağlıklılığına nasıl ulaştığıyla yakından ilgilenmiş, bu eserinde de ruhsal sorunlara nasıl yardımcı olunacağıyla birlikte sağlıklı ruh gelişimi için sosyal boyutta hangi önkoşulların gerekli olduğunu tartışmıştır.

19

METİS ÖTEKİNİ DİNLEMEK

METİS YAYINLARI

İPEK SOKAK NO:5

34433 BEYOĞLU

İSTANBUL

ISBN-13: 978-875-342-483-6

9 789753 424936